

FELSEFE NOTLARI

FELSEFEYLE TANIŞMA

A. FELSEFEYE GİRİŞ

1. Felsefenin Anlamı ve Alanı

Felsefe kelime anlamı olarak Philo (sevgi) ve Sophia (bilgelik) kavramlarının birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu manasıyla felsefe “**Bilgelik Sevgisi**” demektir. Felsefenin anlamı konusunda her filozof kendince bir tanım yapmıştır. Aristoteles felsefeyi “var olanın ilk temellerini ve ilkelerini araştıran bir bilgi”, Jaspers “hep yolda olmak”, T. Hobbes “felsefe yapmak doğru düşünmek” diye tanımlarken, kimi felsefecilerde felsefeyi “soru sorma sanatı”, “Bilgece yaşamın yollarını öğrenmek ve öğretmek” diye tanımlamıştır.

Filozof ise bilgiyi arayan, ona ulaşmak isteyen kişidir. Filozof, hayatın anlamını bulmaya çalışır, edindiği bilgileri yetersiz bulur ve sürekli bir arayış içerisinde olur. Bu arayışında hep eleştiri yapar. İnsan yaşamını ilgilendiren her şey hakkında akıl yürütüp bunları felsefi problem konusu yapar, hatta apaçık ve doğru olduğunu bildiğimiz şeyleri bile sorgular.

Felsefenin üç ana konusu vardır: bunlar varlık (ontoloji), bilgi (epistemoloji) ve değerler (aksiyoloji: etik ve estetik)

Felsefeyi konularına göre şu alt dallara

ayırabiliriz; bilgi (epistemoloji), varlık (ontoloji), ahlak (etik), sanat (estetik), din, siyaset ve bilim

2. Felsefenin Doğuşu

Felsefe ilk olarak M.Ö. 7.yy'da İyonya uygarlığında önemli bir ticaret merkezi ve liman kenti olan Miletos (Milet) kentinde ortaya çıkmıştır. İyonya'dan önce Mısır, Mezopotamya, Çin, Hindistan ve Türklerde önemli düşünce sistemleri vardı. Fakat bu düşüncelerin yapılarında dini ve mistik (mitolojik) öğeler yer aldığı için felsefe düzeyine erişememişlerdir. İyonya düşünce sisteminin felsefe olarak nitelendirilmesinin temel nedeni, düşünce sisteminin dini ve mitolojik açıklamalar içermeyip akla dayalı olmasıydı.

Varlıklarla, insanla alakalı sistemli ve yalnızca akla dayanan ilk düşünce sistemi İyonya'da ortaya çıkması tesadüf değildi; Mezopotamya, Mısır, İran ve Fenike kültürlerinden etkilenmiş olan Milet kenti tarım ve denizciliğin geliştiği oldukça işlek liman kentidir. Ekonomik yapının ileri düzeyde olması, bilgi birikiminin varlığı ve hoşgörüyü de beraberinde getirmiştir.

Yani Milet kentindeki ortam farklı inanç ve düşüncelere izin verecek kadar hoşgörülüydü. Bu elverişli ortam Thales gibi düşünürlerin çıkmasına olanak hazırlamıştır. **Thales (MÖ 624-546)** ile başlayan bu süreçte, doğal olaylar yine doğal nedenlerle açıklanmaya çalışılarak insan aklının yeterli olduğu inancı sağlanmaya çalışılmıştır.

Tüm bunlara göre felsefenin ortaya çıkabilmesi bazı şartlara bağlı olarak gerçekleşmiştir:

- Yüksek refah düzeyine ulaşılmış olması gerekir (Boş zamanların olması gerekir).
- Kültürel zenginliğin (bilgi birikiminin) olması gerekir.
- Farklı inanç ve düşüncelere izin verecek hoşgörü ortamının olması gerekir.
- Diğer bir önemli etken ise insan faktörüdür. Bu insan faktörü; kişinin merak duymasıdır.

İşte bu şartlar fazlasıyla İyonya'da olduğu için felsefe ilk olarak burada ortaya çıkmıştır. O dönemde bu koşulu ilk gerçekleştiren kişi de Miletli Thales'tir. Thales yunan dini ve mitolojisinin açıklamalarıyla yetinmeyip akla dayalı açıklamalar yaparak evrenin ilk ana maddesi (Arkhe) sorununa cevap aramıştır.

B. FELSEFENİN DİĞER ALANLARLA İLİŞKİSİ

1. Felsefenin Bilimle ilişkisi: Her ikisi de evreni, insanı, olguları anlamaya çalışır ama aynı yöntemi kullanmazlar. Felsefe bunları akıl ile açıklamaya çalışırken, bilim ise deney ve gözlemi kullanarak açıklamaya çalışır. Bilim bazı kesin sonuçlara varmayı hedefler. Felsefede deney olanağı yoktur. Bu nedenle kesin sonuçlara varamaz, sonuçları varsayımsaldır. Felsefe konularını bütüncül yaklaşımla incelerken, bilim konularını inceleme alanına göre parçalara ayırarak inceler. Felsefede bilimdeki gibi maddi bir faydacılık anlayışı güdülmez.

2. Felsefenin Dinle ilişkisi: Felsefenin konusuna giren bazı sorunlar dinin de konuları arasında yer alır. Mesela Evren ve insanın yaratılış konusu hem felsefenin hem de dinin konusudur. Felsefenin temeli insan düşüncesidir. Felsefi bilgiler özgür düşünce ve akıl yoluyla elde edilir. Eleştireldir. Din ise ilahi temellere dayanır. Dini bilgiler vahiy yoluyla elde edilir. Bu yüzden tartışmaya açık değildir (dogmatik). Sonuçları kesindir, zaman içerisinde değişmez.

3. Felsefenin Sanatla ilişkisi: Felsefede sanatta öznelidir. Her ikisi de dünyayı ve evreni anlama çabasıdır. Felsefenin amacı doğruyu bulmaktır. Felsefe birtakım genellemelere varmaya çalışır. Sanatta hiçbir şey doğru veya yanlış değildir. Sanatta ise amaç güzeli bulmaktır. Sanat genellemelere varma ihtiyacı taşımaz. Felsefe akla, sanat ise duygulara, duylara ve sezgilere dayanır. Felsefe var olana ilişkin eleştirel tavır sergilerken, sanat var olana ilişkin beğeni duygusunu harekete geçirir.

C. FELSEFE – HİKMET İLİŞKİSİ

Varlık, bilgi ve değer üzerine tam ve bütün bir bilgiye ulaşılmasına hikmet (bilgelik/sophia) denir. Hikmet, bütün olan bitenlerin esasını bilmektir. Hikmet tümel bir bilgidir, yani her şeyi kuşatan bilgidir. Felsefe ise böyle bir iddiada değildir. Felsefede sorgulama esastır, felsefe hikmete ulaşma amacıyla değildir. Felsefe, hikmeti sevmeye ve ona yönelme anlamında bir bilgidir.

Ç. FELSEFİ DÜŞÜNCENİN NİTELİKLERİ

Felsefi düşünce, insanın merak ve hayretine bağlı olarak soru sormanın sonucu olan ve insanla, insan yaşamıyla ilgili problemlere karşı eleştireci ve sorgulayıcı bir düşünce türüdür. Felsefi düşünceyi özümsemiş kişiler dogmatikliği aşan, önyargılı olmayan ve olaylara geniş açıdan bakan kişilerdir.

□ Felsefi düşüncede **sorular** cevaplardan daha önemlidir. Çünkü felsefede verilen cevaplar son ve kesin cevaplar değildir. Bundan dolayı bu sorulara cevap arayışı her zaman kesintisiz devam eder (**özü**).

□ Felsefi düşünce **refleksif** bir düşüncedir (Düşüncenin kendi üzerine tekrar yönelmesi refleksif düşüncedir). Yani felsefi düşünme sadece sorgulananı tek taraflı düşünme değildir. Aynı zamanda sorgulamanın kendisini veya sorgulama sonucunu da sorgulamaktır. Bu çift yönlü bir düşünmedir.

□ Felsefi düşünce, **eleştireci** ve **sorgulayıcı** bir düşüncedir.

□ Felsefi düşünce **akla dayanan** bir düşüncedir. Felsefi düşüncede ortaya konulan önermeleri doğrulama, yanlışlama olanağı yoktur. Çünkü önermeler bilimde olduğu gibi olgularla test edilerek doğrulanamaz. Felsefi düşüncede ortaya konan önermelerde kendi için tutarlı olması aranır.

□ Felsefi düşünce **temellendirmeye** dayalı bir düşüncedir.

□ Felsefi düşüncenin **analiz** (çözümleyici) ve **sentez** (kurucu) gibi işlevleri vardır.

□ Her felsefi düşünce, o düşünceyi ortaya atan filozofun özgün görüşüdür. Bu nedenle felsefi düşünce **öznel**dir.

□ Her şey felsefenin konusudur. Bu nedenle felsefi düşünce ele aldığı **konular açısından evrensel** bir düşüncedir.

D. FELSEFE – YAŞAM İLİŞKİSİ

Felsefi tavır hayatı ve hayata dair her şeyi sorgulamayı ve görünenlerin ardındaki gerçeği aramayı gerektirir. Bu tavır felsefeciyi diğer insanlardan farklı kılar. Sokrates'in de ifade ettiği gibi sorgulanmayan hayat yaşamaya değmez. İnsan, merakını giderme, evreni ve yaşamın anlamını sorgulamaya ihtiyaç duyar. Aristoteles'te bunu şöyle ifade eder: "Bütün insanlar doğaları gereği bilmek ister". Felsefi sorgulama sayesinde insan bir şeylerin farkında olabilir ve böylece insan yaşamını anlamlandırır.

Hayatın anlamına dair sorular hem geçmişte hem de günümüzde büyük düşünürler tarafından hep sorgulanmıştır. İnsanı diğer varlıklardan ayıran ve insanın en önemli özelliği kendine dönük düşünmeyi yapabilmesidir. İnsan kendi üzerine düşünür, kendi için meraklanır ve kendi yaşamının anlamını sorgular.

İnsan ölebileceğinin açıkça bilincinde olan tek canlıdır. Bu durum insanda gerginlik yaratır. Bu nedenle öleceğini bilen insan, insanın anlamı, yaşamının anlamı üzerine sürekli sorular sormuştur.

E. FELSEFE – DİL İLİŞKİSİ

Dil, insanların kendisini ifade ettiği ve birbirleriyle anlaşmasını sağlayan en kullanışlı, en gelişmiş ve en önemli araçtır. Yani dil, iletişim, anlatma ve anlama aracıdır. İletişim ve anlaşma olmazsa insanlar bir araya gelerek toplumu oluşturamazlar.

Felsefe bir takım önermeler kümesidir. Bu önermeler kümesi dil ile ifade edildiğinden, felsefe ile dil arasında sıkı bir ilişki vardır. İnsanlar dil aracılığıyla bir bağ kurar. İnsan olmanın en önemli özelliği "dil"i kullanmaktır. Dil ile herhangi bir zihinsel faaliyet açığa vurulur, yani zihin hayatımız dil üzerine kurulmuştur.

İnsan, diğer varlıklardan "akıllı-düşünen" olmasıyla da ayrılır. Düşünme ile dil arasında yoğun bir ilişki vardır. Dilin sağladığı soyut düşünme gücü insanın kendi dışındaki gerçekliği kavramlaştırmasında, çevreyle ilişki kurmasında en önemli etkidir. Gerçekliği algılayışımız da dil sayesinde mümkündür.

Dil olmadan insan bilgi, teknik, sanat, felsefe gibi ürünleri ortaya koyamazdı.

Dil ile felsefenin çok yoğun bir ilişki içinde olması sebebiyle dil felsefesi disiplini ortaya çıkmıştır

BİLGİ FELSEFESİ

A. BİLGİ FELSEFESİNİN ANLAMI VE KONUSU
Bilgi nedir? sorusunu temele alan felsefe dalına bilgi felsefesi (epistemoloji) denir.

Bilgi felsefesinin konusu; insan bilgisinin yapısı, imkânı, kaynağı, ölçütleri, sınırları ve değerleridir.

Bilgi felsefesinin daha çok üzerinde durduğu ana konu doğru bilginin imkânı ve kaynağı nedir? sorunudur.

B. BİLGİNİN TANIMI VE OLUŞUMU

Bilgi: Özne (suje) ile nesne (obje) arasında kurulan ilişkidir. Daha açık bir ifadeyle öznenin (sujenin) nesneyi (objeyi) yorumlamasıdır. Objeye hakkında bir yargıda bulunması veya açıklama yapmasıdır.

Bilgi aktarı: Bilgi sadece sujenin objeyi algılaması ile ortaya çıkmaz İnsan zihninde bilginin oluşmasını sağlayan, suje ile obje arasındaki ilişkiyi kuran bağlar vardır. Bu bağlara bilgi aktarı denir. Yani bilgi aktarı, öznenin objeye bilinç etkinliğidir.

Bilgi aktarının başlıcaları: algılama, düşünme, anlama, açıklama aktarıdır.

Algı aktarı: Algı aktarı, bize çevremizi tanıtır ve biz çevremizdeki şeylere önce algı aktarıyla yöneliriz. Algı aktarı duyu organlarımızın görme, işitme, koklama, dokunma, tat alma gibi işlevleri ile gerçekleşir. Algı aktarı suje ile somut varlıklar arasında bağ kurabilir. Mesela limonun ekşiliği bilgisine algı aktarıyla ulaşırız.

Düşünme aktarı: Düşünme aktarı sadece gözle görünür elle tutulur (somut) varlıkları içine almaz. Sayılar, kavramlar, geometrik şekiller gibi soyut varlıkları da kapsar. Yani düşünme aktarı tüm varlık alanlarını içine alır. Çevremizdeki her şey real varlık alanına aittir ve algı aktarıyla bilinebilir. Sayılar, geometrik şekiller, cebir denklemleri gibi ideal varlık alanına ait olan şeyler ise ancak düşünme aktarıyla kavranabilir.

Anlama aktarı: Anlama aktarıyla özne, gerçekleşen bir olgunun ne maksatla yapıldığını kavrar. Anlama aktarı, doğruyu bütünüyle sezgisel ya da zihinsel olarak kavramaktır. Örneğin; "Senin gözlerinden üzgün olduğunu anladım."

Açıklama aktarı: Öznenin nesne hakkında edindiği bilgileri nedenleriyle, gerekçeleriyle veya kanıtlarıyla adım adım anlaşılmasını sağlar. Açıklama mantıksal bir bilgi türü olup, bir şey hakkında ilk bilgidен kalkarak adım adım son bilgiye doğru giden bir sıra içerir. Örneğin, havaya atılan taşın yere düşme bilgisinin yer çekimi kanunuyla belirtirken açıklama aktarını kullanırız.

C. BİLGİ TÜRLERİ

1. Gündelik Bilgi: İnsanların gündelik hayatında sıradan deneyimleri sonucunda elde ettikleri sıradan bilgidir. Örneğin havanın bulutlanmasına veya romatizma ağrılarının artmasına dayanarak yağmurun yağacağını ileri sürmek.

- Kaynağı kişinin algıları, gözlemleri ve deneyimleridir.
- Yöntemsiz olarak elde edilir. Sistemli değildir.
- Basit düzeyde neden-sonuç ilişkisine dayanır.
- Özneldir, bu nedenle genel-geçer değildir.
- Doğruluğu kesin değildir.
- Pratik faydaya yöneliktir.

2. Dini Bilgi: Tanrıyı ve Tanrıyla ilişkisi olan evreni açıklamaya çalışan bilgi türüdür.

- Dini bilgide öznenin (sujenin) objesi kutsal kitaplar, vahiyler, peygamberlerdir. Bu bilgiler inanç aracılığıyla oluşturulur.
- Vahiye, kutsal kitaplara ve peygamberlere dayanır.
- Eleştiriye açık değildir (dogmatiktir).
- Kesindir ve zaman içerisinde değişmez.
- Emreder ve itaat ister.
- Amacı insanın manevi (iç) yaşantısına ışık tutmak ve toplumsal yaşamı düzenlemek.

3. Teknik Bilgi: Teknik, doğadaki nesnelere insanlara yararlı araç-gereç haline getirme etkinliğidir. Bu araç-gereçlerin yapımının bilgisi teknik bilgidir. Bilimsel ve gündelik bilginin pratik alana uygulanması sonucu oluşur. Yani kaynağı gündelik ve bilimsel bilgidir. Örneğin ateşin, tekerleğin, pusulanın icadı, otomobil ve bilgisayarın oluşturulması teknik bilgidir.

- Araç, gereç yapımına ve kullanımına dayanır.
- Faydaya yöneliktir.
- Bilimsel gelişmeyi hızlandırır.
- Yaşamı kolaylaştırmayı amaçlar. Yani insanın doğaya egemen olmasını kolaylaştırmayı ve insanın doğadan daha verimli faydalanmasını sağlamayı amaçlar.

4. Sanat Bilgisi: Sanatçının, yaratıcı hayal gücü ile nesnelere yönelip, onları farklı biçimde yorumlamasıyla oluşan bilgidir.

- Kendine özgü dili vardır.
- Subjektiftir (öznel). Bu yüzden eleştiriye açıktır.
- Akıldan çok duygulara ve sezgilere dayanır.
- Doğruluğu veya yanlışlığı yoktur. Burada var olan gerçeklik kişisel ve öznel gerçekliktir.
- Sanatçının amacı güzele ulaşmaktır. Fayda amacı güdülmez.
- Birikimli olarak ilerler.

5. Bilimsel Bilgi: Bilimsel yöntem ve usullerle doğrulanmasının mümkün olduğu en güvenilir bilgidir. Olguları, toplumu ve insanı araştırma konusu yapar.

- Evrenseldir: İnsanlığın ortak mirasıdır. Herkes bilime katkıda bulunabilir. Bu nedenle bilim herhangi bir bireyin veya ülkenin tekelinde değildir.
- Genel geçer ve kesindir. Bu nedenle sonuçları bakımından da evrenseldir.
- Birikimli olarak ilerler.
- Olanı inceler ve olması gerekenler hakkında öngöründe (tahminde) bulunur.
- Objektiftir (nesneldir): Duygu ve önyargılardan bağımsızdır.
- Tekrarlanabilir: aynı koşullarda aynı sonucu verip yinelenir.
- Tutarlı ve geçerlidir.
- Sistemli ve düzenli bir bilgidir.
- Gözlem ve deneye dayanır.
- Nedensellik ve determinizm ilkelerine dayalı açıklamalar yapar.

- Varlığı parçalara bölerek inceler.

Bilimler konu ve yöntemleri bakımından üç gruba ayrılır:

a) Formel bilimler (ideal bilimler): Mantık ve Matematiktir. Ele aldığı konular doğal dünyaya ait olmayıp düşünce ile üretilen soyut kavramlardır. Metot olarak da tümdengelimle dayanırlar.

b) Doğa bilimleri: Konusu doğa ve doğa olaylarıdır. Fizik, Kimya, Biyoloji gibi bilimlerdir. Doğa bilimleri olguları ele alır, yöntem olarak daha çok tümevarımı kullanmakla beraber, tümdengelim de kullanır. Determinizm ilkesine açıklamalarını dayandırır.

c) İnsan (beşeri) bilimleri: İnsanı konu edinen bilimlerdir. Psikoloji, Sosyoloji, Antropoloji, Tarih, Coğrafya, Siyaset bilimi, Dil bilimi gibi bilimlerdir. Doğa bilimlerinde kullanılan metotları kullanmakla beraber, istatistik, belgelerin incelenmesi gibi farklı metotlarda kullanılır.

6. Felsefi Bilgi: Eleştirel düşünme sonucu ortaya çıkan bilgi türüdür. İnsanın varlık, bilgi ve değerler hakkında aklıyla ortaya koyduğu genel düşüncelere dayanan bir bilgidir.

- Eleştireldir (sorgulayıcıdır).
- Akıl ve mantık ilkelerine dayalıdır. Bu yüzden sistemli ve tutarlı bir bilgidir.
- Ele aldığı konular bakımından evrenselidir. Çünkü ele alınan konular tüm insanlığa ait ortak konulardır. Ayrıca her şey felsefenin konusudur. Bu yönüyle de evrenselidir.

- Sonuçları bakımından subjektiftir (öznel). Bu yüzden ortaya koyulan görüşler kişiden kişiye, değişir. Yani kesinliği yoktur.
- Birleştirici ve bütüncüdür: Ele aldığı konuları bir bütün olarak kavramaya ve açıklamaya çalışır.
- Yığılan/biriken (kümülatif) fakat ilerlemeyen bir bilgidir (Çünkü açıklamalarında bitmişlik ve kesinlik yoktur).

- Olması gerekenden hareket eder.
- Yarar amacı güdülerek yapılmaz.
- Sorular yanıtlardan daha önemlidir.
- Kendini yenileyebilir: Felsefe hiçbir konuda son sözü söyleyemez. Ortaya koyulan bilgilerle ilgili her an yeni bir felsefi açıklama mümkündür.

Ç. BİLGİ FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Suje (Özne): Bilmek isteyen varlık. Yani insan.

Obje (Nesne): Bilinmek için yönelilen nesne.

Bilgi: Suje ile obje arasında kurulan bilinçli ilişki sonucu ortaya çıkan ürün.

Gerçeklik: Düşünceden bağımsız olarak var olan bir durum, olgu veya nesnedir. Gerçeklik, varlığın bir özelliği veya var oluş tarzıdır. Örneğin taşın sertliği, pamuğun yumuşak olması.

Doğruluk: Bir yargının gerçeklikle uyuşmasıdır. Yani bilginin nesnesi ile örtüşmesidir. Örneğin dışarıda hava

sıcak dediğinizde dışarıda gerçekten hava sıcaksa doğru, sıcak değilse yanlıştır.

Temellendirme: Ortaya atılan bir düşünce, iddia veya bilgi için dayanak, temel bulma işlemidir. Yani onu ispatlama, kanıtlama işlemidir.

D. BİLGİ FELSEFESİNİN TEMEL SORULARI

Bilgi kuramının temel sorularını iki grupta toplayabiliriz:

1. Bilginin kaynağına ve ölçütüne ilişkin sorular:

- Bilgimiz nereden geliyor, kaynağı nedir?
- Acaba bilgilerimiz doğuştan mıdır? Yoksa sonradan mı kazanılır?
- Sonradan kazanılıyorsa, bunda rol oynayan faktörler nelerdir? Akıl mı, deney mi, sezgi mi, yoksa duyular mıdır?
- Doğru bilginin ölçütü nedir?

2. Bilginin değerine ilişkin sorular:

- Genel-geçer doğru bilgi var mıdır?
- Bilgilerimizin sınırı nedir?
- İnsan aklı her şeyi bilebilir mi?

E. MANTIK

Doğru bilgiye ulaşmak için düşünceler arasındaki ilişki ve düzeni yöneten ilke ve yasaları saptayan alan mantıktır. Mantık doğru düşünmenin kurallarını koyar ve ilkelerini saptar. Bilgi kuramı, bilginin objesi ile uygunluğunu temellendirirken mantığın kural ve ilkelerine dayanır. Mantık onun bir aracıdır.

F. BİLGİNİN DOĞRULUK ÖLÇÜTLERİ

Bir bilgiyi doğru kılan nedir? Bir bilgi ne zaman doğrudur? gibi doğruluğun mahiyeti konusunda çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunları beş grupta toplayabiliriz:

a) Uygunluk: Bu görüşe göre doğruluk, düşünce ile nesnesi arasındaki tam uygunluktur. Yani bir nesne hakkında oluşturduğumuz bir yargı, nesnenin kendisine uyuyorsa doğrudur.

b) Tutarlılık: Bir önermenin doğruluğu sistemde daha önce kabul edilmiş doğru önermelerle çelişmemesine dayanmaktadır. Yeni önerme var olan önermelerle çelişiyorsa yanlıştır. Yani önermenin tek başına doğruluğu önemli değildir; bir bütün içinde diğerleriyle çelişmemesi gerekir.

c) Tümel uzlaşım: Bir önermenin doğruluğu, herkesin veya çoğunluğun kabul ettiğiidir.

d) Apaçıklık: Bir bilgi, hem açık hem seçik hem de kuşku duyulmayan bir açıklıkta ise doğrudur. Açık bilgi, bir bilginin bir bütünlük içinde, tutarsızlık içermeden kavranmasıdır. Örneğin; baş ağrısının bilinmesi ve ağrının açıkça hissedilmesi gibi. Seçik bilgi ise, bir bilginin başka bir bilgiyle karıştırılmaması durumudur. Örneğin; baş ağrısının diş ağrısı ile karıştırılmaması gibi.

e) Yarar: Bir bilgi yararlı, uygulanabilir sonuçlar veriyorsa veya bir problemi çözebiliyorsa doğrudur.

Pragmatistlere göre, bir bilgi yararlı olduğu sürece değerlidir ve doğrudur.

G. BİLGİ FELSEFESİNİN TEMEL PROBLEMİ (DOĞRU BİLGİNİN İMKÂNI PROBLEMİ)

Bilgi felsefesinin temel problemi “doğru bilginin imkânı? Yani “genel-geçer doğru bilgi mümkün müdür?” sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar genel olarak iki grupta toplanabilir:

1. Doğru bilgi mümkün değildir diyen septikler (Septisizm, Rölativizm, Nihilizm, Agnostisizm)
2. Doğru bilgi mümkündür diyen dogmatikler (Rasyonalizm, Empirizm, Kritisizm, Pozitivizm, Analitik felsefe, Entüsyonizm, Pragmatizm, Fenomenoloji)

1. Doğru bilgi mümkün değildir diyen septikler:

Doğru bilginin mümkün olmadığını savunan görüşe **Septisizm (şüphencilik)** denir. Septisizm görüşüne ait ilk örnekleri Herakleitos, Parmenides, Elealı Zenon Empedokles ve Demokritos'ta görmekteyiz. Daha sonra MÖ 5.yy'da Sofistler tarafından sistemli bir şekilde septisizm görüşleri ortaya konulmuştur.

a) Sofistler: Sofistler MÖ 5. ve 4. yy'da yaşayan gezgin öğretmenlerdir. Para karşılığında dil (hitabet), siyaset, tarih ve birçok konuda ders vermekteydiler. Sofistler temel olarak, kesin ve mutlak bilginin olamayacağını, insanların algılarının göreceli olduğunu savunarak bilgide rölativistliği savunmuşlardır. Pragmatisttirler. Onlara göre her şey rölatif (göreceli) olduğu için bilgi doğruya değil, yarara bağlanmalıdır. Bilinen en ünlü sofistler Protagoras ve Gorgias'dır.

- Protagoras (MÖ 480- 410)

Protagoras'a göre tüm bilgiler duyu algısına dayanır. Algılar, kişinin o andaki durumuna bağlıdır. İnsan için doğru, ancak gördüğü, duyduğu ve hissettiğidir. Algılar kişiden kişiye değiştiğinden ne kadar kişi varsa o kadar da hakikat (doğru) vardır. Yani doğrunun ölçütü insandır. Bundan dolayı bütün insanlar için geçerli prensipler ve evrensel hakikatler yoktur. Yani herkes için geçerli mutlak bir bilgi yoktur. Bu görüşlerini “İnsan her şeyin ölçüsüdür” sözü ile özetler.

NOT: Protagoras algılar kişiden kişiye değişir diyerek **Rölativizm** akımının ilk temsilcisi ve kurucusu olmuştur.

- Gorgias (MÖ 483 – 376)

Gorgias sadece bilginin imkânsızlığını reddetmekle kalmaz, varlığın kendisini de inkâr eder. Ona göre varlık yoktur ve bilinecek bir şey yoktur. Görüşlerini Nihilizm'e (Hiççilik) kaydırmıştır. Bu görüşlerini de şu sözlerle özetler;

- Hiçbir şey yoktur (**Nihilizm**).
- Olsaydı da bilemezdik (**Agnostisizm**).
- Bilseydik de başkalarına aktaramazdık.

NOT: Nihilizm varlığın olmadığını yani varlığı inkâr edem akımdır. Agnostisizm ise varlığın bilinemeyeceğini, bilginin mümkün olmadığını savunan akımdır. Gorgias görüşleri doğrultusunda hem Nihilizm hem de Agnostisizm akımının ilk temsilcisidir.

NOT:Sofistler septik düşüncenin ilk temellerini atması bakımından ilk septik düşünürler olarak sayılmaktadır.

b) Sistematik Septisizm: Pyrrhon ve öğrencisi Timon şüphencilik (septisizm) sistematik haline getiren septik düşünürlerdir.

- Pyrrhon (MÖ 365-275)

Pyrrhon'a göre, nesnelerin ne olduğunu bilemeyiz. Çünkü duyular olsun, akıl olsun, bize nesnelere oldukları gibi değil, göründükleri gibi gösterirler (Herhangi bir cismin suyun içinde kırık gözükmesi gibi). Her yargı ve her yargının çelişmesi için aynı güçte nedenler vardır. Bunun için yapılması gereken şey her türlü yargıdan kaçınmaktır (Epokhe). Böylece insan ruh dinginliğine kavuşup mutlu olacaktır.

- Timon (MÖ 320-230)

Pyrrhon'un öğrencisi Timon, hocasının görüşlerini üç soruda toplamıştır:

- Nesnelerin gerçek yapısı nedir? (kavranamaz)
- Nesnelere karşısındaki tavrımız ne olmalıdır? (**Epokhe:** yargıdan kaçınmak)
- Nesnelere karşısında doğru bir duruştan ne kazanırız? (**Ataraxia:** ruh dinginliğiyle gelen en yüksek mutluluk)

Pyrrhon ve Timon'dan sonra Akademi şüphencilik denilen başka bir akım da doğru bilginin imkânsızlığını savunmuştur. Bu akımın önemli temsilcileri de **Arkesilaos ve Karneades**'tir.

2. Doğru bilgi mümkündür diyen Dogmatizm:

Doğru bilginin mümkün olduğunu savunan görüşe dogmatizm denir. Dogmatik filozoflar, bilginin nereden geldiği konusunda farklı görüşlere sahiptirler. **Dogmatizm** düşüncesini temel alan akımlar şunlardır:

- Rasyonalizm
- Empirizm
- Kritisizm
- Pozitivizm
- Analitik Felsefe
- Entüsyonizm
- Pragmatizm
- Fenomenoloji

a) Rasyonalizm (Akılcılık): Rasyonalizme göre doğru bilgi mümkündür ve doğru bilgiye ancak akılla ulaşabiliriz. Akıl, doğuştan bilgi edinme yetisi ile donatılmıştır. Yani biz bilgilere doğuştan sahibiz.

Bunun için duyum ve algılar bize zorunlu, kesin, genel geçer bilgileri veremezler. Böyle bir bilgiyi bize ancak akıl verebilir. Deneyden gelmeyen, deney öncesi bu bilgilere Kant “**a priori**” bilgi adını verir.

Rasyonalizme göre analitik önermeler, matematiksel bilgiler, akıl ilkeleri, evrene ve Tanrı’ya ait bazı bilgiler doğuştan vardır.

Rasyonalizmin en önemli temsilcileri ise Sokrates, Platon, Aristoteles, Farabi, Descartes, Hegel ve Leibniz.

- Sokrates (MÖ 469 – 399)

Sokrates’e göre, herkesin doğru olarak kabul edebileceği kesin bilgiler mümkündür. Bu bilgiler doğuştan gelir. Bu düşüncesini ispatlamak için, hiç geometri bilmeyen köleye yöneltmiş olduğu sorularla bir geometri problemi çözdürmüştür. Bununla insanların başkalarına yeni bir şeyler öğretmediğini; sadece doğuştan onun aklında var olan bilgileri açığa çıkardığını savunur.

Sokrates insanlarda doğuştan var olduğuna inandığı bilgileri açığa çıkarmak için **diyalektik** adı verilen karşılıklı konuşma sanatını uygulamıştır. Bu konuşma sanatı iki aşamadan oluşmaktadır: **İroni (alaya alma)** ve **maiotik (düşünceyi doğurtma)**. İroni ile bir şeyler bildiğini iddia eden kişiyi sorgulayarak ona aslında bir şeyler bilmediğini göstermeye çalışırdı. Maiotik ile de bir şeyler bilmediğini sanan kişiye çeşitli sorular sorarak o konuda aslında ne kadar bilgili olduğunu göstermeye çalışmıştır. Sokrates, bunu yaparken aklı kullandığından **akılcı** sayılmıştır.

- Platon (Eflatun) (MÖ 427 – 347)

Descartes’te septik filozof olarak sayılabilmektedir. Fakat Descartes septisizm’i mutlak kesin bilgiye ulaşmada araç olarak kullanmıştır. Descartes, kesin bilginin mümkün olduğunu savunurken, diğer septik düşünürler ise septisizm’i amaç haline getirerek doğru bilginin mümkün olmadığını savunmuşlardır. Descartes’in şüpheyi araç olarak kullanması onu diğer septik düşünürlerden ayırır.

Sokrates’in öğrencisi olan Platon’a göre de zorunlu, kesin, genel geçer doğru bilgi mümkündür ve doğuştan bilgilerimiz vardır. Platon görüşlerini “İdealar kuramıyla” açıklamaya çalışır.

Platona göre birbirinden tamamen farklı iki evren vardır: İdealar evreni ve nesnelere (görünüşler, duyular, fenomenler) evreni.

İdealar evreni; ancak akıl yoluyla kavradığımız öncesiz ve sonsuz olan nesnelere, asıl özlerinin bulunduğu evrendir. Asıl bilgi, değişmez varlıkların bulunduğu idealar evrenine ait olan bilgidir. İdeaların bilgisi kesin, zorunlu, mutlak, genel geçer bilgidir. Platon buna “**episteme**” der.

Nesneler evreni; idealar evreninin duyular aracılığı ile algılanan bir kopyası, görüntüsü veya gölgesidir.

Nesneler (duyular) evrenindeki varlıkların her birinin idealar evreninde gerçek bir ideası vardır. Yani gerçek olan idealar evrenindedir. Örneğin odamızdaki sandalye gerçek değildir; sadece gerçek olan sandalye ideasının bir kopyasıdır.

Nesneler evreni; sürekli oluşan, değişen, yok olan objelerin evrenidir. Bunlar algılanabilir, görülür şeylerdir. Zaman içerisinde sürekli değişirler. Bu nedenle nesnelere evrenine ait bilgiler aldatıcıdır ve doğru bilgi olamaz. Bu bilgiye “**doxa**” (sanı) der.

NOT:Platon idealar kuramı nedeniyle ilk **idealist (idealizm)** ve **düalist (ikici)** düşünür olarak sayılmıştır. Duyuların bilgisine güvenmediği için Empirizm ve Sensualizm’e (duyumculuk) karşıdır.

- Aristoteles (MÖ 384 – 322)

Platonun öğrencisidir. Fakat hocasından farklı varlık anlayışı benimsemiştir. Görüşlerini mantığa dayandırmıştır (Mantığın kurucusu sayılır). Aristoteles’e göre; gerçekten var olanlar tekil ve bireysel olanlardır (algılananlardır). Bunlara ait bilgiyi ancak tümel önermelerle ulaşabiliriz. Tümel önermelerin içinde tekiler olduğundan yapılması gereken, kavram olarak bilinen tümelere tekilleri (algılananın) üretmektir. Bunu da tündengelim yöntemi ile yapabiliriz.

Aristoteles’e göre bilgi akıl ile elde edilir. Akıl da pasif (edilgen) ve aktif (etkin) akıl diye iki türdür. Pasif akıl duyularla bilgilerin içeriğini, malzemesini sağlar. Aktif akıl ise bunları işleyerek, biçimlendirerek doğru bilgiye ulaşır.

Platon evreni ikiye ayırarak düalist (ikici) görüş sergilerken, Aristoteles bu ayrılığı ortadan kaldırmıştır.

Ona göre idealar nesnelere bağımsız değildir, çünkü içeriklerini duysal dünyadan alır. İdealar tek tek nesnelere özünde tümel kavramlar olarak vardır. İdealar, duyular evreninde bulunan varlıkların içinde bulunan özlerdir. Aristoteles bu öze **form** adını verir. Form maddeye biçim kazandırıp varlıkların ortaya çıkmasını sağlar. Madde taslaktır, eksik olan şeydir. Form ise mükemmelliktir, tamamlanmadır. **Var olan her şey form ve maddeden oluşmuştur**. Her şey form kazanmış maddedir. Mesela; beden madde ruh da formdur.

NOT: Rasyonalist olmasına karşın bilginin doğuştan geldiği görüşüne karşı çıkar. Ona göre doğuştan bilgi olamaz fakat duyu organlarınca elde edilenleri işleme

ve kavramlar oluşturma yeteneğine sahiptir. Yani akıl bilgiyi taşıyan değil, akıl bilgiyi üreten güçtür.

Farabi (870 – 950)

İslam felsefesinin kurucusudur. Önce Platon'dan, daha sonra Aristoteles'ten etkilenmiştir. Farabi'ye göre varlığın başında zorunlu varlık (Tanrı) vardır. O, tüm varlıkların var olma nedenidir. Var oluşunu başka hiçbir varlığa borçlu değildir. Zorunlu varlık, dereceli olarak varlık tabakalarını yaratmıştır. İlk yarattığı varlık olan akılda bilme yetisi kendinden vardır. Akıl hem kendini hem de Tanrı'yı bilir. İnsan aklında doğuştan bazı bilgiler vardır. Bunlar pasiftir. Deney ile temasa geçince aktif hale gelir.

Farabi'ye göre en büyük erdem bilgidir. Aklın edindiği bilgilerle insan iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden ayırabilir. Bilginin üç kaynağı vardır: duyu, akıl, nazar (derinliğine düşünme). Duyu ve akıl doğrudan, nazar ise dolaylı bilgiyi verir. Duyusal bilgiler, duyu organlarıncı algılanan, tekil olan bilgilerdir. Bilimsel ve gerçek bilgi değildir. Fakat gerçek bilginin malzemesini oluşturur. Akıl bu tekil bilgileri biçimlendirip belli kategorilere koyarak genel kavramlara ve yargılara dönüştürür. Böylece kesin ve genel geçer bilgilere ulaşılır. Nazar yoluyla ise akılda doğuştan bulunan düşünceleri kavrarız. Farabi üç türlü bilgiden bahseder:

1. İlk bilgiler: Doğruluğu herkes tarafından kabul edilen, diğer bilgileri elde etmek için kullanılan ve doğuştan bizde var olan bilgilerdir.

2. Duyulara ve mantıksal çıkarımlara dayalı bilgiler: Doğruluğundan kesin olarak emin olamadığımız bilgiler.

3. Tasdiki bilgiler: Doğrulukları kıyasla kanıtlanmış akli ve tümel bilgilerdir.

- Rene Descartes (1596 – 1650)

Yeniçağ (17.yy) rasyonalizminin ve analitik geometrinin kurucusudur. Matematik-fizik metoduyla açık-seçik ve kesin bilgilere ulaşabileceğini savunmuştur. Bu bilgilerin nasıl elde edilebileceğini metodik şüphe yöntemini kullanarak ortaya koymuştur. Kullandığı şüphe, bir amaç değil bir araç şüphesidir. Descartes'e göre şüphe etmek düşünmektir. Şüphe eden kişi düşünüyor demektir. Düşünen kişi, bilincinden ve bilincinin varlığından şüphe edemez. Öyleyse düşünüyorum, o halde varım. İşte bu Descartes'e göre ilk elde edilen apaçık ve kesin bilgidir. Daha sonra bu yöntemle Tanrı'nın ve varlıkların şüphe edilemeyecek gerçeklikler olduğunu kanıtlar. Kanıtlamalarını hep akıl yoluyla yapar. Descartes'e göre üç tür bilgi vardır:

- Doğuştan getirilen bilgiler: Tanrı fikri, matematikteki sayılar, sonsuzluk fikri gibi.

- Yapma bilgiler: Duyu organlarından gelen bilgilerdir.

- Arızı (geçici) bilgiler

Hegel (1770 – 1831)

Hegel'e göre akıl en güvenilir bilgi kaynağıdır. Doğru bilgiye ancak mantık (akıl) yoluyla ulaşabileceğini söyler. Duyu organları kesin, genel geçer bilgi veremez. Çünkü ona göre her objenin (nesnenin) arkasında bir ide saklıdır. İşte düşünce, objenin arkasındaki ideyi kavramaktır. Her obje (nesne) akılsaldır. Böylece her akli olan gerçektir. Her gerçek olan da akılsaldır. Aklın yasalarıyla varlığın yasaları bir ve aynıdır.

Ona göre ruh (düşünce) ve evren (madde) sürekli değişim halindedir. Her şey üç aşamalı bir gelişme süreci içinde oluşur. Hegel buna **diyalektik süreç** der. Diyalektikte bulunan bu üç aşama: **tez, antitez** ve **sentezdir**. Örneğin; çiçek (tez), çiçeğin yok olması (antitez), meyve (sentez). Yani diyalektik süreçte çiçeğin meyveye dönüşebilmesi için kendi varlık haline yokluk haline dönüştürerek bir değişim geçirmesi ve yeni bir oluşum oluşturmaya söz konusudur. Kısacası diyalektik süreçte varlık tez, yokluk antitez, oluş da sentezdir.

Hegel mutlak zihnin (GEİST) değişimini, gelişimini ve ilerlemesini de bu diyalektik süreçle açıklar.

b) Empirizm (Deneycilik): Empirizmin ilk örnekleri ilkçağda Epiküros ve Gassendi'de görülür. Epiküros'a göre bütün bilgilerimizin ilk kaynağı duydur. Yeniçağda Empirizmin en önemli temsilcileri; John Locke, David Hume, George Berkeley, E. Condillac, Herbert Spencer'dir.

Empirizm akımı, bilgilerimizin kaynağının duyu ve algılar olduğunu, doğuştan aklımızda hiçbir bilginin bulunmadığını ileri sürer. Ayrıca genel-geçer bilginin mümkün olduğunu savunur.

Empirizm akımı, insan zihninin doğuştan boş bir levha olduğunu ileri sürer. Yazılmamış bu levha, deneylerden gelen izlenimlerin oluşturduğu fikirlerle yavaş yavaş dolmaktadır.

- John Locke (1632 – 1704)

J. Locke'a göre insan zihninde doğuştan hiçbir bilgi yoktur. Ona göre zihin başlangıçta üzeri yazılmayı bekleyen boş bir levhadır (**Tabula Rasa**). Her şey sonradan bu levhaya yazılır. Bu levha duyum ve deneylerle dolar. Locke'a göre bilgiyi oluşturan iki çeşit deney vardır. Bunlar: iç ve dış deney

1. Dışa ait duyumlar (dış deney): Dış deney, duyu organlarımız aracılığıyla sağlanır. Duyu organlarımızla dış dünyayı keşfeder; nesnelerin renk, ses, sıcaklık, sertlik gibi niteliklerini biliriz.

2. İç deney: İç deney, düşünce ile sağlanır. Dış deneyle elde edilenler sonucu zihin otomatik işlemeğe başlar. Zihin pasifken aktif duruma gelir. Bu aktiflik halinde algılamak, bilmek, sınıflamak, düşünmek gibi zihinsel etkinlikler ortaya çıkar. İç deney bu etkinliklerin farkına varmaktır. John Locke'a göre bütün bilgi ve düşüncelerimiz bu iki yolla oluşur. John Locke'a göre her türlü bilgi "aposteriori" (deney sonrası) dir.

- David Hume (1711 – 1776)

D. Hume, Locke'un empirizmini şüphecilikğe kadar götürmüştür. Locke'un iç ve dış deney ayrımını reddeder. Ona göre bütün bilgilerimizin kaynağı dış deneydir. Düşüncelerimizi iki kaynağa bağlar:

1. İzlenimler (duyumlar): Canlı duyumlardır.

İşitirken, görürken, severken veya nefret ederken hissettiklerimiz yani duyumlarımızdır.

2. Fikirler (düşünceler): İzlenimlerin (duyumların) canlılığını kaybetmiş kopyasıdır. Bunların farkına ancak herhangi bir izlenime yönelip onun üzerinde durduğumuzda (hatırlama, hayal etme gibi) varırız. O halde bütün bilgilerimizin kaynağı izlenimlerdir.

D.Hume, rasyonalistlerin **apriori** (deney öncesi, doğuştan) olarak kabul ettikleri nedensellik (**determinizm**) ilkesine karşı çıkar. Ona göre doğada nedensellik ilkesi yoktur. Bu nedensellik ilkesi aslında, zihnin alışkanlıklarıdır. Çünkü insan, olayları göre göre alışkanlık edinir, onların her zaman aynı şekilde olacağını düşünür. Aslında olaylar arasında zorunlu bir ilgi yoktur. Bu görüşe **indeterminizm** denir.

- E. Condillac (1715–1780)

Empirizmi tümüyle duyumculuğa (**Sensualizm**) indirger. Condillac'a göre tüm bilgilerin kaynağı duyumlardır. Duyu verilerinin dışında hiçbir sonuç bilgi değildir. Locke'un aksine düşünceyi duyuma ek bir bilgi kaynağı olarak görmez. Bir heykel ("hayali heykel") örneğine başvurur. Condillac mermer heykel aracılığıyla koku duyusundan başlayarak beş duyuyu ayrı ayrı çözümler ve dokunma duyusu olmaksızın nesnelere niteliklerini kavrayamayacağımızı belirterek zihnin bilgi ve yeteneklerinin daha çok dokunma duyusunun ürünü olduğunu savunur. Dış dünyayı kavrayışımızın dokunma ve görme duyusunun gelişimiyle ortaya çıktığını ve dokunma duyusunun diğer duyuların hocası olduğunu öne sürer.

- George Berkeley (1685 – 1753)

Berkeley'e göre bütün bilgilerimizin kaynağı deneydir. Fakat Berkeley deney deyince doğrudan doğruya duyulur algıyı kasteder.

Berkeley'e göre bilincimizin dışında bağımsız bir varlığı kabul etmek bir çelişkidir. Çünkü kabul edildiği takdirde objelerin tasarlanmadan, düşünülmeden de var olduklarını ileri sürmek demektir. Dışarıdaki objelerin

var oluşunu ne kadar uğraşırsak uğraşalım incelediğimiz hep kendi idelerimizdir. Bundan dolayı varlık algılamadır. Varlık duyumsanandan, algılanandan başka bir şey değildir. Gerçek olan algılardır. Berkeley bu görüşlerini "var olmak algılanmış olmak demektir" sözleriyle özetler. Berkeley'in bu görüşüne **Sensualizm (Duyumculuk)** denir.

c) Kritisizm (Eleştirel Felsefe): Bu akımının kurucusu ve temsilcisi **I. Kant (1724-1804)**'tır. Kant, empirizm ile rasyonalizm'i uzlaştırmaya çalışmıştır. Kant'a göre akıl ve deney tek başına mutlak varlığı kavramada yetersizdir. İnsan bilgisi, duyu organlarının bildiklerinin zihin tarafından birleştirilerek bilgi haline dönüştürülmesi işlemidir.

Kant'a göre; bilgimiz deneyle başlar fakat deneyle bitmez. Çünkü bilginin oluşabilmesi için deney kadar zihne de ihtiyaç vardır. Bilginin hammaddesini duyumlar (deney) bize verir. Bu hammadde zihnin kategorileri (a priori) içine girer. Bu kategorilerde form (şekil) olarak akıl tarafından işlenir ve böylece bilgi oluşur. İşte biz nesnelere ve olayları her insanda ortak olan bu kategorilere biliriz. Zihin böyle olmasaydı, nesnelere ve olaylar farklı bilinecekti. Öyleyse nesnelere ve olaylara ait bilgiler insan zihni bakımdan görecelidir. Çünkü elde edilen bilgi fenomenlerin bilgisidir. Ancak bunlar zorunlu, kesin ve genel geçer bilgilerdir.

Kant'a göre iki türlü bilgimiz vardır:

- **aposteriori:** Duyular aracılığıyla (deneyle) elde edilen bilgilerimizdir.

- **apriori:** Deneyden gelmeyen, deney öncesi bilgilerimizdir. Kant bunlara kategoriler (form) demiştir. Kategoriler 12 tanedir (nicelik, nitelik, bağlantı, kiplik) Bunlar doğuştandır. Kategoriler herkeste aynıdır. Sağladıkları bilgi kesin, tümel ve zorunlu bilgidir.

Kant'a göre ancak fenomenal alanın bilgisi bilinebilir.

Fenomenler duyumlarla algılanabilen varlıkların bilgisidir. Biz numen alanın (deneyüstü: Tanrı, ruh, ölümsüzlük gibi) bilgisini edinemeyiz. Çünkü numen alanı zihnin kategorilerine göre biçimlenmemiştir ve özü gereği gerçeği bilinemez.

ç) Pozitivizm (Olguculuk): Kurucusu ve temsilcisi **Auguste Comte (1798-1857)**'dur. Comte göre doğru bilgi ancak bilimsel (pozitivist) bilgidir. Bilimsel bilgi olgulara dayanan, deney ve gözlem yoluyla elde edilen bilgidir. Comte olgulara dayanmayan, deneyle ispatlanamayan, denetlenemeyen şeylerin felsefeden atılması gerektiğini söyler. Çünkü bunlar bilimsel değildir, anlamsızdır ve metafizikeldir. Comte'un amacı felsefeye bilimsel bir kimlik kazandırmaktır. Bu nedenle metafiziksel şeylerin felsefeden atılması gerektiğini savunur. Çünkü bunların hiçbirinin olgusal dayanağı yoktur, bu nedenle ispatlanamaz.

Comte, insanlığın düşünce sisteminde bilimin egemen olduğu pozitif döneme ulaşana dek üç aşamadan (**üç hal yasası**) geçtiğini söyler.

Teolojik dönem: İlkel toplumlar evren, dünya ve olaylarla ilgili tüm soruların yanıtlarını tanrıda ve tanrısal güçlerde aramışlardır. Teolojik dönemin ürünü dindir (Orta Çağın sonuna kadar süren dönem).

Metafizik dönem: Bu dönemde insanlar evreni, dünyayı, olayları soyut güçlerle (Ruh, töz, kuvvet gibi metafizik öğelerle) açıklamaya çalışmıştır. Bu dönemin ürünü felsefedir (1789 Fransız ihtilaline kadarki dönem).

Pozitif dönem: Bu dönemde insanlar evreni, dünyayı, olayları doğa yasaları ile açıklama yolunu seçmiştir. Bu dönemin ürünü bilimdir (1789 Fransız ihtilali'nden günümüze kadar devam eden dönem).

d) Analitik Felsefe (Mantıksal-Yeni Pozitivizm): Analitik felsefecilere göre matematik ve mantık ile doğru olarak tanımlanamayan veya deney ve gözlem ile doğrulanamayan her bilgi değersiz, boş laftan başka bir şey değildir. Bilim sadece açık, mantıklı, akılsal değil duyu deneyimi ile de incelenip kanıtlanabilir olmalıdır. Metafizik, bilimin ve felsefenin konusu olamaz.

Felsefenin görevi dildeki kavramları çözümlenektir. Bunu gerçekleştirirken de sembolik mantık dili kullanılmıştır. En önemli temsilcileri Wittgenstein, Reichenbach, G.E. Moore, Carnap, B. Russell'dir.

- Wittgenstein (1889 – 1951)

Bütün felsefe problemlerini bir dil problemine indirgemıştır. Ona göre dil, önermelerden oluşur ve anlamlı önermeler gerçekliğin resimleridir. Dil ile gerçek aynı yapıya sahiptir. Dilin analizi gerçekliğin de analizidir. Dil dış dünyayı resmeder. Bu nedenle önermeler, olguların resimleri ve tasvirleridir. Resmin anlamı ile göndergesi arasında uyum varsa resmedilen şey (yani cümle) doğru olur. Mesela "Türkiye'nin başkenti Ankara'dır." cümlesinde anlamı ile onun göndergesi uyumlu olduğu için bu cümle doğrudur. Yani ona göre gerçeklik, dil ve düşünce arasında birebir uygunluktur.

Dış dünya kelimelerle sınırlıdır. Bunları önermelerle ifade edemezsek bir anlamı kalmaz. Bu nedenle dilin yapısı düşünceye de sınır koymuş olur. Dilin belirlediği sınırın ötesinde kalanlar saçma, anlamsızdır. Doğrulanamaz ve bilgi değeri yoktur.

Önermelerin doğrulanmaları, duyu gözlemi ve gözleme dayalı olarak üretilen bilgilerle olur. Mesela "Çalmak kötüdür", "Tanrı vardır" gibi önermeler bir

şeyin veya durumun görüntüsünü veremezler yani olgulara dayalı değildir. Bu nedenle doğrulanamazlar.

e) Entüisyonizm (Sezgililik): Sezgi (intuition) aklın doğrudan doğruya, yani araçsız olarak bir şeyin algısını elde etmesi manasına gelir. Yani aklın bir hamlede algılaması bir sezgidir.

Sezgililik, akıl ve duyumu gerçeği bulma ve bilme aracı olarak kabul etmez. Çünkü bunlar, bulmak ve bilmek için araçlara muhtaçtırlar. Oysa gerçek ve öz biliş, hiçbir araç olmaksızın, doğrudan doğruya sezgi gücüyle bilmekle mümkündür. Sezgililik akımının en önemli temsilcileri Gazali ve Henri Bergson'dur.

- Gazali (1058 – 1111)

Felsefeye şüphe ile başlar. Şüpheyi kesin bilgiye ulaşmada bir araç (yöntem) olarak kullanır. Duyular ve akıl bilgilerimizin kaynağıdır, fakat bize kesin bilgiyi (hakikati) vermez. Kesin bilgiye ancak sezgiyle ulaşabiliriz. Gazali'ye göre sezgi, Tanrının insan kalbine bağışladığı doğal bir ışıktır. Bu ışıkla insan, gerçeğin bilgisine ulaşabilir. Gazali bu ışığa "kalp gözü" demektedir. Kalp gözünün açılması için insan kalbini temizlemeli, onu çeşitli arzu ve isteklerin baskısından kurtarmalıdır.

- Henri Bergson (1859 – 1941)

H. Bergson'a göre zekâ ve sezgi birbirleriyle karşıt durumdadırlar. Zekâ; statik, hareketsiz bir varlık olan maddeyi bilebilir ama dinamik, canlı, değişken olan yaşamı bilemez. Yaşam değişmeyi, eylemi ve yaratmayı ifade eder. Yaşam ancak zaman içerisinde kavranan bir niteliktir. Zaman ise mekân gibi ölçülüp hesap edilemez. Zaman, sürekli bir değişim ve bir oluştur. Bu nedenle yaşamı ancak sezgi kavrayabilir. **f) Pragmatizm (Faydacılık):** Pragmatizm bir yaşam felsefesidir. Çünkü Pragmatizm her şeyi insana göre değerlendirir. İlk olarak Amerika da ortaya çıkmıştır. Pragmatizm'e göre bir şey yararlı olduğu sürece değerli, önemli ve doğrudur. Gerçeklik ve doğruluk insanın eylemlerinin sonuçları, başarıları ve yararlarıyla değerlendirilmektedir. Kurucusu Charles S. Pierce (1839-1914), en önemli temsilcileri ise W. James ve J. Dewey'dir.

- William James (1842 – 1910)

W. James'e göre insan yaşamında işe yarayan ve faydalı olan şeyler doğru ve gerçektir. Doğrunun değeri de bize sağladığı fayda ile ölçülür. Hayat ve olaylar değişkendir, bu nedenle insanın ihtiyaçları da sürekli olarak değişir. O halde doğrular (gerçekler) da bu değişimlere bağlı olarak sürekli değişir. Yani ezeli ve edebi doğrular yoktur.

- John Dewey (1859 – 1952)

J. Dewey'e göre doğru, karşılaştığımız problemleri çözmemizde kullandığımız bir araçtır. Bilgi edinme, insanın bir sorunla karşılaşması durumunda başlar,

problemin çözümüyle de sona erer. Bu problem çözümünde bizi başarıya götüren, sorunumuzu çözmemizde yardımcı olan bilgiler doğrudur. Bu görüşe **enstrümantalizm (aletçilik)** denir.

g) Fenomenoloji (Görüngü/Özbilim): Fenomenin kelime anlamı görüngü, görünüş demektir. Bu akımın kurucusu **Edmund Husserl (1859-1938)**'dir. Husserl felsefeyi kesin bilim haline getirmek istemiştir. Ona göre felsefenin yapması gereken, özlerin niteliğini ve işlevlerini araştırmaktır. Fenomenoloji bir felsefe sistemi olmaktan çok varlıkların özüne ulaşmak için kullanılan bir yöntemdir. Empirizm ve pozitivizm'e karşıdır. Bu akıma göre "**öz**", **fenomenin içindedir ve bilinç bu özü ancak sezgi yoluyla kavrayabilir.**

Husserl'e göre; bir fenomenin (nesnenin) öz bilgisine ulaşabilmek için önce onun özüne ait olmayan tüm özelliklerin (ilgisiz görüşler, bilimsel ve günlük bilgiler, önyargılar vb.) ayıklanması (**parantez içine alınması**) gerekir. Böylece insanın öze ulaşmasını engelleyen, öze ait olmayan öğeler, kısa bir süre için yok sayılır. Yani Fenomenoloji yöntemiyle varlığın özünü meydana getirmeyen somut özellikler ayıklanarak varlık soyutlanır. Bu sayede bilinç, onun özünü doğrudan, aracısız olarak kavrar.

Kısacası fenomenoloji, varlıkların olgusal özellikleri ötesinde bunların özlerini, yani sadece düşüncemizdeki varlıklarını kavrama çabasıdır. Örneğin; bir kalemin özüne ulaşmak istiyorsak, kalemin olgusal özelliklerini (şeklini, rengini, ağırlığını vb.) bir kenara bıraktığımızda bilincimizde, onu kalem yapan **saf özü**, idesi kalır. Bu özler, zaman ve mekâna bağlı değildir, ölçülüp tartılamazlar.

Husserl'e göre; insan zihninden tam anlamıyla bağımsız olmayan varlık alanı vardır. İnsan bu varlık alanını bilinciyle bilir. İnsan bilinci tarafından belirlenen bu varlık alanına Fenomenler denir.

Fenomen bizim zihnimizin olanakları çerçevesinde var olur. O halde fenomenler zihnimizin belirlediği ve var ettiği varlıklardır.

VARLIK FELSEFESİ

A. VARLIK FELSEFESİ NEDİR?

Varlık felsefesi ilk olarak Milet kentinde (İyon uygarlığında) Thales'in varlığın ilk maddesi (arkhe) nedir? sorusuyla ortaya çıkmıştır. Varlık felsefesinin konusu varlıktır; yani var olan her şeydir. Bu manasıyla varlığı ikiye ayırabiliriz.

1. Gerçek varlıklar

2. Düşünsel (İdeal) varlıklar

1. Gerçek Varlıklar: İnsan zihninden bağımsız dış dünyada bulunan varlıklardır (Uludağ, ev, masa gibi). Biz onları algılasak da algılamasak da onlar hep vardır.

Gerçek varlıklar zamana ve mekâna bağlıdır. Bu yüzden değişirler, yok olurlar ve var olurlar.

2. Düşünsel Varlıklar: İnsan zihnine bağımlı olan yani onun ürünü olan varlıklardır (Kaf dağı, deniz kızı, pi sayısı gibi.). Onlar ancak düşüncede var olurlar. Düşünsel varlıklar zaman ve mekân dışıdır, bu nedenle değişmezler, hep kendi kendisiyle aynıdır. Varlık felsefesi işte bunların oluşturduğu genel varlıkla ilgilenir ve varlık nedir? sorusuna cevap arar. Varlık felsefesi varlığın ilk ilkelerini, özünü, yapısını, türlerini, biçimlerini inceleyen disiplindir.

B. BİLİME GÖRE VARLIK

Varlık, hem bilimin hem de felsefenin konusudur. Bilim, varlığın varolup olmadığından kuşku duymaz ve bununla ilgili soru da sormaz; çünkü bilim varlığı her durumda var olarak kabul ederek araştırmalarını yapar.

Bilim varlığı **deneysel yöntemlerle** ele alır.

Bilimin konusunu; **nesnel olgular** ile doğrudan veya dolaylı olarak gözlemlenebilir ve üzerinde deney yapılabilir varlıklar oluşturur. Bilimin varlığa yaklaşımı **indirgemeci** (karmaşık olayları, olguları, ilişkileri veya yapıları daha basit ilişkilerle, ilkelerle açıklama çabası. Yani çok sayıda etkenin rol aldığı bir sürecin çözümlemesini tek faktöre indirgeyerek yapma) dir. Bilimin asıl sorduğu soru: varlığın nasıl bir şey olduğu? sorusudur. Bunu sorarken de her bilim kendi alanlarıyla sınırlı kalır. Yani bilim varlığı **parçacı** bir yaklaşımla ele alır.

C. FELSEFE AÇISINDAN VARLIK

Felsefe, bilimden farklı olarak varlığın ne olduğu sorusu üzerinde durur. Varlıkla ilgili **eleştirel ve şüpheli** bir tavır takınır. Felsefe varlığı **akıl** yoluyla açıklamaya çalışır. Felsefe, varlığı incelerken **hem olgular** dünyasındaki **hem de düşünsel** alandaki varlığı kendine konu edinir. Felsefenin varlığa yaklaşımı **bütüncüldür**. Varlık sorusunu soran ve varlığı açıklamak isteyen felsefeye **Ontoloji** (Varlık felsefesi) adı verilir.

1. Metafizik ve Varlık Felsefesi (Ontoloji) İlişkisi:

Metafizik "fizik ötesi" manasına gelir. Metafizik bilimin eksik bıraktığı alanları tamamlar. İlk zamanlarda metafizik ile varlık felsefesi aynı olarak kabul edilmekteydi.

Aristoteles, metafiziğin konusunu "varlığın ilk nedenleri yani temel ilkeleri" olarak belirlemiştir. Klasik metafiziğin konuları Tanrı, ruh, evren ve bunlara ait sorular üzerinedir. Metafizik ve ontoloji konuları bakımından benzerlik gösterirler. Fakat konuların kapsamları bakımından **metafizik ontolojiden daha kapsamlıdır**. Metafizik hem fiziksel evreni hem de fizikötesini (duyusal alanın üstündeki şeyleri: Tanrı, ruh, evren, ölümsüzlük konuları) kendisine konu edinirken, ontoloji sadece fiziksel

evreni (gerçek varlıkları) kendisine konu edinerek alanını sınırlandırır. Bu anlamıyla doğa ve beşeri bilimler, araştırma konuları itibariyle daha çok ontoloji ile ilgilidir.

2. Metafiziğin Varlıkla İlgili Temel Soruları:

Varlık nedir? Varlık var mıdır? Varlığın kökeni nedir? Evrende düzen ve amaç var mıdır? Evren sonlu mu, sonsuz mudur? Varlık tek midir, çok mudur? Varlık değişken midir? Durağan mıdır? Ruh nedir? Ruh ölümsüz müdür? Ölüm ötesi yaşam var mıdır? gibi sorulardır.

Ç. ONTOLOJİ AÇIDAN VARLIK

Varlık felsefesinde varlık, üç temel problem çerçevesinde ele alınıp incelenir.

1. Varlığın var olup olmadığı problemi
2. Varlığın niceliği problemi
3. Varlığın ne olduğu problemi (niteliği)

1. Varlığın Var Olup Olmadığı Problemi: Bu probleme cevap verenler iki farklı görüştedir.

- a) Nihilizm (Hiççilik)
- b) Realizm (Gerçekçilik)

a) Nihilizm (Hiççilik): Nihilizm akımı, hem bilgi felsefesi hem ahlak felsefesi hem de varlık felsefesi ile ilgili bir görüştür. Bilgi felsefesi alanındaki anlamında doğru bilginin mümkün olmadığını savunur. Ahlak felsefesi alanındaki anlamında hiçbir kuralı, ahlaki ilkeyi kabul etmeyen görüştür. Varlık felsefesi alanındaki anlamında ise, hiç bir şeyin var olmadığını ve bilinemeyeceğini savunur. Kurucusu **Gorgias** bunu şöyle açıklar: “Hiçbir şey yoktur, olsaydı da bilemezdik, bilseydik de başkalarına aktaramazdık.” Diğer temsilcileri **Hippias** ve **Nietzsche**’dir.

Taoizm; kurucusu Lao Tse’dir. Taoizm; gerçeğin tüm çeşitliliğine karşılık bir “Tao” olduğunu ve bunun görüntüsünün, maddesinin, biçiminin ve adının olmadığını savunur. Tao’ya göre aldatici dünya varlıktan yoksundur. Tek gerçek Tao’dur. Tao, evrenin düzenidir. Tao, ezeli ve ebedidir. O, gözlem ve düşünceyle değil, mistik tecrübeyle bilinebilir.

b) Realizm (Gerçekçilik): Varlığın var olduğunu ve insan zihninden bağımsız olduğunu savunan akımdır. Gerçeğin (varlığın) düşünceden önce geldiğini yani var olduğunu savunur.

2. Varlığın Niceliği Problemi: Niceliksel manada; varlık bir midir, yoksa birden çok mudur? sorusuna cevap veren üç farklı görüş vardır.

- a) Monizm (tekçilik)
- b) Düalizm (ikicilik)
- c) Plüralizm (çokçuluk)

a) Monizm (Tekçilik): Var olan her şey tek bir gerçeklikten oluşur. Hegel bu akımın temsilcisidir.

b) Düalizm (İkicilik): Varlık birbirine indirgenemeyen iki ayrı varlıktan oluşur. Temsilcisi Descartes’e göre varlığın temelinde iki ayrı töz olarak ruh ve beden bulunmaktadır.

c) Plüralizm (Çokçuluk): Varlığın açıklanmasını birden çok ilkeyle açıklayan akımdır. Bu görüş varlığın temelinde ikiden fazla tözün olduğunu savunur. Plüralizm evrenin yaratılması, varoluş sürecinin işlenmesi, varlıkla ilgili kategorilerin ortaya çıkışında ikiden fazla belirleyicinin olduğunu savunur. Temsilcisi Empedokles varlığın su, ateş, hava, toprak tözlerinden oluştuğunu savunur.

3. Varlığın Ne Olduğu Problemi (niteliği): Bu probleme cevap verenler beş farklı görüştedir.

- a) Varlığı oluş olarak kabul edenler
- b) Varlığı idea (düşünce) olarak kabul edenler
- c) Varlığı madde olarak kabul edenler
- d) Varlığı hem idea hem de madde olarak kabul edenler
- e) Varlığı fenomen olarak kabul edenler

a) Varlığı oluş olarak kabul edenler: Bu anlayışa göre, varlığın durağan olması mümkün değildir. Yani varlık statik değildir. Varlık, sürekli bir değişim ve oluşum içerisindedir. Bu anlayışın temsilcileri; Herakleitos ve Whitehead’dır.

- Herakleitos (MÖ 540 – 480)

Ona göre varlığın ilk maddesi ateştir. Evrende var olan her şey ateşten meydana gelmiştir. Var olan her şey ateşin farklı hallere dönüşümünden oluşur. Ateşteki bu değişim rastgele değildir. Bu değişim **LOGOS** adlı bir yasaya bağlıdır. Bu yasa karşıtların birliği yasasıdır. Her şeyin başlangıcını varlıklar arasındaki karşıtlıklar oluşturur. Her şey karşıtların kavgasından doğar. Her şey her zaman değişir. Hiçbir şey olduğu gibi durmaz. Ateş önce buhar sonra su sonra toprak haline gelir ve en sonunda tekrar ateşe (aslına) döner. Bu oluşum başlangıcı ve sonu yoktur. Herakleitos, bu değişimi nehre benzetir. Bunu da: “Aynı nehirde iki kere yıkanılmaz” sözüyle belirtir. Çünkü nehir sürekli olarak akmaktadır yani sürekli olarak değişmektedir.

- A. N. Whitehead (1861 – 1947)

Durağan (statik) varlık anlayışına karşı çıkar. Ona göre evren, mekanik bir varlık değil canlı bir oluştur. Tek başına hiçbir şey var olamaz. Evrende yaratıcı bir Tanrı vardır ve onun sayesinde evrende sürekli bir oluşum ve değişim vardır.

b) Varlığı idea (düşünce) olarak kabul edenler: Bu anlayışa göre, ilk varlığın ideasal (düşünsel) bir varlık olduğunu savunurlar. Bu yönüyle bu anlayışı benimseyenlere İdealistler denir. Temsilcileri; Platon, Aristoteles, Farabi, Hegel, G. Berkeley. İdealist anlayış, insan zihninden bağımsız bir varlığın var olduğunu, fakat bu varlığın somut, maddi değil de; soyut, zihinsel nitelikte bir varlık olduğunu ileri sürer. İdealistler, Tanrı’yı kabul etmekle hareket ederek varlıkların Tanrı’dan (düşünceden, salt akıldan, salt ruhtan) ortaya çıktığını söylerler. Bu nedenle varlığın düşünsel ve soyut olduğunu savunurlar. Ayrıca

idealistler, duyularla algılananların gerçek varlıklar olmadığını savunurlar.

- **Platon (MÖ 427-342)** :Varlığı insan zihninden bağımsız olarak kabul etmekle realist, bu varlığın idea cinsinden olduğunu kabul etmekle idealisttir. Platon varlık anlayışını idealer kuramıyla açıklar. Ona göre iki ayrı evren vardır: İdealar ve Nesnelere (duyular, görünüşler, fenomenler) evreni

İdealar evreni; ancak akıl yoluyla kavradığımız öncesiz ve sonrasız olan nesnelere, asıl özlerinin bulunduğu evrendir. **Nesneler evreni**; idealer evreninin duyular aracılığı ile algılanan bir kopyası, görüntüsü veya gölgesidir. Nesnelere evrenindeki her şey algılanabilir, görülür şeylerdir. Nesnelere evreni; sürekli oluşan, değişen, yok olan içinde yaşadığımız evrendir. Bu nedenle nesnelere evrenine ait bilgiler aldattıcıdır.

Nesneler evrenindeki varlıkların her birinin idealer evreninde gerçek bir ideası vardır. Yani asıl gerçek, idealer evrenidir. Tüm idealerin üstünde ise iyi ideası vardır. Her şey bu ideadan pay olarak var olur.

- **Aristoteles (MÖ 384-322)**

Ona göre tüm varlıklar iki öğeden oluşur; madde ve form (idea). Örneğin; insanın maddesi beden, formu ruhtur. Gerçekte var olan form'dur. Platon'dan farklı olarak "formları" varlığın dışında (ayrı bir evrende) değil, varlığın özü (varlıkla birlikte) olarak kabul etmiştir. Form maddenin özüdür, biçimidir. En yüksek varlık, salt form (Tanrı) dur. Bütün varlıklar var oluşlarını bu ilk hareketi veren, oluşturucu salt form'dan alır.

- **Farabi (870-950)**

Varlık anlayışında Aristoteles'ten etkilenmiştir. Varlığı, zorunlu ve mümkün varlık diye ikiye ayırır. Farabi'ye göre varlığın başında **zorunlu varlık** (Vacibül-Vücut) vardır. **Zorunlu varlık**; mutlak akıldır, ideadır yani Tanrı'dır. O, tüm varlıkların var olma nedenidir. Var oluşunu başka hiçbir varlığa borçlu değildir. Zorunlu varlık, dereceli olarak varlık tabakalarını yaratmıştır. İlk yarattığı varlık olan akılda bilme yetisi kendinden vardır. Akıl hem kendini hem de Tanrı'yı bilir. **Mümkün varlık**; bu dünyadaki varlıklardır. Bunlar kendi başlarına var olmayan, var olmak için başka bir varlığa ihtiyaç duyan varlıklardır. Varlıklarını ilk varlıktan alırlar.

Farabi, varlığı Tanrı'dan taşmayla (sudur etme) oluşan bir **akıl teorisi**yle temellendirir. Ona göre Tanrı'nın kendi özünü bilmesinden "birinci akıl", birinci aklın Tanrı'yı bilmesinden "ikinci akıl" sudur eder. Bu tür bir sudur "onuncu akıl"a kadar uzanır. Farabi'de akıl, çoğu kez ruh ile aynı anlamda kullanılmıştır. Tanrı'dan çıkıp gelen etkin akıldır. **Etkin akıl** akıllar arasında en önemlisidir. Etkin akıl insanla Tanrı arasında bir köprü görevi görür. Ona göre bu akıl, Tanrı'yı ve alt düzeydeki varlıkları kavrayacak güçtedir.

- **Hegel (1770-1831)**

Hegel idea olarak kabul ettiği şeye GEİST adını verir. Yani bu "**MUTLAK AKIL (RUH)**"dır. Varlık, mutlak ruhun kendi kendini aşması, amaca doğru ilerlemesi ve kendi bilincine, özgürlüğüne varmasıyla oluşur. Hegel, Platon'un aksine bu evrensel idea'nın sürekli bir değişim, gelişim ve ilerleme geçirdiğini söyler. Bu görüşe **diyalektik idealizm** denir.

- **Tez aşaması**: İlk aşamada GEİST, kendi kendinedir. Tanınmak ve bilinmek için kendisine bir gerçeklik kazandırmak ister. Potansiyel halde bulunan gücünü henüz gerçekleştirmemiştir.

- **Antitez aşaması**: Kendisine gerçeklik kazandırmak isteyen GEİST, bu amaçla kendisini ilk kez doğada gerçekleştirir. Başlangıçta ideasal olan Geist, doğa olarak maddi kimliğe bürünerek kendisinden başka bir şey olmuş, kendi özüne aykırı düşerek yabancılaşmış ve özgürlüğünü kaybetmiştir.

- **Sentez aşaması**: Antitez döneminde düştüğü aykırılık ve çelişki, kültür dünyasında ortadan kalkar. Mutlak Ruh, burada tam bilince ulaşarak, kendisini sanat, din ve felsefeyle ölümsüzleştirir. Böylece Mutlak ruh, bu kültür ortamında kendisi tam gerçekleştirmiş olur.

c) Varlığı madde olarak kabul edenler

(Materyalizm): Bu anlayışa göre, evrendeki ilk varlık maddeseldir. Madde düşünmeden bağımsız olarak vardır. Bütün varlıklar maddeden oluşur. Düşünce maddeden sonra gelir ve varlığı maddeye bağlıdır. Bu yaklaşıma **materyalizm** denir.

Materyalizm mekanik ve diyalektik materyalizm diye ikiye ayrılır. **Mekanik materyalistlere** (Demokritos, T. Hobbes, La Mettrie) göre var olan her şey maddedir, evren bir makine gibidir. Varlığı açıklarken fizik bilimini temele alırlar. **Diyalektik materyalistlere** (Karl Marx) göre varlıklar, maddenin çatışma ve etkileşimi sonucunda oluşur.

- **Demokritos (MÖ 460-370)**

İlk maddeci ve atomcu okulun kurucusudur. Ona göre ilk ana madde atomlardır. Varlıklar atomlardan meydana gelmiştir. Bu **atomlar**, yaratılmamıştır ve yok olamazlar. Sonsuz sayıdadırlar. Evrende değişik hızlarla sürekli hareket ederler. Bu hareket de bir yasaya bağlıdır. Rastlantısallık yoktur. Bu durumda evrende tam bir mekanizm ve determinizm vardır.

biçimsel ve büyüklük olarak birbirinden farklıdırlar. Bu farklılıkta atomların farklı hızda hareket etmelerine ve birbirlerine zorunlu olarak çarpmalarına ve birleşmelerine neden olur. Bunlarda maddeyi yani varlığı oluşturur. Örneğin ağır hareket eden atomlar toprağı, hızlı hareket eden atomlar suyu, havayı oluşturmuşlardır. Ay, güneş, yıldızlar ise atomların çarpışması sonucunda boşluğa fırlamış taş yığınlarıdır. Ruh, en ince, düzgün ve hareketli atomların birleşmesiyle oluşmaktadır.

- T. Hobbes (1588-1679)

Var olan her şey maddenin şekil almış türü olan **cisimlerdir**. Madde, düşünceden bağımsızdır. Ona göre tüm cisimlerin ortak bir özelliği vardır bu da harektettir. Bunlar hareket yasasına göre şekil alırlar. Bu hareket yasası zorunlu mekanik yasadır. Ona göre üç cisim vardır; Doğal cisimler (doğadaki cisimler) yapma cisimler (insan eseri şeyler) ve ahlaki-toplumsal cisimler (devlet – hukuk gibi).

Ruhun varlığını reddeder ve zihinsel etkinliklerin, düşüncelerin, duyguların bile maddesel süreçler olduğunu ileri sürer. Yani her şeyi madde ile açıklar.

- La Mettrie (1709-1751)

Ona göre her şey maddeseldir. Varlık konusunda, **Makine – insan** öğretisi vardır. İnsanı karmaşık bir makine olarak düşünür. İnsan, doğaüstü bir güç tarafından yaratılmamıştır; en ilkel organizmalardan çıkarak evrimsel olarak en gelişmiş bir organizmaya dönüşmüştür. İnsanın ruhsal hayatını bedeninin yapısına bağlar ve “bedene bağlı olamayan ruh düşünemez” der. Ruhsal hayattaki tüm oluşumları organik hayatın bir ürünü olarak görür. “Ruh beyin tarafından yönetilen bedeninin bir ögesidir” der.

- Karl Marx (1818-1883)

Marx’a göre; madde, her varlığın temelinde vardır. Madde insan bilincinden bağımsız olarak vardır. Her şeyin özü harektettir. Madde durağan değildir. Madde sürekli hareket ve değişim (tez-antitez-sentez) halindedir. Bu değişim birtakım **diyalektik** yasalara göre gerçekleşir. Maddenin değişmesi, daima karşıtların çatışmasından doğar. Tüm değişimlerin temelinde karşıtlık ve çatışma vardır.

ç) Varlığı hem idea hem de madde olarak kabul edenler (Düalizm): Kurucusu **Descartes (1596-1650)** ’tir. Ona göre varlık; birbirine indirgenemeyen **madde (beden)** ve **ruh (düşünme)** gibi iki öğeden oluşur. Varlığın temelinde birbirine indirgenemeyen iki töz olduğunu kabul eden bu görüşe **düalizm** denir.

Descartes’e göre üç tür cevher (töz) vardır. Tanrı, madde ve ruh. Birinci töz olan Tanrı, sonsuz tözdür. Tanrı, sonsuz ve mükemmeldir. Varlığını hiçbir şeye borçlu değildir. Kendi başına vardır. Diğer tözler olan madde ve ruh sonlu tözlerdir. Kendi başlarına var olamazlar. Var olmak için Tanrı’ya ihtiyaç duyarlar. Maddenin ana niteliği yer kaplamak, ruhun ana niteliği ise düşünmektir.

Descartes varlık anlayışında, kuşku yöntemini kullanarak, kendi var oluşunu kanıtlar. Bu amaçla, ilk adımı her şeyden şüphe ederek başlatır; “**Mademki her şeyden şüpheleniyorum o halde kesin olan bir şey, benim şüphe duyuyor olduğumdur. Şüphe etmek düşünmek demektir. Şüphe duyduğum ne ölçüde kesinse, düşünüyorum olduğum da o ölçüde kesindir. Demek ki düşündüğüm ne ölçüde kesinse, düşünen bir varlık olarak da var olduğum o ölçüde**

kesindir.” Descartes daha sonra şu ünlü çıkarımına varır; “**Düşünüyorum o halde varım.**”

Descartes kendi varlığını kanıtladıktan sonra ikinci adım olarak; insanın doğuştan gelen bir mükemmellik fikrine sahip olduğunu savunarak Tanrı’nın varlığını kanıtlamaya çalışır. Descartes, daha sonra da diğer varlıkların var oluşunu kanıtlamaya çalışır.

d) Varlığı fenomen olarak kabul edenler: Fenomen, terimsel anlamda “Görünen ve öz bilim” demektir. Genel anlamda ise fenomen, “algılanan veya bilince görünen şey olup gözlemlenebilir olay/ olgudur.” Kurucusu **E. Husserl (1859-1938)** ’dir.

- Edmund Husserl (1859-1938)

Husserl gerçek varlığı, fenomenlerin içinde gelişen öz olarak tanımlar. Varlık kendisini fenomenlerde gösterir. İnsanlar varlığa değerler yükleyerek ona yaklaştığından onun özüne hiç yaklaşmamaktadır. Bu öze yaklaşmak ve onu kavramak için varlığa verilen değerlerden varlığın arındırılması gerekmektedir. Yani fenomenlerin; olgulardan, duysal yaşantılardan ayıklanması gerekir. Husserl bu ayıklama işlemine “**paranteze alma**” der. Parantez alma; bir nesnenin özüne ulaşabilmek için onun özüne ait olmayan tüm özelliklerin bir kenara konulması demektir. Nesnenin özüne ait olmayan tüm öğeler, belirli bir süre için yok sayılır ve bu yolla özlerin kendisine ulaşılır. Fenomenler, tek tek algılanan nesnelere değildir. Tek tek algılanan nesnelere ifadesi olan bütünsel (tümel) kavramlarıdır. Örneğin tek tek algılanan kiraz, erik, karpuz gibi meyveler değil, düşünce/akıl yoluyla bütünsel olarak bilinen MEYVE kavramıdır. Fenomenler zaman ve mekân kavramlarıyla sınırlandırılmazlar. Her türlü rastlantıdan kurtulmuş, hiçbir şeye indirgenemeyen özlere dir.

D. ÇAĞDAŞ VARLIK FELSEFESİ

1. Yeni Ontoloji:

- Nicolai Hartmann (1882-1950)

20. yy’da **Yeni Ontoloji** adıyla yeni bir varlık felsefesi ortaya koymuştur. Husserl’den etkilenmiştir. Ontolojiyi deneysel temellere dayandırmaya ve bilimsel bilgilerle bağdaştırmaya çalışmıştır. Bu anlayışa göre varlık, en son şeydir. Onun arkasında başka şey aramamak gerekir. Hartmann’a göre tüm felsefi problemler ontolojik nitelikte problemlerdir. Hartmann’a göre varlık felsefesinin konusu; varlığın yapısı, belirlenme ilkeleri, kategorileri, çeşitleri ve biçimleridir. Hartmann böylece, Husserl’in nesnel gerçeklere dayanmayan fenomenolojisinden farklı olarak realist bir metafiziği ortaya koymaya çalışmıştır. Bu nedenle 19. yy. idealizmini ve monizmini inkâr etmiştir. Ayrıca Ortaçağın doğaüstüculüğüne ve teizm düşüncelerine karşıdır.

2. Pragmatizm (Faydacılık): Pragmatizm'e göre bir şey yararlı olduğu sürece değerli, önemli ve doğrudur. Kurucusu Charles S. Pierce (1839-1914), en önemli temsilcileri ise W. James ve J. Dewey'dir.

- William James (1842 – 1910)

W. James'e göre; her insanın yaşamının bir amacı vardır. Bu nedenle, bir şey ancak insanın yaşamına katkı yaptığı ya da işe yaradığı sürece doğru ve gerçektir. Doğrunun değeri de bize sağladığı fayda ile ölçülür. Eğer bir şey yaşamımıza katkı sağlamıyorsa veya problemi çözmemizde işe yaramıyorsa terk edilmelidir.

James, varlık görüşünü “**radikal empirizm**” olarak tanımlar. O empirizmi “Özellikle olgusal meselelerde en sağlam sonuçların dahi deneyimin seyrine göre değiştirilebilecek elverişli hipotezler” diye tanımlar. Ona göre var olan her şey “saf deneyim” dir.

- John Dewey (1859 – 1952)

J. Dewey'e göre bilgi; çevreye uymayı, doğadan yararlanmayı ve mutlu olmayı sağlayan bir “alet (araç)” tir. Bilgi edinme, insanın bir sorunla karşılaşması durumunda başlar, problemi çözmesiyle de sona erer. Bir bilginin doğruluğu; o bilginin yararlılığına bağlıdır. Söz konusu bilgi; karşılaştığımız problemleri çözmemizde bize yardımcı oluyorsa doğrudur. Bu görüşe **enstrümantalizm (aletçilik)** denir.

Dewey doğada bir gerçeklik olduğunu ileri sürer. Ona göre gerçekten var olan her şey değişmeye tabi olur. Değişmenin kendisi hem gerçek hem de evrenselidir. Ona göre bağımsız kendiliğinden kaim tözler yoktur.

3. Egzistansiyalizm (Varoluşçuluk): Varoluşçuluk, diğer birçok akım gibi insana genel bir kavram gibi yaklaşmaz, onun öznelliğini (kendine has oluşunu), nesnelliğinin (somutluluğunun) üstünde tutar.

Varoluşçuluğa göre; insan önce var olur, daha sonra kendisini tanımlayıp bilerek özünü oluşturur.

Bu akımın ilk temsilcisi **S. Kierkegaard, J.P. Sartre, F. W. Nietzsche**'dir. **Karl Jaspers** varoluşçuluğu daha sistematik hale getiren diğer düşünürdür.

- Soren Aabye Kierkegaard (1813-1855)

Kierkegaard'a göre felsefe tarihi soyut kurgularla gelişmiş ve bu nedenle bireyi ve bireyin gerçek yaşamını gözden kaçırmıştır. Ona göre varoluş, somut ve öznel insanın yaşamıdır. Bundan dolayı felsefe somut düşünmeye, yani varoluşa yönelmelidir.

- Jean-Paul Sartre (1905-1980)

“Varlık ve Hiçlik” adlı eserinde, varlık teorisinin tüm temel kategorilerini ele almıştır. Bu temel kategorileri, birbirine indirgenemeyen “kendinde varlık” ve “kendi için varlık” tır. Kendinde varlık; bir şey ne ise o dur ve kendisinden başka bir şey olamaz. Kendi için varlık ise; kendi varlığının bilincinde olan varlıktır.

Sartre felsefesini, insan varlığıyla diğer nesnelere varlığı arasındaki farkı inceleyerek oluşturmuştur. Herhangi bir araç ya da nesne yapacak olsak önce bu aracın ya da nesnenin nasıl olacağını tasarlarız.

Zihnimizdeki bu taslak o aracın özüdür. Yani özü, onun varoluşundan önce gelir. Oysa insanda bu durum böyle değildir. İlk bakışta insanın da bir yaratıcının (Tanrı'nın) eseri olduğunu düşünürüz. Oysa Sartre Tanrı'nın varoluşunu inkâr eder. Tanrı var değilse, Sartre'a göre, insanın Tanrı tarafından önceden belirlenmiş bir özü de olamaz. İnsan, yalnızca vardır, kendinden önceki bir taslağa, bir öze göre ve belli bir amaç gözetilerek yaratılmamıştır. İnsan öncelikle var olur ve kendisini daha sonra tanımlayarak özünü oluştur. Sartre'a göre, insan kendisini nasıl yaparsa, öyle olur. Yani Sartre'a göre, insan için “varoluş önden önce gelir.”

Özü olmayan insan, başlangıçta tıpkı diğer varlıklar gibi “kendinde varlık” dır. ” Fakat o, diğer varlıklar gibi basit ve bilinçsiz bir varlık değildir. Mesela taşın varlığı, kendisinden başka bir şey olamayan varlıktır. Taşın şöyle ya da böyle olabilme imkânı yoktur; taş, ne ise daima odur. Buna karşın, insan, kendinde varlık olmak dışında, kendisi için varlığa sahiptir. Yani, insan bilinçli öznedir; yani var olduğunun bilincindedir. Bu sayede insan, kendine dönmekte ve ne olacağına (özüne) kendi karar vermektedir. Oluşan bu varlık “kendi için varlık” idi. Bundan dolayı, insana önceden verilmiş ve değişmeyen bir öz yüklemek söz konusu olamaz.

AHLAK FELSEFESİ

A. AHLAK FELSEFESİ NEDİR?

Ahlak (moral), birey ve toplum tarafından benimsenmiş, insan yaşamına yön veren kurallar topluluğudur. Bunların bir toplumsal olgu olarak yaşanmasına **ahlaklılık (moralite)** denir. **Ahlak kuralları**, bir kişi, grup ya da toplum için belirli bir zamanda ve yerde geçerli olan değer yargılarıdır. Ahlak kuralları öznel ve görecelidir.

Ahlak ve ahlak felsefesi (etik) birbirinden farklı kavramlardır. **Etik**, ahlaki felsefi açıdan inceleyen ve açıklayan felsefi disiplindir. Ahlakın ne olduğunu, ahlaki davranışın nasıl oluştuğunu, iyi ve kötü davranışların nedenini inceler. Yani etik, insan davranışlarının ahlaki özünü ve yapısını inceler. Ahlak olgusal ve tarihsel olarak yaşanan bir şeyken etik, bu olguya yönelen felsefi disiplinin adıdır. Yani ahlak iyi ve kötü davranışların pratikteki değeri, etik ise iyi ve kötü davranışın teorisi şeklinde tanımlanır. Etiğin görevi, herhangi bir türde ahlak geliştirmek ve bu ahlaka uyulmasını öğütlemek değil; tersine, ahlaki olgular hakkında genel bir görüş elde etmektir.

B. AHLAK FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

İyi: Bireyin yapması gereken, ahlakça değerli olan davranışlardır.

Kötü: Bireyin yapmaması gereken davranışlardır.

Özgürlük: Bir insanın kendi iradesiyle istediğini yapabilmesi ve karar alabilmesidir. Özgürlük, iyi veya kötüyü seçebilmesidir. Bir eylemin ahlaki olabilmesi için, onun özgürce yapılması şarttır.

Sorumluluk: Bir insanın kendi özgür iradesiyle bilerek ve isteyerek yaptığı eylemlerin sonuçlarına katlanabilmesi ve sonuçlarını üstlenebilmesidir.

Erdem: İradenin ahlaki açıdan iyi ve değerli davranışlara yönelmesidir. Mesela; bilgelik, cesaret, adalet, çalışkanlık, dürüstlük, doğruluk, hoşgörü vb.

Vicdan: Bir insanın eylemler karşısında sahip olduğu iç duygu ve bilinçtir (sestir). İyi ile kötüyü ayırt etme yetisidir. Bir çeşit iç mahkemedir.

Ahlak yasası: İnsanların nasıl davranacağını belirleyen genel kurallardır.

Ahlaki karar: Bireyin, kendi özgür iradesiyle bilerek ve isteyerek ahlak yasalarına uygun karar vermesidir.

Ahlaki eylem: Ahlaki bir değere uygun düşen eylemdir. Bu eylem, ahlak yasalarına uygun ve bilinçli olarak yapılmalıdır.

Mutluluk: İnsanın, yaptığı davranışları sonunda duyacağı iç (ruh) huzurudur.

Ödev: Bir davranışı ahlak yasasına uyarak yapma zorunluluğudur.

C. YARGILARIMIZ VE DEĞER YARGILARI

Yargı, bir olgu veya kavramlar üzerine kurulu bir iddiayı dile getiren ifadelerdir. Yargılar, olgular alanına ve değerler alanına ait olmak üzere ikiye ayrılır. Olgular alanına ait yargılar bilim ve bilgiye dair **önerme (mantık) yargılarıdır.** Bu yargılar kişisel değerlendirme içermez, bu nedenle kişiden kişiye değişmez (evrensel), kesin ve nesnel yapıdadırlar. Mesela; su 100 derecede kaynar. **Değer yargıları** insanların olgulara yüklediği niteliklere bağlı olarak ortaya çıkan yargılardır. Bunlar kişiye bağlı değerlendirme içerdiklerinden öznelidir. Kişiden kişiye değişir.

Değerler alanına ait üç türlü yargı vardır. Bunlar estetik yargılar (güzel, çirkin), dini yargılar (sevap, günah) ve ahlak yargıları (iyi, kötü) dir.

Ahlak yargıları iyi veya kötü olarak nitelendirilen eylemlere dayandırılır. Bu eylemler iyinin yapılması ve kötünün yapılmamasını gerektirir. Bu nedenle normatif (kural koyucu) tir. Ahlak yargıları öznelidir. Yani kişiden kişiye, zamandan zamana ve toplumdan topluma değişiklik gösterebilir.

Din yargıları ise değişmez bir yapıda olup, kutsal sayılan din kurallarına dayanır. Eleştirilemez bir yapıdadırlar (dogmatiklik). **Estetik yargılar** ise güzeldir veya çirkindir şeklinde beğeniye dayalı yargılardır. Akla değil, duygu ve sevgilere dayanır. Bu özellikleri nedeniyle öznel bir yapıdadırlar.

Ç. ERDEM (FAZİLET) – YAŞAM İLİŞKİSİ

Doğru eylemde bulunmak için bir insanın sahip olması gereken niteliklere erdem denir. Erdem, bir amacın gerçekleştirilmesinde kişinin belirli tarzlarda eylemde bulunabilme kapasitesidir. Bu yönüyle erdem sadece

ahlaksal alanda ortaya çıkmaz. Örneğin; bir güreşçi için erdem, öncelikle güçlü, kuvvetli ve çevik olmaktır. Bu tür erdemler ahlaksal bir erdem değildir daha çok meziyettir.

Ahlaksal erdemler, bir “iyi”nin gerçekleştirilmesi için bireyin sahip olması gereken beceri, yetenek ve yeterliliklerdir. Örneğin; kendine hâkim olma, cesaret, adalet, bilgelik, doğruluk, çalışkanlık birer erdemli eylemlerdir. Ahlaksal erdemler, aşırı uçlardan uzaklaşarak “doğru orta”yı bulmaya hizmet eden erdemlerdir. Buna göre cesaret erdemi, korkaklık ile hesapsız atılganlık, cömertlik erdemi müsriflik ile cimrilik arasındaki doğru ortadır. Bunların gerçekleştirilmesi birer erdemli eylemdir. **Erdemler ancak insanlar tarafından yaşamda uygulandığında ortaya çıkar.** Çünkü erdemi ifade eden sözler, erdemli olmak için yeterli değildir. Çünkü erdem alanı bilgisel bir alan değil, pratik bir alandır. Yani erdemler kişi tarafından gerçekleştirildiği anda erdem haline gelir.

D. AHLAK FELSEFESİNİN TEMEL SORULARI

1. Ahlaki eylemlerde bulunurken insan özgür müdür?
2. Ahlaki eylemlerin amacı nedir?
3. Evrensel ahlak yasası var mıdır?
4. Ahlak yasasını belirleyen özellikler nelerdir?
5. Ahlaki yargıların özellikleri nelerdir?

1. İnsan Eylemlerinde Özgür müdür?

- a) Determinizm (İnsan eylemlerinde özgür değildir)
- b) İndeterminizm (İnsan eylemlerinde özgürdür)
- c) Oto Determinizm (Ahlaki özerklik)
- d) Liberteryanizm (Özgürlükçülük)
- e) Fatalizm (Kadercilik, yazgıcılık)

a) Determinizm: Determinizme göre insanlar ahlaki eylemlerde bulunurken özgür değildir. Çünkü insan ahlaki eylemlerinde bulunurken birtakım etkenlerin (psikolojik, toplumsal, ahlaksal, hukuksal vb) zorunlu sonucu olarak o eylemi gerçekleştirir. Bu durumda bir seçim söz konusu değildir. İnsan yapmış olduğu davranışlarda kendi özgür iradesini kullanamaz ve davranışlarının sorumluluğunu taşımaz.

b) İndeterminizm: İndeterminizme göre insanlar ahlaki eylemlerde bulunurken özgürdür. Çünkü insan eylemlerini etkileyen, belirleyen veya kısıtlayan hiçbir etken yoktur. İnsan kendi özgür iradesini kullanarak özgürce eylemlerini yapar ve bu nedenle kişi davranışlarından sorumludur.

c) Otodeterminizm (Ahlaki Özerklik): İnsan davranışını belirleyen, etkileyen bir takım etkenler olsa da özgürlük kişisel olarak elde edilebilir. Kişiye özgürlük, ahlaki ortam hazır olarak sunulmaz fakat bu kişinin asla özgür olamayacağı anlamına gelmez. Çünkü **kişi kendi özgürlüğünü kendi yaratır.** Özgürlük, insanın kendi ahlaki değerlerini

oluşturabilme ve bu değerlere ulaşabilme özgürlüğüdür. Bu özgürlüğün kaynağı kişiliktir. İnsan kişiliğini geliştirerek ve aklını kullanarak özgürleşir. İnsan kendi iradesiyle ahlak yasalarını özgürce belirler ve belirlediği bu genel geçer ahlak yasalarına yine kendisi uyar.

d) Liberteryanizm (Özgürlükçülük): İnsan eylemleri birtakım kurallara göre ortaya çıkmaz. İnsan eylemlerini belirleyen kurallar olmadığından insan özgürdür. Bundan dolayı insan davranışlarından sorumludur. Bu anlayışı savunanlar, devletin olabildiğince küçülmesi ve insanlara ahlaki kısıtlama yapılmaması gerektiğini savunarak özgürlükleri azamileştirmek istemişlerdir.

e) Fatalizm (Kadercilik, Yazgıcılık): Her şeyin önceden doğaüstü bir güç tarafından belirlendiğini ve hiç kimsenin bu yazgıyı değiştiremeyeceğini savunur. Önceden belirlenmiş bu yazgıdan ötürü birey özgür değildir, dolayısıyla sorumluluktan söz edilemez.

2. Ahlaki Eylemin Amacı Nedir?

Ahlaki eylemin amacı nedir? sorusuna İlk Çağdaki düşünürler genel olarak mutluluktur cevabı verirken Kant “ödeve uygunluktur.” demiştir. Ahlaki eylemlerin amacının ne olduğu konusunda ortak bir görüş yoktur. Filozoflar, mutluluğun ne olduğu konusunda dahi çok farklı görüşler bildirmişlerdir.

- **Aristippos (Hazcılık):** Ahlaki eylemlerin amacı hazdır. Haz ise mutluluktur. Buradaki haz, bedensel hazdır.

- **Epiküros (Hazcılık):** Ahlaki eylemlerin amacı haz ve mutluluktur. Fakat bu hazlar bedensel (maddi) hazlar değil ruhsal, zihinsel hazlardır. Anlık hazlar değil de sürekliliği olan hazlar insanı ancak mutlu eder. Mutluluk acıdan uzaklaşma ve hazzı yaklaşımadır.

- **Demokritos:** Ahlaki eylemlerin amacı ölçülülük ve mutluluktur. İnsanın mutlu olabilmesi için ruh dinginliğine ulaşması gerekir. Ruh dinginliğine ulaşabilmesi için de, insanın her türlü aşırılıktan kaçınması gerekir.

- **Sokrates:** Ahlaki eylemlerin amacı mutluluktur. Sokrates’e göre, mutluluk bilgide temellenen erdemdir. Bilmekte sağlam temeli bulan iyi, insanı mutlu eder.

- **Platon:** Ahlaki eylemlerin amacı, üstün iyilik olan “İyilik ideası”na ulaşmaktır. Ona göre mutluluk iyilik ideasını gerçekleştirmektir.

- **Aristoteles:** Ahlaki eylemlerin amacı erdem ve mutluluktur. Mutluluk, hazları devamlı hale getirmektir. Bu da, orta yolda gitmekle (aşırılıktan kaçınma) mümkündür. Bunun için insan mutlu olabilmesi için, her türlü aşırılıktan kaçınmalıdır.

- **Farabi:** Mutluluk aynı zamanda iyidir. En yüksek iyi erdemdir ki, bu da bilgi ile mümkündür. Tanrı’nın bilgisi iyi olan olduğundan bu bilgiye ulaşmak bizi mutluluğa götürecektir.

- **Antisthenes ve Diogenes’e (Kinizm):** Ahlaki eylemlerin amacı mutluluktur. Bu mutluluk; hiçbir şey karşısında tasa duymamayı, hiçbir şeye aldırış etmemeyi yani boş vermeyi gerektirir.

- **Kant (Ödev ahlakı):** Mutluluk asla bir amaç olamaz. Ahlaki eylemin amacı, “ödeve uygun olmak” tır. Ödev, kişinin hiçbir çıkar gözetmeksizin, iyiyi istemesi (iyi niyetli olması) ve ahlak yasasına uygun davranmasıdır. Ahlak yasasındaki buyruklar birey tarafından içselleştirildiğinde ödev haline gelir.

- **Aquino’lu Thomas:** Ahlaki eylemlerin amacı devletin ve Tanrı’nın yasalarına uymaktır.

Elahî Zenon (Stoacılık): Ahlaki eylemlerin amacı mutluluktur. Mutluluk ancak insanın ölçülü yaşamasıyla ruhsal dengesini zorlayan istek, tutku ve duyguların bastırılması ve dizginleyebilmesi ile elde edilir.

- **J. Bentham (Utilitarizm):** Ahlaki eylemin amacı mutluluktur ve mutlulukta yarara bağlıdır. Mutluluk, bireyin tek başına elde edebileceği bir şey değil, ancak toplum içerisinde, toplumsal yarar çerçevesinde gerçekleşebilir. İnsanın mutluluğu çevresindeki insanların mutluluğuyla ilgilidir. Çünkü insan sadece kendi eylemlerinin etkisi altında değildir, bir arada yaşadığı insanların eylemlerinin de etkisi altındadır.

- **J. S. Mill (Utilitarizm):** Ahlaki eylemin amacı mutluluktur ve mutlulukta yarara bağlıdır. Faydayı, bütün insanlık için, yani evrensel mutluluk olarak algılar. İyi olan, insanlığın yararına olanı yapmaktır. Herkes için iyi olanı yapmak insanı mutluluğa götürür.

- **Jean Paul Sartre:** Ahlaki eylemin amacı özgürlüktür. Tüm eylemlerinin sorumluluğunu alabilen insan ancak özgür olabilir.

3. Evrensel Ahlak Yasası Var mıdır?

a) Evrensel ahlak yasasının varlığını reddedenler:

Bunlar Hedonizm (Hazcılık), Egoizm (Bencillik) Anarşizm, Faydacılık, Nihilizm (Hiççilik), Varoluşçuluk (Öz ahlaki)

Hedonizm (Hazcılık): Bu yaklaşımın kurucusu **Aristippos**, temsilcisi **Epiküros**’tur. Hoşa giden bir şeyin yarattığı, uyandırdığı duyguya haz adı verilir. Bu yaklaşıma göre ahlaki eylemlerin amacı hazdır. Haz ise mutluluktur. Bir eylem, haz getiren eylemse doğru ve iyi eylemdir. İnsan, doğası gereği acıdan kaçınıp, hazzı yönelen bir varlıktır. Bu nedenle davranışlarımızın amacı haz olmalıdır.

Haz bireysel olarak ortaya çıkan bir hoşlanma duygusudur. Herkesin haz alacağı şeyler farklıdır, yani kişiden kişiye farklılık gösterir. Bireyin haz duygusu sadece o kişinin eylemleri için geçerlidir ve evrensel bir özellik taşımaz. Bu yüzden herkes için geçerli evrensel ahlak yasası yoktur.

Egoizm (Bencillik): Temsilcisi **Thomas Hobbes**’tır. Ona göre birey “ben sevgisiyle” yani daima ve öncelikle kendisini düşünerek hareket eder. Bunun için insan eylemlerinin amacı bireyin kendi hayatını koruması ve

sürdürülebilmesidir. Ahlaklılık, kişinin kendini koruma güdüsünün dışı vurulmasının bir biçimidir. Bireyin eylemlerine, iyi ve kötü diyen yine bireyin kendisidir. Birey daima yararına, çıkarına uygun olanı yapar. Her insanın çıkarı bir olamaz, bu yüzden evren ahlak yasası olamaz.

Anarşizm: Temsilcileri **Proudhon, Stirner** ve **Bakunin**'dir. Bu görüşe göre insan özü itibariyle iyidir, bu durumun devam edebilmesi için insanın özgür olması gerekir. Ahlak ve hukuk kuralları, devlet insan özgürlüğünü kısıtlar. Bu da insanın iyi olabilmesine engeldir. İnsan kendini bunların olmadığı dünyada daha iyi gerçekleştirir. Bu nedenle her türlü kuralı, yasayı reddetmek gerekir. Özel mülkiyeti ve otoriteyi kabul etmez. Bu anlayış da, tıpkı egoizm gibi herkesin kendi yararına, çıkarına göre hareket ettiğini ve herkesin çıkarlarının bir olamayacağı için, evrensel ahlak yasası yoktur der.

Faydacılık: Bir çeşit Hazcı ahlak anlayışıdır. Temsilcileri **W. James** ve **J. Dewey**'dir. Davranışın sonucunda ortaya çıkan faydaya göre değerlendirme yapılır. En değerli eylem, verdiği iyilik ve yararadır. Bunlara göre, eylemin sonucunda yarar varsa, eylem ahlakidir. Bir eylem herkese birden yarar sağlayamayacağı için, (yani herkesin çıkarına uymayacağı için) evrensel ahlak yasası yoktur.

Nihilizm (Hiççilik): En önemli temsilcisi **Nietzsche**'dir. Var olan değerlere, düzene karşı çıkar ve hiçbir değer tanımaz. Nietzsche, modern insanın benimsediği değerlerin geleneksel dayanaklarının çöktüğünü söyler. Bu nedenle eski değerler bırakılıp, bütün değerler yeniden kurulmalıdır. Bunu yapacak olan da güç istenci ile **üstün insandır**. İnsan değer yaratabildiği ölçüde üstün insan olarak özgürdür. Ona göre insanlar güçlüler ve zayıflar diye ikiye ayrılırlar. Egemen ahlaki belirleyen bireyin güçlü veya zayıf olmasıdır. Mevcut ahlak sistemini zayıf insanlar oluşturmuştur, bu ahlak sistemi köle ahlakıdır. Köle ahlaki insanların zayıflıklarını ön plana çıkararak, yaşam gücünün eksilmesine sebep olan ahlakıdır. Bu ahlakın karşısında güçlü insanların oluşturduğu efendi ahlakı vardır. Efendi ahlaki güç istenciyle oluşan üstün insan ahlakıdır. Üstün insan çağının her türlü kokuşmuş değerlerini reddeden, kendisini aşmış ve yeni değerler oluşturabilme gücüne sahip insandır. Kendi değerini kendisi oluşturabilen insan kendi ahlakını kendi oluşturur. Bu nedenle evrensel ahlak anlayışı olamaz.

Varoluşçuluk (Egzistansiyalizm – Öz Ahlakı):

Temsilcisi **J.P. Sartre**'dir. Ona göre, insanın önceden belirlenmiş özü (kaderi) yoktur. Bu özü verecek bir güç (Tanrı) de yoktur. Bu durumda insan tamamen özgürdür. Özgür insan, özünü ve değerlerini de kendi oluşturacaktır. O ne olmak istiyorsa o olacaktır. Ahlakı bakımdan da davranışları bir güç tarafından belirlenmemiş olan insan, kendi ahlaki değerlerini

kendi oluşturacaktır. Bu ahlaki değerleri oluşturma herkesi kapsayabilecek bir ahlak anlayışı değildir. Yani evrensel ahlak anlayışı yoktur.

b) Evrensel ahlak yasasının varlığını kabul edenler:

- Evrensel ahlak yasasını öznel (subjektif)

özelliklere dayandıran anlayış: Evrensel ahlak yasaları vardır; fakat bu yasalar Tanrı veya doğa tarafından belirlenmiş değildir. Bu yasalar insana bağlı bir takım özelliklerle ortaya çıkar, insanın yaşamı ve doğası ile ilgili olarak insan tarafından belirlenir. Temsilcileri J. Bentham, Mill, H. Bergson'dur.

Utilitarizm (Faydacı Ahlak): Temsilcileri J. Bentham ve J.S. Mill'dir.

- J. Bentham: İnsan eylemlerinin amacı mutluluktur. Çünkü insan doğası gereği acıdan kaçarak hazza ulaşmayı ister ve bu haz onu mutlu kılar. İnsanın mutluluğu çevresindeki insanların mutluluğuyla ilgilidir. Çünkü insan sadece kendi eylemlerinin etkisi altında değildir, bir arada yaşadığı insanların eylemlerinin de etkisi altındadır. Bu nedenle insanı mutluluğa götürecektir en yüce haz **“Olabilirdiğince çok sayıda insana en çok fayda sağlayan hazdır.”** Yani buradaki haz **toplumun faydası ön planda** düşünülerek seçilirse bizi mutluluğa götürür.

- J.S. Mill: İnsan eylemlerinin amacı mutluluktur. Mutluluk yarar ile elde edilebilir. “Herkes kendi yararı ile başkalarının yararı arasında uyum kurmalıdır. O halde, **“yalnız tek insan için değil, herkes için yararlı (iyi) olanın gerçekleştirilmesi gerekir.”** Herkes için iyi olanı yapmak insanı mutluluğa götürür. İşte bu noktada haz bireysel olmaktan çıkıp evrensel bir yasaya dönüşür.

Sezgisicilik: Temsilcisi **H. Bergson**'dur. Ona göre insan iyi ve kötüyü ancak sezgi ile kavrayabilir. Ulaştığı ilke **“kendi sezgine uy ki, hem kendin hem de başkası için iyi olanı yapmış olarsın”** dir. İnsan sezgisine dayanarak hareket ederse iyi olanı yapmış olur, dolayısıyla herkes için iyi gerçekleştirilir.

Bergson'a göre ahlak, topluma (kapalı) ve sezgiye (açık) dayalı olarak ikiye ayrılır. Topluma dayalı olan ahlak kapalı ahlakıdır. Kapalı ahlak toplumsal alışkanlıkları, töreleri, yasaları sürdürmeyi amaçlayan, kendi içine kapalı olan ahlakıdır. Kapalı ahlak; topluma bağlılığından toplumu aşmayan bir ahlak olmasından ötürü evrensel nitelik kazanamaz. Sezgiye dayalı ahlak açık ahlakıdır. Açık ahlak; hareket temelini insanda bulan ve kendini toplumla sınırlamayan ahlakıdır. Bu insanı kendini geliştirmesine ve özgürleşmesine yöneltir, bu da ahlaki evrensel bir niteliğe ulaştırır.

- Evrensel ahlak yasasını nesnel (objektif)

özelliklere dayandıran anlayış: Evrensel ahlak yasaları vardır, fakat bu yasalar kişiden ve kişisel özelliklerden bağımsız olarak vardır. Yani ahlak yasalarını insan yaşamı ve doğası belirlemez, tersine

evrensel ahlak yasaları insan yaşamını belirler. Bu yasalar insanın dışındadır ve bu yasa bazen insanın karşısına zorlayıcı ilke olarak, bazen de bir buyruk olarak çıkar. Temsilcileri; Sokrates, Platon, Farabi, Spinoza, Kant

- **Sokrates:** Ona göre insan eylemlerindeki amaç mutluluktur. Bu mutluluğu insana kazandıracak her türlü değer ve eylemler “erdem” in kapsamına girer. Yani erdem bilgidir. Erdem insanın kendini bilmesiyle ortaya çıkan, yaşamı daha iyi hale getiren ve bizi mutlu kılan bilgidir. Bu nedenle Sokrates “kendini bil” sözünü söylemiştir. Kişi kendisini tanımadıkça, kendisi için neyin iyi, neyin kötü olduğunu bilemez. Yani kimse bilerek kötülük işlemez, kötülüğün nedeni bilgi eksikliğidir.

Kişi duruma göre davranamaz, yani “durum ahlaki” diye bir şey yoktur. Kişiler ve durumlar değişmiş olsa da değerler, yasalar değişmez, çünkü değerler ve yasalar kişilerden bağımsızdır.

- **Platon:** Ona göre ahlaki eylemlerin amacı, üstün iyilik olan “İyilik ideası”na ulaşmaktır. Ona göre mutluluk iyilik ideasını gerçekleştirmektir. Ahlakın temeli olan iyi ideasına uygun olan davranış iyi, uygun olmayan davranış ise kötüdür. En yüksek iyiye ulaşan insan erdem sahibi insandır. Bu erdemler bilgelik, cesaret, ölçülülük ve bunların gerçekleşmesiyle adalet erdemi. Platon, ahlak anlayışını idealar âlemine ve bilgilere dayandırarak kişiden kişiye değişmeyen, nesnel ahlakın varlığını savunmuştur.

- **Farabi:** Ona göre insan eylemlerinin amacı en yüksek iyiye ulaşabilmektir. En yüksek iyi ise mutluluktur. Mutluluğa ulaşabilmek için insan önce kendisini, daha sonra evreni anlamalıdır. Bu ancak akıl ve eğitim yoluyla mümkündür. Evrende her şey, taşma (sudur) yoluyla zorunlu varlık olan Tanrı’dan oluşmuştur. Evrenin bilinmesi demek her şeyin kendisinden sudur (taşma) ettiği zorunlu varlığın bilinmesi demektir. Zorunlu varlık en yüksek iyi ve iyiliğin kaynağıdır. Gerçek varlık aslında Tanrı’dır. Gerçek varlık Tanrı olduğundan evrenin yasalarının temelinde Tanrının koymuş olduğu yasalar vardır. İnsan için iyi davranış bu yasalara uygun olarak yapılan davranıştır.

- **Spinoza:** Ona göre sadece bir tane sonsuz-mutlak cevher vardır. Her şey bu mutlak cevherden (Tanrı) türemiştir ve her şey aynı zamanda Tanrı’nın kendisidir. Yani Tanrı ile evren bir ve özdeştir (**Panteizm**). İnsan bu evrenin parçası olduğundan aslında özgür değildir. Gerçek özgürlük, insanın kendi doğasının zorunluluğunu bilmesi, buna ayak uydurması ve Tanrı’nın evrenle bir ve aynı şey olduğunun bilgisini elde etmesiyle elde edilir. Bu bilgi; bizi güçlü ve erdemli kılan, özgürlüğe ulaştıran gerçek bilgidir. Bu bilgi, Tanrıyı bilmek, her şeyin onun özünden zorunlu olarak türemiş olduğunu kavramaktır. Bu bilgi erdem de zirvesidir.

İnsan tutkular ve düşünce ikilemi içinde yaşar.

Tutkular, güçsüzlük ve erdemsizlik halleridir. Tutkular içinde insan bir köledir. Düşünce durumunda ise insan özgürdür. Ahlakın görevi düşünce ile tutkuları yenmektir. İnsan özgürlüğe bilgi ile ulaşır ve erdemli olup Tanrı ve evreni bilir.

- **Kant:** Ona göre; evrensel ahlak yasası mümkündür. Fakat böyle bir yasa doğa yasası gibi olanı değil, olması gerekeni içeren bir yapıda olmasıyla mümkündür. Bu yasa bizim içimizde varolan iradeyle gerçekleşir. Bu otonomidir. Otonomi “Yasası kendi içinde olmaktır.” ki, bununla birlikte özgürlük ortaya çıkar. Bu, ahlaki eylemin temel şartıdır. Bu ahlak yasasına uymak zorunluluk değil, bir ödevdir.

Ödev; yapmayı, yerine getirmeyi kendi isteğimizle üstlendiğimiz, sorumluluğunu üzerimize aldığımız bir buyruktur. Bu buyruk insanı dışarıdan koşullayan koşullu buyruk (hipotetik imperatif) değildir. Bu buyruk, bizim kendimize koyduğumuz bir buyruk anlamında koşulsuz buyruk (kategorik imperatif) tur. Koşullu buyruk (hipotetik imperatif) belirli bir amaca ulaşmak için ne yapılması gerektiğini söyleyen buyruktur. İnsanın arzu ve isteklerine bağlı olan bu buyruk, eylemin muhtemel sonuçlarını dikkate alarak ortaya çıkar. Koşulsuz buyruk (kategorik imperatif) ise; bir koşula bağlı olmadan, bütün insanlar için geçerliliği olan buyruktur. İnsanın arzu ve isteklerine bağlı olmayan bu buyruk, eylemin muhtemel sonuçlarını dikkate almadan, zorunlu olarak ortaya çıkar. Koşulsuz buyruğun temelinde üç ilke vardır.

- Öyle davran ki, davranışın temelindeki ilke, tüm insanlar için geçerli olan evrensel ilke veya yasa olsun.

- İnsanlığı, kendinde ve başkalarında, bir araç olarak değil de, her zaman bir amaç olarak görece şekilde davran!

- Öyle davran ki, iraden, kendisini herkes için geçerli olan kurallar koyan bir yasa koyucu olarak hissetsin! Yani bir eylem, bir çıkar veya beklenti içerisinde yapılmışsa bu eylem, koşullu eylemdir ve bu eylem ahlaki değildir. Fakat *bir eylem, ödev duygusu içerisinde, hiçbir çıkar veya beklenti içerisine girmeden koşulsuz buyruk ile yapılmış ise ahlakidir.*

Bir davranış yapılmadan önce o davranışın yapılaş amacı (niyeti) önemlidir. Buradaki niyet sadece ödevde uygun olarak, amacı kendisi için olan salt iyiyi (niyeti) gerçekleştirmektir. Salt iyi yasaya uygun olandır. Kant’ın bu düşüncesine **ödev ahlakı** (iyi niyet ahlakı) denir.

4. Ahlak Yasasını Belirleyen Özellikler Nelerdir?
Her toplumda onur, adalet, sorumluluk, namus gibi genel olarak kabul edilen ortak değerlerin yanı sıra, toplumsal yaşamı düzenleyen töre ve geleneklerde vardır. Bunlar toplumdaki kamu vicdanı olarak adlandırılan ortak anlayışı oluşturur. Kamu vicdanının denetleyici gücü vardır ve toplumsal değer ile kurallara uygun olmayan davranışları etkiler. Mesela; askerlik ve vergi görevleri gibi. Bu ahlakın **objektif özelliğidir.**

İnsan bazı davranışların iyi, bazılarının kötü olduğunu kendiliğinden düşünür. İyiyi ve kötüyü, akıl ve vicdan yoluyla ayırır ve karar verir. Bu da ahlakın bireye bağlı özellikleri olduğunu (**subjektif özelliği**) gösterir. Mesela; yoksul bir kişiye, zorunlu olmadığımız halde, yardım etmemiz gibi.

5. Ahlaki Yarguların Özellikleri Nelerdir?

- Normatif, yani kural koyucudur.
- Yaptırım gücüne sahiptir.
- Kişiden kişiye ve toplumdaki topluma değişebilir.
- Zamanla da değişebilir.

E. DEĞİŞEN DAVRANIŞLAR VE DEĞİŞMEYEN DEĞERLER

Birçok insan günlük hayatta ahlak kavramından, farklı şeyler anlar. Bu farklı anlayış kişiden kişiye değişebildiği gibi, toplumdan topluma da değişebilir. Mesela; ticaret ahlakından, çevre ahlakından, meslek ahlakından vs. bahsedilir. Bu nedenle genellikle ahlak, göreceli (rölatif) bir yapıda kabul edilir. Bu bakış, ahlakı değişen bir yapıda görmektir. İnsan değerler üretebilen bir varlıktır. Bu değerler yaşamdan kopuk, kitaplar içerisinde hapsedilmiş, sadece birer kavram olarak kalmamalıdır. Yoksa davranışlar ve değerler ayrı ayrı alanlar olarak görülür. İnsan, değerleri ve yaşamı ile bir bütün olarak ele alınmalıdır. Değerler, davranışın temelini oluşturur. Davranış tarzları ve ilişki biçimleri yaşama bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkar. Bu durum kişiden kişiye değişen değerler ve onun yapısı değil, dışarıdan akseden şekle ait olarak davranışlar olduğunu ortaya koyar. Yani değişen değerler değil, aslında davranışlardır.

SANAT FELSEFESİ

A. ESTETİK VE SANAT FELSEFESİ

Estetik; güzelin ne olduğunu sorgulayan ve bunun bilgisine ulaşmaya çalışan felsefe dalıdır. Sanat felsefesi ise, insanın meydana getirdiği eserleri (sanat yapıtlarını) ele alan, sanatın ne olduğunu sorgulayan, sanatçının etkinliğini inceleyen felsefe dalıdır. Estetik hem doğadaki hem de sanattaki güzeli sorgularken, sanat felsefesi ise sadece sanattaki güzelliği sorgular. Bu bakımdan estetik daha kapsamlıdır. Estetiğin temel soruları; Güzellik nedir? Güzeli güzel yapan faktörler nelerdir? Bu faktörler öznedeki mi yoksa nesnedeki mi bulunur? gibi sorulardır.

B. SANAT – FELSEFE İLİŞKİSİ

Sanat, en genel anlamıyla sanatçının anlatmak istediği şeyi, “biçim verme yöntemiyle” gerçekleştirme çabasıdır. Sanatı felsefe açıdan incelemekle sanat felsefesi ortaya çıkmıştır.

Sanat ile felsefe arasındaki ortak özellikler şunlardır:

- Felsefe gibi sanatta insana özgü bir etkinliktir.

- Felsefe de sanat da; doğayı ve insan varlığını konu edinir.
- Her ikisinin de zorunlu olarak uymaları gereken belirli bir yöntemleri yoktur.
- Her ikisinin de önermeleri dar anlamda doğrulanamaz bir yapıdadır, yani olgusal olarak doğrulanmaları mümkün değildir. Bir sanat eseri, yapısı bakımından doğru veya yanlış olamaz.
- Her ikisinden doğan ürünler insanda bir haz uyandırır.

Sanat ve felsefe arasındaki **en önemli fark**, felsefenin düşünceye dayalı evrensel bir bilgi olma iddiasına karşılık sanatın duygulara dayanan bir faaliyet olmasıdır.

Verdiği eserler bakımından **sanat** ile **zanaat** da birbirinden ayırmak gerekir. Zanaatta, faydaya dayalı ürünler ortaya koyulurken, sanatta faydadan ziyade sanatsal (estetik) kaygıya dayalı ürünler ortaya koyulur. Yani; belli bir menfaat ve maddi gelir sağlamak amacıyla yapılan ürünler zanaat ürünüdür. Bir sanat eserinin estetik değer kazanabilmesi için, hiçbir çıkar düşünmeden o objeden haz duyan ve onu takdir eden estetik sükellerin bulunması gerekir.

C. SANAT FELSEFESİNİN KAVRAMLARI

Obj: Sanatta konu olan nesne, varlık.

Suje: Sanatla ilgilenen, sanattan anlayan kişi.

Estetik tavır: Sanatla uğraşan ve ondan anlayan kişinin sanat eserine karşı gösterdiği tavidir.

Estetik haz: Estetik bir öznenin; estetik bir tavırla, estetik nesneye yaklaşması sonucunda duyduğu estetik heyecan veya duygudur.

Estetik yargı: Öznenin sanat eseri (nesne) hakkında güzel veya hoş olduğu yönünde bir yargıda bulunmasıdır.

Güzellik: Güzellik bir beğeni yargısıdır. Güzellik estetik öznenin estetik nesneden hoşlanma ve beğeni duygusudur.

Hoş: İnsanın duygularını okşayan güzelliştir. Zevk veren, beğenilen.

Yüce: Büyük, ulu, ulvi. Hayranlık uyandıran, ulaşılması zor olan şey.

Sanat eseri: Sanatçının yaratıcılık ve ustalık sonucu ortaya çıkardığı eser.

Taklit: Sanatçının bir şeyi benzetme yoluyla eserine aktarmasıdır.

Ç. SANATI AÇIKLAYAN FELSEFİ GÖRÜŞLER

Felsefe açısından sanata bakıldığında, temelde “sanatın ne olduğu, sanat eserinin nasıl oluştuğu” soruları hep sorularak tartışılmıştır. Felsefe tarihinde bu soruya genel olarak üç farklı cevap verilmiştir.

1. Taklit Olarak Sanat: Bu yaklaşıma göre sanatçı gerçeklikte (doğada) var olan bir şeyi eserinde taklit eder. Burada esas olan, sanatçının ele aldığı konuyu iyi yansıtmasıdır. Temsilcileri **Platon** ve **Aristoteles**'tir.

Platon: Ona göre evren, duyular (görünümler, gerçekler) evreni ve idealar evreni diye ikiye ayrılır.

Sanatçı, duyular dünyasında bulunan nesnelere taklit eder. Fakat Platona göre, duyular dünyasındaki varlıklar, gerçek değildir, bu tür taklit sonucu oluşan eser iyi ve gerçek sanat eseri sayılamaz. Ona göre; gerçek sanat eseri, idealar dünyasındaki varlıkları taklit etmekle ortaya konulabilir. Çünkü idealar dünyasındaki varlıklar, gerçek varlıklardır. Demek ki, sanatçı görünen evrendeki güzeli değil de, güzelin ideasını taklit etmelidir. Sanatçı güzel ideasını taklit edebildiği ölçüde eseri, gerçek ve iyi bir sanat eseri sayılır.

Aristoteles: Ona göre de, sanatçı doğayı taklit eder. Ama nesnelere oldukları gibi değil, olmaları gerektiği gibi yansıtılmalıdır. Bu yönüyle sanatın ahlaki bir yönü vardır. Çünkü sanatçı, sanat eserini oluştururken yoğun duygular yaşayarak ruhunu arındırır. Aristo'ya göre sanat, doğadaki eksikliğin tamamlanmasıdır. Ancak o zaman sanat yapıtı değerli olacaktır. **Estetik haz:** Estetik bir öznenin; estetik bir tavırla, estetik nesneye yaklaşması sonucunda duyduğu estetik heyecan veya duygudur.

Estetik yargı: Öznenin sanat eseri (nesne) hakkında güzel veya hoş olduğu yönünde bir yargıda bulunmasıdır.

Güzellik: Güzellik bir beğeni yargısıdır. Güzellik estetik öznenin estetik nesneden hoşlanma ve beğeni duygusudur.

Hoş: İnsanın duygularını okşayan güzelliştir. Zevk veren, beğenilen.

Yüce: Büyük, ulu, ulvi. Hayranlık uyandıran, ulaşılması zor olan şey.

Sanat eseri: Sanatçının yaratıcılık ve ustalık sonucu ortaya çıkardığı eser.

Taklit: Sanatçının bir şeyi benzetme yoluyla eserine aktarmasıdır.

2. Yaratma Olarak Sanat: Bu yaklaşıma göre sanatçı hiçbir zaman doğayı taklit etmez, çünkü doğada mükemmellik yoktur. Mükemmelliği arayan sanatçı, doğada var olmayan bir şeyi yaratmalıdır. Çünkü mükemmellik, gerçekte var olmayan, fakat ideal olan bir şeydir. Mükemmelliği ve ideali, sanatçı, hayal gücünü ve yaratıcı yanını kullanarak (kendinden bir şeyler katarak) oluşturur. Yani bu yaklaşıma göre, gerçek ve iyi bir sanat eseri, sanatçının hayal gücünü kullanarak oluşturduğu eserdir. Temsilcileri **Croce** (1866-1952) ve **Schelling** (1775-1854)'tir.

Croce: Ona göre sanat eseri, sanatçının hayal gücüyle olup biter. Sanat eserinde yaratma sadece o sanatçıya aittir. Çünkü sanatçı, eserini oluştururken yaşadığı duyguları bir daha yaşayamaz ve aynı duyguları bir başkası da aynen yaşayamaz. Bu nedenle sanat eseri özgündür yani tek ve eşsizdir.

Schelling: Ona göre insanın yaşadığı çağ ve toplum sanatçının sanat yapısını oluşturmasında etkilidir. Toplumda yaşanan olaylar aynen bir daha tekrar edilemez. Bundan dolayı sanat eserleri, birbirine benzeyemez, yani sanat eseri tek ve eşsizdir.

3. Oyun Olarak Sanat: Bu yaklaşıma göre sanat ile oyun arasında bir takım benzerlikler vardır.

- Her iki etkinlik yarar amacı güdülmeyen yapılır.
- Her ikisi de insanı gündelik yaşamın sıkıntılardan, kaygılarından uzaklaştırarak, insanın adeta kendisini unutmamasını sağlar.
- Her ikisinde de dış dünyaya yani hayal dünyasına yönelme olur. Bu dünya içinde, insan mutlak özgür olur.

Friedrich Schiller (1759-1805): Ona göre, "İnsan oynadığı sürece insandır." Schiller'e göre insan, gerçek özgürlüğe ancak sanat yoluyla ulaşabilir. İnsan sanatla uğraşırken, kendini zamandan koparılmış gibi hisseder. Bu ise oyun oynarken zamanın nasıl geçtiğini fark etmeyişiimize benzer. Biz, insanlığımızın burada, dış kuvvetlerin darbesine maruz kalmamış denecek kadar, saf ve tam olarak ortaya çıktığını anlarız.

D. GÜZELLİĞİN KAYNAĞI NEDİR?

1. Güzellik Problemi: Estetikte "güzel" in sistemli bir şekilde sorgulanmaya başlanması ilk kez Baumgarten'le (1714-1762) birlikte olmuştur. Fakat "güzel" e ilişkin ilk felsefi sorgulamalar, İlk Çağa kadar uzanır.

Sanatçılar ve filozoflar güzelliğin ne olduğu ve kaynağının ne olduğu sorusuna cevap verebilmek için öncelikle doğadaki güzellikle sanattaki güzelliği birbirinden ayırt etmiştir.

Doğadaki güzellik, estetik öznenin (insandan) bağımsız olarak vardır. Yani verilmiş güzelliştir (nesnelci görüş). Mesela, güneşin deniz üzerinden doğuşu ve batışı doğanın bir güzelliğidir. Sanattaki güzellik insan yaratıcılığının bir sonucu olarak, sonradan ortaya çıkan bir güzelliştir. İnsanın estetik bakışı olmadan güzellik olamaz. Çünkü onu beğenecek özneye ihtiyaç vardır (öznelci görüş).

Güzelliği filozoflar hep farklı tanımlamıştır. Güzellik nedir? sorusunu ilk kez ele alan filozof Platon olmuştur. **Platon**'a göre güzellik ideadır. Varlıklar güzel ideasından pay aldığı ölçüde güzeldirler. Ona göre güzellik, kişiden kişiye ve çağdan çağa değişmeyen bir değerdir. **Aristoteles**'e göre güzellik, matematiksel olarak orantılı ve ölçülü olandır. **Plotinus**'a göre güzellik, "ilahi aklın" evrende ışınmasıdır. **Kant**'a göre güzellik, hiçbir çıkar gözetmeksizin hoşlanmaktır. **Schiller**'e göre güzellik, aklın ve duyuların şekillenmesidir. **Hegel**'e göre güzellik, "Geist" in nesnelere görünmesidir.

2. Güzelliğin Çeşitli Kavramlarla İlişkisi

a) Güzellik – Doğruluk (Hakikat) İlişkisi: **Platon**'a göre güzellik ve doğruluk aynıdır, çünkü her ikisi de varlığın özünü ifade eder. **Kant**'a göre, ikisi ayrı şeylerdir. Bir yargının, bilginin bir özelliği olan doğruluk akılla bilinebilir. Doğruluk kavram ve soyutlanma ile ilgilidir. Güzellik ise, aklımızdan çok duygularımıza ve hayal gücümüze dayanır. Güzel olan

şey somuttur. Doğruluk bir mantık yargısı, güzellik ise bir değer (beğeni) yargısıdır.

b) Güzellik – İyi İlişkisi: İyi kavramı ahlaki bir değer taşır. İyi düşüncesi amaca bağlıdır. Güzellikte amaca yer yoktur. Bir eserin iyilik ve yararından önce güzelliğini fark ederiz. Yani ikisi farklı şeylerdir. Bir insan tabloya güzeldir der fakat iyidir diyemez. **Kant**'a göre ikisi ayrı şeylerdir. Güzellik, duygusal olanla ilgili durum iken, iyilik akılla kavranan bir kavramdır. Güzelde, hiçbir yasaya bağlılık yoktur. Oysa iyilikte ahlaki bakımdan yasaya bağlılık vardır. **Platon**'a göre, iyi ideaların ideasıdır. Bundan dolayı zorunlu olarak güzellik, iyilik ideasından pay alır. Dolayısıyla iyilik ve güzellik özdeş ve aynı şeylerdir.

c) Güzellik – Hoş İlişkisi: **Kant**'a göre güzellik ve hoş kavramları farklı şeylerdir. Güzel olan şey hoş gidebilir. Fakat güzel, hoş olandan ibaret değildir. Ayrıca her hoş giden şeye, güzeldir diyemeyiz. Örneğin; açıklık, susuzluk, dinlenme gibi bedensel ihtiyaçların giderilmesi hoştur, ama bunlara güzeldir diyemeyiz. **Kant**'a göre hoş olanın nesnel bir ölçütü yoktur, yani kişiden kişiye değişebilir. Fakat güzel olan, kişisel değerlendirmelerden bağımsızdır, nesnel olarak yani güzel olduğu için güzeldir.

d) Güzellik – Faydalı İlişkisi: Antik yunan filozofları güzel ve faydayı aynı saymışlar. Onlara göre faydalı olan güzel, güzel olan iyi ve aynı zamanda faydalıdır. Oysa **Kant**, güzel ve iyiyi birbirinden ayırınca güzel ile faydalı arasındaki bağlar da kopmuştur. Yani güzellik ile fayda farklı şeylerdir. Güzel daima güzeldir, ama faydalı olan geçicidir, kişiden kişiye değişir. Mesela bir tabloya güzeldir deriz, fakat buna faydalıdır diyemeyiz. Aynı şekilde tıpta kullanılan bazı tedavi yöntemleri ve ilaçlar faydalıdır, ama bunlara güzeldir diyemeyiz.

e) Güzellik – Yüce İlişkisi: Aristoteles ve Kant ikisinin farklı şeyler olduğunu savunur. **Aristoteles**'e göre hayal gücümüzün sınırlarını zorlayan çok büyük dağlar, denizler yücedir. Güzel olanda düzen, oran, uyum gibi özellikler bulunurken, yüce olanda belirli ölçüleri aşan sınırsızlık ve sonsuzluk dile getirilir. **Kant**'a göre, güzelliğin sınırlı bir büyüklüğü vardır, oysa yücenin sınırsız büyüklüğü vardır (evren gibi). Güzel karşısında heyecanlanırız. Yüce karşısında hayranlık ve saygı duyarız.

E. GÜZELLİĞİN NİTELİKLERİ

Güzelliğin objektif ve subjektif nitelikleri vardır. Subjektif nitelikler; kişiden kişiye, toplumlara ve yüzyıllara göre değişir. Objektif nitelikler içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılır.

1. Güzelliğin İçsel Nitelikleri:

▪ Bir eserin güzel olması, onun temsil ettiği ideyi yansıttığı oranda artar. Güzel bir şey, idesine, özüne, kavramına uygun olan şeydir.

- Güzel eser, temsil ettiği şeyin tipine bir bütün olarak uygun olmalıdır.
- Bir şeyin güzel olabilmesi için canlı ve anlatım gücü yüksek olmalıdır.

2. Güzelliğin Dışsal (Biçimsel) Nitelikleri:

▪ **Orantı ve simetri:** Güzel, unsurların orantılı olarak birleşmesidir. Orantısız şey güzel olamaz. Güzel olan bir bütünün parçaları arasında ölçüye dayalı bir düzen olması da simetridir.

▪ **Uyum (harmoni):** Bütün güzellikler için, parçaların uyumlu birleşmesi önemlidir. Zaten uyum olmaz ise güzellik de kalmaz, bütün de.

F. SANAT ESERİ VE ÖZELLİKLERİ

Sanat eseri suje ile obje arasındaki estetik ilişkiden doğar. Sanat eseri, bir tasarım (yaratıcı hayal gücü) sonucu ortaya çıkar. Bir tiyatro oyunu, bir heykel, bir tablo, bir müzik parçası vb. birer sanat eseridir. Sanat eserlerini meydana getiren kişilere sanatçı denir. Sanat eserini meydana getiren, üç unsur vardır: Sanatçı, sanat eseri ve sanat eserini anlayıp takdir eden kişiler (alımlayıcı, suje).

Sanat Eseri'nin Özellikleri

1. Sanat eseri kişiseldir. Yani o eseri ortaya koyan kişiden izler taşır.
2. Sanat eseri yaratıcılık gerektirir.
3. Sanat eseri estetik kaygıyla üretilir yani yarar amacı güdülmez (Estetik kaygılılık).
4. Sanat eseri özgündür; yani eşsiz ve tektir. Yani bir daha eşi benzeri olmayandır (Orjinallik).
5. Sanat eseri kalıcıdır. Sanat eserinin bizde uyandırdığı haz hayatımıza etki edebilecek kadar kalıcıdır.
6. Sanat eseri evrenseldir. Ortaya konan ürün tüm insanlığın ortak malıdır.

G. ORTAK ESTETİK YARGILAR

1. Ortak Estetik Yargıların Varlığını Reddedenler

(Öznelci Görüş): Sanat eseri, değerini, insanda uyandırdığı duygulardan, yaşantılardan alır. Yoksa bu kendi başına taşıdığı bir nitelik değildir. Nesne, kendi başına güzel olamaz. Her insanın yaşantıları farklıdır. Dolayısıyla ortak estetik yargılar olamaz. Temsilcisi B. Croce (1866-1952)'dir.

Croce: Ona göre her sanatçı kendi duyularını ve izlenimlerini alır, bunları ruhunda bir senteze tabi tutarak onları kendine özgü bir şekilde eserinde ifade eder. Her ifade sanatçının kendi ruhunda yaşadığı özgün estetik yaşantılardır. Her insanın yaşantıları da farklıdır. Bu yaşantılar bir defaya mahsustur. Bir daha asla yaşanamaz. Bu nedenle, estetik yargılar öznel ve ortak estetik yargılar oluşturamaz.

2. Ortak Estetik Yargıların Varlığını Kabul

Edenler (Nesnelci Görüş): Sanat eseri güzellik değerini kendisinde taşır. Güzellik, insandan bağımsız olarak vardır. Bir nesne güzelse, insan olsa da olmasa da güzel olacaktır. Bu nedenle ortak estetik yargılar vardır. Temsilcileri Platon ve Kant'tır.

Platon: Güzel, bir idea olarak gerçekten vardır. İdealar, diğer özellikleri yanında kendinden güzeldir. Asıl güzellik, hiçbir zaman değişmeyen gerçeklik olan güzellik ideasıdır. Akıl sahibi her varlık için güzel ideası ortaktır. Çünkü o akılla kavranır.

Kant: Duygusal beğeniye dayanan bazı yargıların tamamen sınırlı ve kişisel yargılar olduğunu, ama gerçek estetik yargıların duygusal ve kişisel olmaktan çıkıp, düşünsel, zorunlu ve genel geçerli hale geldiğini söyler. O, beğeni yargılarının insanların ortak estetik duygusuna dayandığını ve insanlar arasında ortak estetik yargıların bulunduğunu savunur.

Kant'a göre "Şu tablo güzeldir." yargısını verdiren duygu her insanda ortaktır; bu duygu öznel değildir. Çünkü güzelin beğenisi çıkarsız ve özgün bir hazdır. Bu hazla her insan sanat eserine yöneldiğinde aynı güzelliği görecektir ve ortak estetik yargılara ulaşacaktır.

DİN FELSEFESİ

A. DİN FELSEFESİ NEDİR?

Din felsefesi, genel olarak dini konu edinir. Din felsefesi; dinin dayandığı temel ilkeleri, dinle ilgili temel kavramları, Tanrı ile ilgili görüşleri ele alır. Din felsefesi; belli bir dini değil de genel olarak din olgusunu akılcı bir şekilde ele alır.

Din felsefesi, öncelikle dini tanımlamaya ve açıklamaya çalışır. Daha sonra temel dinsel kavramları (vahiy, Tanrı, mucize, ibadet, iman, peygamber) açıklamaya çalışır ve insanlık tarihi boyunca ortaya çıkmış olan din ve çeşitli inanç biçimlerini tutarlı, sistemli ve eleştirel bir şekilde incelemeye çalışır.

1. Dine Felsefi Açıdan Bakış (Dinin Felsefi Temellendirmesi)

Felsefe dini konu edinirken onun üzerine eleştirel, akılcı ve bütüncül bir bakış sergiler. Dinin felsefi temellendirmesinde dinin temel iddiaları hakkında **rasyonel** (akılcı), **objektif**, **kapsamlı** ve **tutarlı** bir tarzda düşünülmesi gerekmektedir.

1. Felsefe dine rasyonel açıdan bakmalıdır. Yani dinin ana iddialarını akla dayalı olarak açıklamalıdır.

2. Felsefe dini temellendirirken konuyu olabildiğince kapsamlı ele almalıdır. Yani dinin temel iddialarını açıklamaya çalışırken tek taraflı yaklaşım sergilemeyip karşıt görüşlere de yer vermesi gerekir. Mesela; Tanrı'nın varlığı sorununa "Tanrı vardır" diyen teizm görüşünün yanında "Tanrı yoktur." diyen "ateizm" veya "Tanrı bilinemez." diyen agnostisizm görüşlerine de yer vermesi.

3. Felsefenin dine bakışı tutarlı olmak zorundadır. Tutarlılık ileri sürülen bir düşüncenin kendi içinde çelişkisiz olması demektir.

4. Felsefe dini temellendirirken, nesnel (objektif) olmak zorundadır. Yani taraf tutmaması gerekir.

2. Teoloji ile Din Felsefesinin Farkı

Teoloji (İlahiyat) de tıpkı din felsefesi gibi Tanrı, evren, insan ve dini konu edinir.

Teoloji, **inanca** dayanır; inancın sınırları dışına çıkmaz.

Bu nedenle her dinin kendine özgü bir teolojisi vardır.

Yani Teoloji, **belli bir dini** ve bu dine ait konuları ele alır.

Her din açıklamalarını, inandığı kutsal kitaplarına,

peygamberlerinin bildirdiklerine ve din büyüklerinin

yorumlarına dayandırır. Teoloji bu çerçevede

temellendirdiği dini öğretiyi, **dogmatik** ve **otoriteye**

bağlı kalarak kabul eder ve **yaymaya** çalışır. Bu

nedenle konularına **tarafli** biçimde yaklaşırlar.

Dogmatik olduğu için **eleştiriye yer yoktur**.

Teolojinin amacı **inananların inançlarını güçlendirmek** ve kuralları ile **insan yaşamını düzenlemektir**.

Oysa din felsefesi, belli bir dini değil de **genel olarak din olgusunu**, dinin kavramlarını, temel iddialarını, insan yaşamındaki yerini, **akla** dayalı olarak açıklamaya ve **sorgulamaya** çalışır. Din felsefesi özgür düşünmeyi ve sorgulamayı temel alır. Yani **otoriteye bağlılığı yoktur**. Din felsefesi **dini yaymak gibi amaç gütmeyiz**. İnsanları daha inançlı ya da daha inançsız yapmaya da çalışmaz. Bu nedenle bütün dinlere eşit mesafede olur. Yani **tarafsızdır**. Ayrıca din felsefesi **insan yaşamını düzenleyecek kuralları koymayı da amaçlamaz**.

B. DİN FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Din felsefesinin temel kavramları; Tanrı, inanç, kutsal, peygamber, vahiy, dini tecrübe, fitrat, tevhid, ibadet, iman, yüce, ruh, cennet, cehennem.

C. DİN FELSEFESİNİN TEMEL PROBLEMLERİ

1. Tanrı'nın varlığı problemi?

2. Evrenin yaratılışı problemi?

3. Vahyin imkânı problemi?

4. Ruhun ölümsüzlüğü problemi?

Ç. TANRI'NIN VARLIĞI PROBLEMİ

1. Tanrının varlığını kabul edenler (Teizm) **a)**

Monoteizm (Tek Tanrıçılık)

b) Politeizm (Çok Tanrıçılık)

c) Deizm (Yaradancılık)

d) Panteizm (Tüm Yaradancılık)

e) Panenteizm (Diyalektik Teizm)

2. Tanrının varlığı reddedenler (Ateizm)

3. Tanrının varlığının bilinemeyeceğini savunanlar (Agnostisizm)

1. Tanrının Varlığını Kabul Edenler (Teizm):

Teizm, ilahi şeylere veya Tanrı'ya inanmak demektir.

Teizm, Tanrı'nın varlığını ve onun evrenin yaratıcısı

ve koruyucusu olduğunu savunan anlayıştır. Tanrı

öncesiz (ezeli) ve sonrasız (ebedi) dir. Teist

düşünürler, Tanrının varlığını akla dayalı bazı kanıtlar

ileri sürerek ispatlamaya çalışmışlardır. Bu kanıtlar;

ontolojik, kozmolojik, ahlak ve düzen ve amaç kanıtı

Ontolojik Kanıt: Tanrı'nın varlığını, Tanrı kavramından yola çıkaracak ispatlamaya kalkan anlayıştır. İlk kez bu kanıtı ortaya atan kişi St. Anselmus'tur. Tanrı tasarlanabilen en yetkin (mükemmel) varlıktır. Yetkin varlık, var olmadığı takdirde yetkin olamaz. Bu kanıt ileri sürenlerden biri de Descartes'tir. Ona göre, insan yetkin olmayan varlıktır. Fakat yetkin olmayan insanda yetkin varlık düşüncesi vardır. İnsan kendi kendine yetkin varlık düşüncesini koyamaz. Çünkü insan yetkin bir varlık değildir. Demek ki insana bu düşüncüyü bir yetkin varlık vermiştir.

Kozmolojik Kanıt: Bu kanıt, ilk neden ve nedensellik kanıtıdır. Hiçbir şey, nedensiz olarak meydana gelmez. Her şeyin bir nedeni vardır; her bir neden, başka bir nedenin sonucudur. Yani var olan her şeye, kendisinden önce gelen bir şey neden olmuştur. Bu nedenlere bakarak, ilk nedene kadar ineriz ve yani tanrıyı buluruz. Tanrı var olma nedeni bulunmayan temel tek varlıktır.

Düzen ve Amaç Kanıtı: Evrenin her yeri en ince ayrıntısına kadar düzenlenmiş şekildedir. Evrendeki bu düzen belli amaçlara hizmet etmektedir ve evrende yaşamın sürmesini sağlamaktadır. Ne düzen ne de amaç kendi kendine ortaya çıkamaz. O halde, evrene düzen ve amaç veren bir gücün veya bilincin varlığının olması gerekir. Bu varlık da Tanrı'dır.

Ahlak Kanıtı: Tanrı olmasaydı her şey mubah olurdu. O halde iyi ve kötünün anlam ifade edebilmesi için, bunların karşılıklarının olması gerekir. Bu karşılıkları uygulayacak bir güce ihtiyaç vardır. Bu da Tanrı'dır.

a) Monoteizm (Tek Tanrıçılık): Yalnızca tek bir Tanrı'nın var olduğunu savunan görüştür.

b) Politeizm (Çok Tanrıçılık): Birden çok Tanrı'nın var olduğunu savunan görüştür.

c) Deizm (Yaradancılık): Deizm anlayışı iki temele dayanır; ilki Tanrı'nın varlığı akılla bilinebilir, ikincisi evren yaratıldıktan sonra, kendi yasalarına göre işler. Yani Tanrı evrene karışmaz, evrene aşkındır. Deizm, dine akılcı bir açıdan yaklaşır. Deizm'e göre Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için mucizelere, vahiylerle ihtiyaç yoktur, bunlara karşı çıkar. Temsilcileri **J.Locke, J.J.Rousseau** ve **Voltaire**'dir.

d) Panteizm (Tüm Yaradancılık): Tanrı ile evreni bir, aynı ve özdeş kılan anlayıştır. Bu anlayışa göre, Tanrı'nın evrenden ayrı ve bağımsız bir varlığı yoktur. Aksine Tanrı doğada, nesnelere ve her şeyde vardır. **Her şey Tanrı**'dır. Tanrı evrenin kendisidir. Evrende

var olan her şey aslında bir bütün olarak Tanrı'yı oluşturur. Tanrı, evrendeki bütün varlıkların toplamıdır. Temsilcileri **Plotinos, Bruno**'dur.
e) Panenteizm (Diyalektik Tanrıçılık, Diyalektik Teizm): Her şey Tanrı'dadır ve Tanrı ile evren bir değildir. Bu anlayışa "Çift kutuplu Tanrı anlayışı" denir. Tanrı'yı soyut, mutlak ve değişmez gibi yönleriyle evrenin üstünde (aşkın); somut, görelî ve değişen yönleriyle de evrenin içinde (içkin) görür. Tanrı evrenin dışında bir aşkınlığa sahiptir, onunla birlikteyken. Hem zamanın içindedir hem dışında; hem değişendir hem de değişmeyendir. Temsilcileri **White Head, Hegel, Spinoza, İbn-ül Arabî**.

Not: Panteizm ile Panenteizm arasında önemli bir fark: Panteizmde her şey Tanrı'dır. Panenteizm de ise, her şey Tanrı'dan sudur etmiştir (oluşturmuştur). Ruhun tek amacı, olduğu Tanrı'ya dönmektir. Bunun da yolu tek evrensel yasa olan evrim/tekâmül'den geçmektedir.

2. Tanrının Varlığını Reddedenler (Ateizm):

Tanrının varlığını inkâr eden görüşe Ateizm denir. Ateizm, Tanrı'nın varlığını inkâr etmekle beraber tüm dinlere, inançlara karşı çıkar. Ateizm, doğaüstü gücün varlığını reddeder. Bu nedenle ruha, cennete, cehenneme, ölümden sonraki hayata inanmazlar. Bu anlayışın temelinde materyalizm (maddecilik) düşüncesi yatar. Temsilcileri **Karl Marx, Leibniz, La Mettrie, Holbach, Nietzsche** ve **Jean Paul Sartre**'dir. Bunlar, evrendeki yetersizliklerden, kusurlardan, kötülüklerden yola çıkarak, Tanrı'nın yokluğunu ispatlamaya çalışmışlardır.

Kötülük Kanıtı: İçinde yaşadığımız dünyada kötü olarak nitelediğimiz oluşumlar vardır. Savaşlar, hastalıklar, depremler gibi. Mutlak olarak iyi olan Tanrı olsaydı bu kötülükler olamazdı. Eğer Tanrı var olsaydı, bunlara engel olurdu. Ayrıca dinler insan yaşamlarında bazı kötülükleri neden olmuştur. Mesela, din savaşlarının nedeni Tanrı'dır.

Ahlaki Gerçekler Kanıtı: Başlıca savunucuları Nietzsche ve Jean Paul Sartre'dir. Sartre'ye göre, evrende kendi kendini yaratan tek varlık insandır. İnsan, kendi kendini yapar ve kendi değerlerini gene kendisi oluşturur. Ona göre, evrendeki her nesnenin bir özü, birde var oluşu vardır. Yalnız insanda var oluş özden önce gelir. Yani önce insan vardır; sonra kendi özünü kendi yaratır. Tanrı varsa özgürlük yok demektir. O zaman insan kendi özünü oluşturma gücünden yoksun olacaktır.

3. Tanrının Varlığının Bilinemeyeceğini Savunanlar (Agnostisizm):

Tanrı'nın varlığının veya yokluğunun bilinemeyeceğini savunan görüştür. Bu anlayışa göre, biz Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu ispatlayamayız. Bu yüzden Tanrı vardır veya yoktur diyemeyiz. İlk temsilcisi **Protagoras**'dır. Ona göre, tanrılar hakkında bilgi edinmemizi engelleyen birçok şey

vardır. Tanrılar duyularla algılanamaz. Bu yüzden, benim bilgim Tanrı'nın var olduğunu veya yok olduğunu bilmeye yetmez. O yüzden bu konu hakkında hiçbir şey diyemeyiz.

Agnostisizm deyimini ilk kullanan **Huxley**'dir. O da tıpkı Protagoras gibi, Tanrı'yı duyularımızla algılayamadığımızı bu yüzden Tanrı'nın var olup olmadığı konusunda bir yargı veremeyeceğimizi söyler. Diğer temsilcileri **H. Spencer, Pascal**'dir.

SİYASET FELSEFESİ

A. SİYASET FELSEFESİ NEDİR?

Siyaset kelimesi, "idare etmek" manasına gelir. Günümüzde siyaset en genel anlamıyla ülke, toplum ve devlet yönetimiyle ilgili tüm etkinliklerdir. Siyaseti konu edinen birçok disiplin vardır. Bunlardan biri olan **siyaset felsefesi**; devleti, siyasal otoriteyi, siyasal otoritenin (iktidarın) kaynağını, kullanılan biçimini, siyasal otoriteyle (devlet) birey arasındaki ilişkiyi ele alan felsefe disiplini. Siyaseti konu edinen diğer bir disiplin olan **siyaset bilimi** ise; devleti, siyasal kurumları ve rejimleri, bu kurumların ve rejimlerin oluşmasında, değişmesinde rol oynayan tutum ve davranışları ele alır.

Siyaseti konu edinen bu iki disiplinin devlet ve yönetim olgusuna yaklaşımları birbirinden farklıdır. Siyaset bilimi; siyasette "olani" inceler ve açıklar. Siyaset alanına giren tüm olguları, bilimsel yöntemlerle araştırır, genel sonuçlara ve yasalara ulaşmaya çalışır. Siyasal olaylarla ilgili değer yargılarında bulunmaktan kaçınarak objektif olmaya çalışır. Oysa siyaset felsefesi "olması" gerekeni ele alır. Var olandan hareketle olması gerekeni yani ideal olan devlet tanımını ve özelliklerini ortaya koymaya çalışır. Siyasal olaylarla ilgili değer yargılarında (iyi-kötü) bulunur. Var olmuş devletleri iyi ve kötü gibi değer yargılarında bulunarak sınıflar.

B. SİYASET FELSEFESİNİN KAVRAMLARI

Birey: Bir toplumu oluşturan ve toplumun bir üyesi olan insandır.

Toplum: Temel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için bir araya gelen, birbirleriyle ilişki kuran, ortak bir kültürü paylaşan, aynı toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğudur.

Sivil toplum: Devlet kurumlarının dışında kendini yönlendirebilen, hak ve özgürlüklerini savunabilen özgür ve özerk vatandaşlardan oluşan topluluklardır.

Devlet: Siyasi sınırları tespit edilmiş belirli bir toprak parçası üzerinde egemenliğe sahip en büyük siyasi kurumdur (örgütlenmedir). Kendini oluşturan insan topluluğu üzerinde denetim ve yaptırıma sahiptir.

İktidar: Bir toplumda halkı yönetme gücüne sahip olan kişi ya da kişilerdir.

Yönetim: İktidarı elinde bulunduran kişi ya da grupların toplumu idare etmesidir.

Meşruiyet: İktidarı elinde bulunduranların, yönetme gücünü yasalara uygun olarak sürdürmeleridir. Bir eylemin yazılı yasaya, hukuka uygunluğudur.

Egemenlik: Devletin, iktidar gücünü hiçbir iç veya dış baskı olmadan kullanmasıdır.

Hak: Bireyin başka bireylerden veya kurumlardan isteyebileceği, talepte bulunabileceği her şeydir.

Hukuk: Gerek bireyler arası ilişkileri gerekse bireyin devlet ile olan ilişkilerini düzenleyen, yaptırım gücünü devletten alan yazılı kurallar ve yasalar sistemidir.

Yasa: Bireylerin toplum içindeki davranışlarını düzenleyen, buyruk niteliği taşıyan yazılı hukuk kurallarıdır.

Adalet: Herkese hak ettiğini vermektir.

Demokrasi: İnsan hak ve özgürlüklerinin anayasa ile güvence altına alındığı; katılıma, çoğulculuğa ve hukukun üstünlüğüne dayalı yönetim anlayışıdır.

İnsan Hakları: İnsanın doğuştan sahip olduğu dokunulamaz, vazgeçilemez haklarıdır.

Laiklik: Din işlerini devlet işlerinin dışında tutan yönetim anlayışıdır. Devletin bütün dinlere eşit mesafede olması ve inanç hürriyetinin güvence altına alınmasıdır.

Bürokrasi: Devletin, yasalarla belirlenmiş görevlerini yerine getiren memurların oluşturduğu hiyerarşik (kademeli) yapılanmadır.

C. SİYASET FELSEFESİNİN TEMEL SORULARI

İktidar, kaynağını nereden alır?, Meşruiyetin ölçütü nedir?, Egemenliğin kullanılış biçimleri nelerdir?, Bürokrasi nedir?, Bürokrasiden vazgeçilebilir mi? Sivil toplum nedir?, Bireyin temel hakları nelerdir?, En iyi yönetim biçimi hangisidir?, Herkesin memnun olabileceği bir yönetim biçimi olabilir mi? Birey-devlet ilişkisi nasıl olmalıdır? Eşitlik nedir? Adalet nedir? soruları siyaset felsefesinin temel sorularıdır.

1. İktidarın Kaynağı ve Meşruiyetin Ölçütü Nedir?

İktidarın meşruiyet sorunu, iktidarın kaynağıyla yakından ilgilidir. Çünkü, her iktidar kendi kaynağının ilkelerine, dayanaklarına bağlı kaldığı sürece meşru sayılabilir. Devleti yönetenler, iktidarlarını bir meşruiyete dayandırmazlarsa, o iktidar sürekli olamaz. Bu nedenle meşruiyetin ölçütü iktidarın kaynaklarına dayalı olarak açıklanabilir. Bu açıklamalar genel olarak dört tanedir.

a) İktidar kaynağını "insanın doğasından" alır. İktidar, toplumun içten ve dıştan gelebilecek tehlikelere karşı korunma ihtiyacından doğar. İnsanları koruma, temel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılama, ahlaki olarak olgunlaşma ve erdemli insanlar yetiştirme gibi işlevleri yerine getiren iktidar meşru sayılır. Önemli temsilcileri **Platon, Aristoteles, Farabi ve İbn-i Haldun**.

b) İktidarın kaynağı "Tanrı"dır. Devlet, Tanrı'nın istediği bir kurumdur. İktidar sahipleri Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcileridir. İktidar, toplumu Tanrı'nın koyduğu bu yasalara uygun şekilde yönettiği sürece

meşrudur. İslam toplumlarında ve Orta Çağ Avrupa'sında benimsenen anlayıştır. Önemli temsilcisi **St. Augustinus (354-430)**.

c) İktidar kaynağını “**toplumdaki bireylerin birlikte yaşama isteğinin bir sözleşmeye dayalı olarak ortaya koymasından**” alır. Yani devlet ortak iradenin (sözleşmenin) bir ürünüdür. İktidar, ortak iradenin isteği sayılan şeyleri gerçekleştirmesiyle meşru sayılır. Hobbes'e göre, insan doğal durumunda kendi varlığını tehdit eder. İnsanlar birbirlerine karşı duydukları sevgiden değil de birbirlerinden korktukları için bir araya gelerek bir takım haklarını kullanma yetkilerini üstün güce yani devlete devretmişlerdir. Devlet var olmazsa insanlar birbirlerine zarar verirler. Yani devlet, insanların zorunlu olarak bir arada yaşama isteğinden doğmuştur. Önemli temsilcileri **T.Hobbes, J.Locke ve J.J.Rousseau**.

d) Marksizm anlayışına göre, devlet hizmet ettiği sınıfın çıkarlarını korumasıyla meşru kalır.

2. Egemenliğin Kullanış Biçimleri Nelerdir?

Max Weber (1864-1920) egemenliğin kullanım biçimlerini geleneksel, karizmatik ve rasyonel egemenlik olmak üzere üç gruba ayırmıştır.

a) **Geleneksel egemenlik:** Egemenliğin halka değil de belli kişilere veya ailelere ait olduğu ve egemenliğin babadan oğula geçtiği yönetim şeklidir. Egemenliği toplumun gelenek, görenek ve inançları belirler. Toplumda geçerli olan kurallar bunlarla ilgilidir. Mesela; krallık, monarşi, şeyhlik gibi.

b) **Karizmatik Egemenlik:** Yönetenin (liderin) kendisinde üstün özellikleri olduğuna inanıldığı egemenlik biçimidir. Yönetene gelenek veya yasalar nedeniyle değil, inandıkları ve güvendikleri için itaat ederler. Yöneten, gerçekleştirdiği olumlu üstün başarılarından dolayı yönetme gücünü kendinde bulur. Mesela; peygamberlerin, geçmişinde kahramanlık gösteren birinin otoritesi (Atatürk) gibi.

c) Rasyonel (Akılcı) / Yasal (Demokratik)

Egemenlik: Egemenliğin, yazılı kurallara yani rasyonel hukuka dayandırıldığı otoritedir. Hukuk kuralları hem yöneteni hem de yönetilene bağlar. Hiç kimsenin gücü ve yetkisi sınırsız değildir. Devletin örgütlenme yapısında kuvvetler ayrılığı (yasama, yürütme ve yargının farklı ellerde toplanması) ilkesi geçerlidir. Günümüz toplumların çoğu buna örnektir.

3. Bürokrasiden Vazgeçilebilir mi?

Bürokrasi devletin, yasalarla belirlenmiş görevlerini yerine getiren memurların oluşturduğu hiyerarşik (kademeli) yapılandırılmıştır. Bürokratlar bu memur grubunda yönetici olan kişilerdir. Müsteşar, vali, kaymakam, müdür, şef birer bürokrattır. Bürokratlar hem uzman hem de kalıcıdır.

Devlet, işlerini işbölümü ve uzmanlaşmaya dayalı olarak üst ilişki içinde görevlendirdiği bu memur topluluğu vasıtasıyla yürütür. Bu örgütlenmede

memurların görev ve yetkileri ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Herkes bir üstteki amirinin yasalara uygun emirlerine uymak zorundadır. Sahip olunan yetkilere memura değil görevine (makamına) aittir. Memur bu yetkileri ancak görevde kaldığı sürece kullanabilir ve bir başkasına devredemez. Fakat yönetim sorumluluğuna sahip olan siyasiler ise gelip geçicilerdir.

Max Weber'e göre bürokrasiden vazgeçmek mümkün değildir. Çünkü bürokrasi, devletin yönetim işlevini düzenli, güvenli ve sürekli bir biçimde yerine getirebilmesini sağlamaktadır.

Bürokrasiyi vazgeçilmez kılan özellikler

- Yasal kural ve yaptırımlara dayanması
- Devamlılığı sağlanmış bir görevliler kadrosunun olması
- Yazılı belge ve işlemlere dayalı çalışma geleneğine sahip olması
- Mevki, bilgi ve yeteneğe göre verilmiş yönetme yetkisi ve sorumluluğunun olması
- İş bölümü ve uzmanlaşmaya dayalı olması
- Açık-seçik bir hiyerarşik yapının olması

4. Sivil Toplumun Anlamı Nedir?

Sivil toplum, devlet kurumlarının dışında kendini yönlendirebilen, hak ve özgürlüklerini savunabilen özgür ve özerk vatandaşlardan oluşan topluluklardır. Demokrasinin gelişmesiyle bir takım kesimler kendi hak ve çıkarlarını korumak amacıyla örgütlenmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Sivil toplum bir nevi toplumun kendi kendini yönlendirmesidir. Dernekler ve sendikalar sivil topluma örnektir.

Sivil toplumun işlevleri

- Bireysel hak ve özgürlükleri devletin tek taraflı baskısından koruyarak güvence altına almak .
- Bireylerin ve toplumun istek ve kaygılarını dile getirmek, hak ve çıkarlarını korumak .
- Toplumda demokratik anlayışın, yönetimde demokratik ilkelerin yerleşmesine katkıda bulunmak .
- İktidar karşısında kamuoyu oluşturup baskı kurarak siyasi kararların alınmasında etkili olmak .
- İhtiyaç sahiplerine yardım, sağlık, eğitim gibi konularda gönüllü kamu hizmetinde bulunarak bu alanlarda devletin yükünü azaltmak..

5. Bireyin Temel Hakları Nelerdir?

Temel haklar; insanın doğuştan sahip olduğu dokunulamaz, vazgeçilemez haklarıdır. Günümüzde bireyin temel hak ve özgürlükleri yasalarca güvence altına alınmıştır. Temel haklar üç grupta toplanır.

a) **Kişisel Haklar (Koruyucu Haklar):** Bireyi devletin ve toplumun gücüne karşı koruyan haklardır. Bu nedenle bu haklara “**koruyucu haklar**” denir. Örneğin; yaşama hakkı, kişi güvenliği, özel yaşamın gizliliği, konut dokunulmazlığı, din ve vicdan özgürlüğü, haberleşme ve düşünce özgürlüğü gibi.

b) **Toplumsal ve Ekonomik Haklar (İsteme Hakları):** Sosyal devlet ilkesinden dolayı bireyin devletten isteyebileceği haklardır. Bu nedenle bu

haklara “**isteme hakları**” denir. Kişisel haklara göre ikinci plandadır. Örneğin; ailenin korunması, eğitim-öğretim hakkı, çalışma ve sözleşme özgürlüğü, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı ve mülkiyet hakkı gibi.

c) Siyasal Haklar (Katılma Hakları): Vatandaşın devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklardır. Bu nedenle bu haklara “**katılma hakları**” denir. Örneğin; seçme, seçilme ve siyasal etkinliklerde bulunma hakkı, siyasi parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, dilekçe hakkı ve vatandaşlık hakkı gibi.

Ç. DEVLET NASIL ORTAYA ÇIKMIŞTIR?

Bireylerin oluşturduğu toplumdaki düzeni, bireysel vicdanlar sağlayamaz. Çünkü vicdanın zorlama ve yaptırım gücü yoktur. Bu nedenle toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi için çeşitli kurallara, yasalara ve bunları uygulayacak ve denetleyecek kurumlar üstü bir en üst kuruma ihtiyaç vardır, bu da devlettir. Devletin var oluşuyla ilgili iki temel görüş vardır:

1. Devletin, Doğal Bir Varlık (Kurum) Olduğunu Savunanlar:

Bu anlayışa göre, doğadaki düzenin bir devamı olan devlet diğer canlılar gibidir, büyük bir organizmadır, doğal bir varlıktır. Temsilcileri Platon, Aristoteles, Farabi ve İbn-i Haldun’dur.

Platon (MÖ 427-347): Ona göre insan ile devlet arasında büyük bir benzerlik vardır. Devlet büyük ölçekli canlı bir organizma (insan) dir. İnsanlarda bulunan bazı yetiler (beslenme, irade, akıl) toplumsal sınıflar (halk-işçi, asker, yönetici) olarak karşımıza çıkmaktadır. İşçi sınıfı insandaki beslenme güdüsüne, koruyucu sınıfı (askerler, savaşçılar) irade ve cesarete, yöneticiler sınıfı (filozoflar) da akla karşılık gelmektedir. Bu anlamda devlet, doğanın bir devamı olarak ortaya çıkmıştır ve insan görünümündedir. Platon’a göre, insanın tek başına kendine yetmemesi, başkalarına ihtiyaç duymasına sebep olmuştur. Bu nedenle insanlar yardımlaşmak için bir araya toplanmış ve böylece toplumu-devleti oluşturmuştur.

Aristoteles (MÖ 384-322): Ona göre devlet, doğanın bir devamıdır ve insanın doğasına bağlı olarak ortaya çıkan organik bir varlıktır.

Farabi (870-950): Ona göre bütün insanlar, ihtiyaçlarını giderebilmek için birbirleriyle yardımlaşmaya ve birlikte bulunmaya muhtaçtır. Farabi bu nedenle insana için “içtimai ve siyasi bir canlıdır” der. İnsanların toplu halde yaşamasının bir amacı da bireyler açısından yetkinliği gerçekleştirmektir. Yeterlilik ve yetkinlik, medeni bir hayat tarzıyla mümkün olduğundan, ailelerin, köylere; köylerin şehirlere ve şehirlerin de devlete yönelmesi doğal bir zorunluluktur.

İbn-i Haldun (1332-1406): Ona göre toplum insanların birbirine muhtaç olmasından dolayı çıkmıştır. Oysa devlet, insanı toplum içindeki diğer insanların saldırı ve zulmünden korumak için kurulmuştur. İnsanın toplumsal yönü kadar hayvani bir yanı da vardır. İşte üstün otoriteye sahip devlet

belirlediği yasalarla insanı, sahip olduğu bu hayvani yönüne karşı koruyan bir silahtır. Böylece insanlar için, devlet doğal bir zorunluluk olarak ortaya çıkar.

2. Devletin, Yapay Bir Varlık (Kurum) Olduğunu Savunanlar: Bu anlayışa göre devlet, insanların kendi arasında uzlaşarak toplumu ve devleti meydana getirirler. Temsilcileri **Thomas Hobbes, John Locke ve J. J. Rousseau**’dur.

Thomas Hobbes (1588-1697): Doğal durumunda birbirinin kurdu olan insanlar, bir sözleşmeyle hak ve özgürlüklerini kendi iradeleriyle daha üstün bir varlığa yani devlete devrederek kargaşa ve savaşa son verip güvenlik içinde yaşamak istemişlerdir. Ortak iradenin (sözleşme) bu isteği devletin yapma kurum olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu isteğin yerine getirilmesi içinde devletin sınırsız yetkiyle donatılmış olması gerekir.

John Locke (1632-1704): Hobbes gibi toplumun kuruluşunu toplumsal sözleşmeye dayandırmaktadır. Ama Hobbes gibi devleti, mutlak egemenliğe sahip bir güç olarak görmez. İktidarın gücünün sınırlandırılması gerektiğini savunur, bunun için “Kuvvetler ayrılığı” ilkesini ortaya atmıştır. Devlet, onu kuran toplumun amaçlarının gerçekleşmesinde sadece bir araçtır. Devlet, bir sözleşmenin sonucu olduğu için yönetilenlerin de onayına sahip olacaktır. Bu siyasal güç mülkiyet hakkını korumak amacıyla kurulduğundan, bunun ortadan kaldırılması düşünülemez. Aksi durumda siyasi otoritenin meşruiyeti ortadan kalkacaktır. Bunun için siyasi iktidarın sınırlandırılması gerekir, bunun yolu kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanır.

Jean Jacques Rousseau (1712-1778): Hobbes’un insanın doğuştan kötü olduğu düşüncesine karşı çıkar, tersine insan doğasının iyi olduğunu ve Locke gibi, insanın doğuştan özgür ve barış yanlısı olduğunu, devletin de bunu gözetmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Rousseau’ya göre, toplumsal sözleşme ile kendini topluma bağlayan insan için artık, bencil çıkarlara yönelik “özel istem”in önemi yoktur, önemli olan “genel istem”dir yani ortak çıkarlardır. Bireyin özel istemi genel isteme aykırı olamaz, yoksa toplum onu saygıya zorlayacaktır.

D. İDEAL DÜZEN ARAYIŞLARI

1. İdeal düzenin olabileceğini reddedenler

2. İdeal düzenin olabileceğini kabul edenler

1. İdeal Düzenin Olabileceğini Reddedenler:

a) Sofistler: Protagoras’a göre, her insanın istekleri ve amaçları farklıdır. Bu nedenle insanları mutlu edebilecek devlet sisteminin özellikleri de farklı olacaktır. Bu yüzden herkesi mutlu edebilecek ve herkesin üzerinde anlaşabileceği ideal düzen olamaz. Doğal düzen ve doğal yaşam, toplumsal düzenden daha değerli ve üstündür. Toplumsal yaşamda sayıca

çok olan güçsüz insanlar, kendilerini korumak amacıyla bir araya gelerek, doğal yasalara aykırı olan yasaları yapmışlardır. Bu ise doğal yaşama aykırıdır ve doğru bir şey değildir. Çünkü bu, güçsüzün güçlüye karşı bir tür şiddet uygulaması anlamına gelir. İdeal düzen olamaz, çünkü ideal düzen doğanın kendi düzenidir ve bu ideal düzen doğada kalmıştır.

Gorgias'a göre, herkesin benimseyebileceği bir düzen olamaz. Çünkü devlet, insan özgürlüğünü kısıtlar. Bu da, insanın doğasına aykırıdır. Bu bakımdan sosyal düzeni ve devleti reddeder.

b) Nihilizm: Nihilizm siyasi manada, hiçbir otoriteye boyun eğmemektir. Nihilizm'e göre her türlü otorite insanın doğasına aykırıdır. Otoriteye dayalı tüm kurumlar insan özgürlüğünü kısıtlar. Öyleyse, insanı sınırlayan bütün değer, kurum ve düzenler kötü olup yıkılmalıdır. Çünkü her türlü otorite insanın güdülerini köreltir, kişiliğini tahrip eder ve bütün kötülükler bu yüzden ortaya çıkar. En önemli temsilcisi **Nietzsche**'ye göre her türlü otorite insanın doğasına aykırıdır. İnsanın doğasına uygun olan; güçlü, korkusuz ve acımasız olmaktır. Devlet, insan üzerinde baskı kurarak onun doğallığını ve yaratıcılığı yok eder. Bu nedenle otoriteye dayalı bir düzenin ideal düzen olması mümkün değildir.

c) Anarşizm: İnsan üzerindeki tüm kısıtlama ve zorlamalar kaldırılmalı, otoritesiz ve devletsiz bir düzen kurulmalıdır. İnsanlar devlet olmadan daha adil ve mutlu yaşayabilirler. Bu nedenle ideal düzen olamaz. Temsilcileri **Proudhon, Stirner** ve **Bakunin**'dir.

2. İdeal Düzenin Olabileceğini Kabul Edenler:

a) Özgürlüğü temel alan yaklaşım (Liberalizm):

Temsilcileri **A. Smith, J. Locke** ve **J. S. Mill**'dir. Bu yaklaşıma göre ideal bir siyasal düzen, özgürlük temeli üzerine kurulmalıdır. Çünkü, insan özgürlüğü sayesinde kendini gerçekleştirir ve yaratıcı olur. Birey siyasette (düşünce, ifade), dinde (inanç), ve ekonomide (girişim) olabildiğince özgür kılınmalıdır. Liberalizm bireyciliği, özgürlüğü, hukukun üstünlüğünü, serbest piyasa ekonomisini, birey karşısında devlet gücünün sınırlandırılmasını temel alarak ideal düzene ulaşılabileceğini savunur.

Ekonomik liberalizm, devletin ekonomik hayata müdahalesinin en az düzeyde tutulması gerektiğini savunur. A. Smith bunu kısaca "Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler" sözüyle ifade etmiştir. **A. Smith** ve **J. S. Mill**'e göre, serbest girişim ve kar güdüsü ile bireyler zenginleşip refah düzeyi arttıkça, toplum da zenginleşir ve refah düzeyi artar. Böylece bütün toplumun refah ve mutluluğu sağlandığından ideal düzen gerçekleştirilmiş olur. *Siyasal liberalizm* ise devlet yetkilerinin her anlamda kısıtlanması gerektiğini savunur. Temsilcisi **Locke**'dir.

b) Eşitliği temel alan yaklaşım (Sosyalizm):

Temsilcileri **Saint Simon, Karl Marx** ve **Robert Owen**'dir. Bu yaklaşıma göre ideal bir siyasal düzen,

eşitlik temeli üzerine kurulmalıdır. Liberalizme tepki olarak doğmuştur. Liberalizmin ekonomideki uygulaması kapitalizmin yarattığı gelir dağılımındaki adaletsizlikle zengin daha zengin, fakiri daha fakir olmaktadır. Sosyalizm sınıfsız, eşit, ideal bir toplum düzeni oluşturmak için özel mülkiyetin ortadan kalkması ve üretim araçlarının devlet tekelinde toplanması gerektiğini savunur. Böylece sermayeyi temsil eden işveren sınıfı ile emeği temsil eden işçi sınıfı arasındaki gelir dağılımı adaletsizliği ortadan kalkacak ve tüm insanların eşitliğine dayanan sınıfsız ideal bir toplum düzeni kurulabilecektir.

c) Adaleti temel alan yaklaşım: Temsilcileri **Eduard Bernstein (1850-1932)** ve **John Rawls (1921-2002)**'tir. Adalet, hem özgürlüğün hem de eşitliğin temel ilke olarak bir arada kabul edilmesidir. Çünkü ne özgürlük ne de eşitlik tek başına toplumları ideal düzene ulaştıramamıştır. Bu nedenle özgürlük ve eşitliği kapsayacak ve ideal düzeni sağlayacak başka bir temele ihtiyaç vardır. O temel de adalettir. Adalet herkese hak ettiğini vermektir. Bu yaklaşım uygulamada sosyal hukuk devlet anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu anlayışa göre hukuk, devletin temeli olmalıdır. Düzen, hukuka göre gerçekleşmelidir. Böyle bir düzende özgürlük, bireyin çalışma, düşünce ve yaratma özgürlüğü şeklindedir. Eşitlik ise, herkesin kanun önünde aynı haklara sahip olmasıdır.

gelecekte var olabileceği düşünülen, devlet ve toplum tasarılarıdır.

Ütopya, henüz uygulama alanı bulamamış toplumsal ve siyasal düzen şekilleridir. Geleceğe yönelik olan tasarımlardır. Gerçeklikle tam olarak bağdaşmaz. Ütopya iki türdür.

a) İstenilen Ütopya: Bunlar olması istenen düzen tasarımlarıdır. Daha çok, insanın refah ve mutluluğunu sağlamayı amaçlayan ideal düzen tasarımlarıdır. Platon'un "**İdeal Devlet**"i, Farabi'nin "**Erdemli Şehir**"i, F.Bacon'un "**Yeni Atlantis**"i, Thomas More'un "**Ütopya**"sı ve Campenalla'nın "**Güneş Ülkesi**" istenilen ütopya örnekleridir.

b) İstenmeyen (Korku) Ütopya: Bilim ve teknolojinin hızlı gelişmesinin yarattığı endişe ve gelecekte devletlerin bloklanarak despotik yönetimlere dönüşeceği korkusu bazı düşünürleri *toplumu uyarmak* amacıyla korkutucu nitelikte ütopya tasarlamaya yöneltmiştir. Bu ütopya gelecekte yaşanabilecek olumsuzluklara karşı bir uyarı niteliği taşır. Aldus Huxley'in "**Cesur Yeni Dünya**"sı, George Orwell'in "**1984**"i istenmeyen ütopya örnekleridir.

E. BİREY – DEVLET İLİŞKİSİ

Siyaset felsefesinde birey ve devlet ilişkileri çok önemlidir. Çünkü bu ilişki, hem toplumun yapısını hem de yönetim biçimini belirler. Bu ilişki eski çağlardan günümüze kadar oldukça farklılık göstermiştir.

Demokratik toplumlardan önce, özellikle İlk Çağ ve Orta Çağda devlet emreden halk ise emre uymakla görevli kişiydi. Yani devlet ile birey arasındaki ilişki efendi-kul ilişkisiydi. Fakat günümüzdeki demokratik devletlerde, bireysel özgürlük, eşitlik, adalet fikirlerine dayalı yönetim söz konusudur. Bu demokratik yönetimlerde hukuksal olarak insanların eşit oldukları, yaşama, çalışma, mülk edinme, inanç ve vicdan özgürlüğü gibi temel hakları olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca yasalarla, bireylerin devlete karşı olumsuz tutumları önlediği gibi, bireylerin temel hak ve özgürlükleri de güvence altına alınmıştır. Bu anlayışta, birey ve devlet arasında bir toplumsal sözleşme vardır.

Demokratik yönetimlerde yönetilenler kadar yönetenler de yasalara uymak zorundadır. Devletin tanıdığı temel haklara karşılık bireye düşen ödevde bir vatandaş olarak devlete karşı vergi vermek, oy kullanmak, askere gitmek, yasalara uymak gibi sorumluluklarını yerine getirmektir.

Günümüzdeki demokratik hukuk devleti anlayışında birey-devlet ilişkisi, akılcı ve gerçekçi bir şekilde dengelenmiştir. Karşılıklı hak ve ödevlere bağlı olarak temellenen bu denge hem bireyin hem de devletin varlığının önemli olduğu, birinin diğerine feda edilemeyeceği gerçeğine dayanır.

Birey-devlet ilişkisinin bu duruma gelmesi birçok düşünürün katkısıyla olmuştur. Bunlardan en önemlileri Yusuf Has Hacıp, John Locke (1632–1704), Montesquieu (1689–1755), Karl Popper (1902–1994)'dir.

Yusuf Has Hacıp, “Kutatgu Bilig” adlı eserinde birey-toplum ilişkisini ele almıştır. Ona göre, devletin ideal bir devlet olabilmesi için, akla, adalete, doğru ve adil yasalara dayanması gerekir. Ona göre hükümdar; cesur, bilge ve akıllı, erdemli, dürüst ve adil olmalıdır; zalim olmamalıdır. Halk tarafından sevilmesi için, güler yüzlü, tatlı sözlü ve yumuşak huylu olması gerekir. Birey de Tanrı'dan kaynaklanan değerleri (erdemleri) özümseyerek erdeme yaklaşmalıdır. Ancak o zaman birey kişilik kazanır ve birey-devlet ilişkisi de istenen özelliklere ulaşmış olur.

Montesquieu (1689–1755) “Kanunların Ruhunu” adlı eserinde J. Locke'un ortaya attığı kuvvetler ayrılığı ilkesini ayrıntılı olarak ele almıştır. Buna göre “Kuvvetler ayrılığı; yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden ayrılması ve üç farklı organ eliyle yürütülmesi demektir.” Bu, devlet gücünün tek elde toplanarak keyfi ve baskıcı bir yönetim anlayışının ortaya çıkmasını önler. Böylece devlet gücünün yasalarla sınırlandırıldığı için, devlet gücü karşısında bireyin hak ve özgürlükleri güvence altına alınmış olur.

Karl Popper (1902-1994) “Açık Toplum ve Düşmanları” adlı eserinde insan hakları üzerinde durur. Ona göre Totaliter devlet yönetiminin

görüldüğü kapalı toplumlarda bireyin hak ve özgürlükleri yoktur. Açık toplumlarda ise çok partili siyasal yaşam hâkimdir ve yönetim, bireylerin özgür katılımıyla oluşur. Bu yönetim anlayışında her şeyi belirleyen (karar veren) bir yönetim anlayışına yer yoktur. Bireyler farklı düşünme ve davranma özgürlüğüne sahiptir.

BİLİM FELSEFESİ

A. BİLİM FELSEFESİ NEDİR?

1. Bilim Felsefesinin Konusu

Bilim felsefesi, bilimi tüm yönleriyle anlamaya ve açıklamaya çalışır. Bilim felsefesi, bilimin tarihini, kapsamını, sınırlarını, yöntemini, bilimsel bilginin yapısını ve özelliklerini, bilimsel kuram ile gerçeklik arasındaki ilişkiyi felsefi tavrıyla ele alır.

2. Bilim Felsefesinin Temel Soruları

Bilim nedir? Bilimsel yaklaşım nedir? Bilimsel yöntem nedir? Bilimsel sonuç nedir? Bilimsel düşüncenin işlevi nedir? Bilimsel araştırma hangi evrelere sahiptir? Bilimi diğer alanlardan ayıran özellikler nelerdir? Bilimsel varsayım, teori ve yasa nedir? gibi sorular sorar.

B. FELSEFE – BİLİM İLİŞKİSİ

Amaç bakımından bilim ve felsefe arasında bir paralellik bulunur. Her ikisi de hazır bilgilerle yetinmeyip aktif ve eleştireci bir tavırla doğrulara yönelirler. Her ikisi de mantık ilkelerini kullanarak adım adım ilerleyerek evrendeki düzenin sebep ve kanunlarına inmek, insanı ve hayatı anlamak isterler. Bilim ve felsefe arasındaki bu paralelliğin yanında bazı farklar da vardır. Bilim, genel geçerliği olan ve herkesçe gözlemlenebilir olgulardan hareket eder, vardığı sonuçları yine olgulara dönerek doğrular. Felsefede ise hareket noktası olgular olmak zorunda değildir ve vardığı sonuçların doğrulanabilirliği olgular ile olmaz. Bilimler, kendine özgü belli bir olay seçip bu olayları uygun tekniklerle inceleyip neden-sonuç ilişkilerini belirlemeye çalışır. Oysa felsefe, ele alınan bu olayların özünü ve kullanılan kavramların anlamını vermeye çalışır.

Bilim ve felsefe iki ayrı cevaba ihtiyaç vermektedir. İkisi de birbirlerinin alanını tamamıyla kaplamış değildir. Bilimlerin ortaya koyduğu yeni buluş ve ilerleyişler felsefe için ne kadar yönlendirici olsa da felsefe ayrı ayrı bilimlerdeki verileri birleştirerek değerlendirmesi, bilimsel faaliyetler için o kadar ufuk genişleticidir. Ayrıca felsefe, bilimlerdeki kavram ve ilkeleri aydınlatmakta, bilimlerin verilerini gerçeklik açısından eleştirmekte, bilimsel bilginin değerini, yerini ve önemini ortaya koymaya çalışmaktadır. Felsefe genel bir varlığı anlamlandırma faaliyeti olarak bilimden önce gelir. Bilimler insan zihnini dış olaylara (olgulara) çekerken felsefe, dikkatleri bu sefer yeniden

olaylardan insana çeker. Bu sayede bir taraftan bilmekte olan bu zihnin, bilmedeki imkân ve sınırları araştırılırken diğer taraftan dış olaylar karşısında insanın “insan olarak” yeri ve değeri tartışılır.

C. BİLİMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İlk bilimsel çalışmalar Çin ve Hint medeniyetlerinde başlamıştır. Daha sonra Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinde bilimsel etkinlikler devam etmiş; buralarda tıp, astronomi, matematik, geometri, mühendislik gibi bilimlerin temelleri atılmıştır. Fakat bu medeniyetlerdeki bilim din ve mitoloji ile iç içe geçmiş durumdaydı. Gerçek manada bilimsel gelişmeler ilk kez M.Ö. 6. yy’da İyonya’da ortaya çıkmıştır. İyonya’daki bilim daha çok felsefeyle bir arada olmuştur. Zaten o dönem İyonya’daki ilk filozoflar da aynı zamanda birer bilim adamıydılar. Thales bir matematikçi ve fizikçi, Herakleitos fizikçi, Pisagor, Platon, Öklid ise birer geometriciydi. Bilimlerin felsefeden ayrılması İlk Çağda başlamıştır. Ayrılan ilk bilimde M.Ö. 3. yy’da Öklid sayesinde geometri bilimi olmuştur. Daha sonra Arşimet mekaniğe bağımsızlık kazandırmıştır.

Ortaçağ Avrupa’sında bilimsel etkinlikler skolâstik düşüncenin etkisi nedeniyle durma noktasına gelmiştir. Bilim kilisenin tam kontrolüne girdi. Kilisenin baskısından kaçan bazı bilim adamları ve filozoflar, **İslam dünyasında** gerçek yerlerini bulabilmişlerdir. Bunun da etkisiyle, İslam dünyasında 8-12. yüzyıllar arasında bilim çok parlak geçmiştir. Bu dönemde Harezmi aritmetik ve cebirde (Cebir Hesabı: İlk cebir kitabıdır), Biruni Astronomi, matematik, fizik, coğrafya, tarihte, İbn-i Sina tıpta (Tıbbın yasası) önemli çalışmalar ortaya koymuştur.

15. ve 16. yy’da Rönesans ve Reform’un etkileriyle kilisenin gücü zayıflamış ve bilimsel gelişmeler yeniden ivme kazanmıştır. Bu dönemden sonra bilimlerin felsefeden ayrılması hız kazanmıştır. Kopernik (1473-1543) ve Kepler (1571-1630) astronomiyi, Galileo (1564-1642) ve Newton (1642-1727) fiziği, Descartes (1596-1650) analitik geometriyi kurmuş, Fermat (1601-1655) ise modern matematiğin temellerini atmıştır. **17. yy’da** ilk kez sistemli bir bilim felsefesi Bacon (1561-1626) ile başlar. **17. yy’da** Bacon ve Descartes bilimlerin yönteminin ne olması gerektiğini tartışmışlardır. Descartes fizik ve matematiğe dayalı bir yöntemi, Bacon ise deneyciliği ve tümevarımı savunmuştur.

19. yy’da Lamarck, Bernard ve Darwin Biyolojiyi, W.Wundt ve W.James Psikolojiyi, A.Comte ise Sosyolojiyi kurmuştur. Ayrıca 19. yy’da Max Planck, Einstein ve Heisenberg fizik bilimine ciddi katkılar yapmıştır. **20.yy’da** bilimde büyük gelişmeler kaydedilmiş: elektrik, telefon, telgraf, bilgisayar, televizyon gibi çok yönlü gelişmeler kaydedilmiştir. Bilim felsefesi 19.yy’da A.Comte’un çabalarıyla

doğmuştur ve 20.yy’da **Neopozitivizm** (yeni olguculuk) anlayışıyla yaygınlaşmıştır. Temsilcileri Carnap, Reichenbach ve Mach’tır.

Ç. BİLİME FARKLI YAKLAŞIMLAR

1. Ürün Olarak Bilim (Yeni/Neopozitivizm)

2. Etkinlik Olarak Bilim

1. **Ürün Olarak Bilim (Yeni/Neopozitivizm):**

Temsilcileri **Reichenbach (1891-1953)**, **R. Carnap (1891-1970)**, **L. Wittgenstein (1889-1951)**, **C.R. Hempel (1905-1997)** ve **B. Russell (1872-1970)**’dir. Bu anlayışa göre bilim; bilimsel yöntemle dayanılarak ortaya konulmuş kuram ve kanunlardan oluşmuş kesin, nesnel, birikimli bilgiler yığınıdır. Bilimi anlamının da yolu ürün olarak ortaya konulmuş bu bilgiler yığınına incelemektir.

Hans Reichenbach (1891-1953): Ona göre bilime ait metinler günlük dille yazılmış eserlerdir. Bu nedenle mantık dilini kullanarak bu metinleri çözümlememiz gerekir. Ancak bu sayede bilimi açıklayabiliriz. Mantık diliyle metinler doğrulanabilir veya yanlışlanabilir ise anlamlıdır. Anlamlı önermeler bilgi veren ve bilimsel önermelerdir.

Reichenbach’a göre bilimselliğin ölçütü doğrulanabilirliktir. Doğrulanabilen önermeler anlamlı ve bilimsel önermedir. Doğrulanabilir önermeler olgulardan elde edilip tekrar olgularla denetlenebilen önermelerdir. Metafizik, estetik (sanat) ve etik (ahlak) önermeleri doğrulanamazlar. Çünkü bunlar olgusal içeriklere sahip değildir ve olgusal olarak denetlenemezler ve ispatlanamazlar.

Bu yaklaşım savunucuları, bilimi metafiziksel öğelerden ayıklamaya çalışmıştır. Bunu anlamlılık ve doğrulanabilirlik ölçütleriyle gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu yaklaşım ayrıca tümevarım metodunun kullanılmasını savunmuştur.

2. **Etkinlik Olarak Bilim:** Temsilcileri **Thomas**

Kuhn (1922–1996) ve **S. Toulmin (1922–2009)**’dir.

Thomas Kuhn (1922–1996): Ona göre, “Bilim; bir etkinlik sürecidir; bu süreci yönlendiren olgular bilim insanlarının oluşturduğu topluluk ve onların çalışmalarıdır.” Bilim ancak bu süreç incelemekle anlaşılabilir. Bu süreçteki tüm öğeler özellikle de bilim dışı öğeler incelenmelidir. Bu sürecin belirleyicisi olan bilim insanlarının psikolojisi, inançları, bakış açıları, içinde yaşadığı toplumların yapıları vb. etkenler çok önemlidir.

Bilimin bu süreci belirli adımlarla gerçekleşir. Bu süreç sürekli kendini yenileyerek tekrar eder. Bilim statik bir yapıda değildir. Yani bilim, kesintisiz akıp giden (sürekli ilerleyen) bir süreç değildir. Tam aksine bilim bir takım kesintilere, devrimci dönüşümlere uğrayarak ilerleyen bir etkinliktir. Kuhn bu süreçleri “Paradigma” kavramıyla açıklar.

Kuhn'a göre **bilimin oluşumu ve gelişimi bir paradigmadan diğer paradigmaya geçişle olanaklıdır**. Bu devrimsel bir etkinliktir. Sürekli ilerleyen bir bilim etkinliği yoktur. Bu bakımdan bilimin amacı bu paradigmaları oluşturan insan topluluğunu anlamaktır. **Paradigma (değerler dizisi)**, belli bir bilim insanı topluluğunun kabul ettiği bir bakış açısı veya kuramsal çerçevedir. Bu kuramsal çerçeveyi, bilimsel kavram, yöntem ve bilimsel görüşler oluşturur. Her çağda ve toplumda var olan bir takım inanç ve değer kalıpları vardır. Bilim adamları genellikle bu kalıplar içinde etkinliklerini sürdürürler. İşte paradigma bilim adamlarının bilimsel araştırmalarını etkileyen toplumsal bir çerçevedir.

Kuhn, bilimsel etkinliği dönemlere ayırarak açıklamıştır. **Bilim öncesi dönemde** bilim adamlarının belli bir bilimsel bakışı ve anlayışı (paradigma) yoktur. Bu dönemde çok çeşitli yöntemler ve kuramlar kullanılır. Fakat kuramlardan biri zamanla daha çok açıklama yaptığı için değer kazanır. Artık bilim adamları değer kazanan bu paradigma etrafında toplanarak, düzenli araştırmalar yapan bir bilimsel topluluk oluşturur. **Olağan bilim döneminde** ise, kabul edilen paradigma ile her şey açıklanmaya ve çözümlenmeye çalışılır. Artık bu paradigma bilim adamlarının çalışmalarını etkileyen tek bakış açısıdır. **Bunalımlar dönemi**, olağan bilim döneminde yapılan araştırmaların iyice çoğalması ve beraberinde çözülemeyen problemlerin varlığının da çoğalması ile ortaya çıkar. Bu dönemde yavaş yavaş bir takım anomaliler (kuramdan sapmalar, ayrılıklar), uyuşmazlıklar, çözümsüzlükler ortaya çıkar ve sıkıntılar daha belirgin olmaya başlar. Eldeki paradigma her şeyi çözemez. Ancak belli sayıda açıklama yapabilir. Anomaliler ve uyuşmazlıklar görmezden gelinerek kenara bırakılır. **Bilimsel devrim döneminde** bir bilim insanı, çıkar ve yeni bir paradigma (bakış açısı) öne sürer. İlk başta büyük tepki toplayan bu paradigma daha sonraları destek bulmaya başlar ve bilim adamları bu paradigma etrafında toplanırlar. Ne zaman yeni paradigma eski paradigmadan daha çok sorunlara açıklama getirebiliyorsa bilimsel devrim gerçekleşir. Artık daha çok bilim insanı, yeni paradigma etrafında toplanır. Eski paradigma devrimin gerçekleşmesi ile yok olur ve tekrar olağan bilim dönemine girilir. Bu süreç kısır döngü halinde sürekli devam eder. Paradigmalar hep çatışma içerisindedirler. Bu çatışmada galip gelenler ile bugünkü bilim oluşmuştur. Bu paradigmlar sonsuza dek varlıklarını sürdürmezler, zamanla terk edilebilirler ve yerine yenileri gelebilir. Örneğin, Batlamyus'un yer merkezli sistemi bir paradigmaydı. Fakat bu yetersiz kalınca yerine Kopernik'in güneş merkezli sistemi geçmiştir.

Stephen Toulmin (1922–2009): Toulmin bilimi açıklamada Darwin'den etkilenmiştir. Toulmin'e göre güçlü teoriler ayakta kalarak varlığını sürdürür, zayıf teoriler ise yok olur. Bu akımların başarılı-başarısız olmaları bilim adamlarının başarılarına bağlıdır. Bu nedenle bilimi, bilim adamlarının etkinliği olarak görür.

D. KLASİK GÖRÜŞ VE ELEŞTİRİSİ

1. Klasik Görüş Açısından Bilim (Neopozitivizm)

- Bilim, nesnel gerçekliği (olguları) konu edinir ve bunlar hakkında bilgiler verir.
- Bütün bilimlere örnek olabilecek ideal bilim matematiktir.
- Bütün bilimler birbiriyle ilişkilidir ve tüm bilimler birbirine indirgenebilir (Comte'a göre sosyal fizik).
- Bilim, akla (mantığa) dayanan bir etkinliktir. Bilim adamı çalışmalarında her türlü önyargıdan arınmış olarak tamamen nesnel olmak zorundadır.
- Bilimsel açıklama nedenselliğe dayanır. Neden-sonuç ilişkisi kurulmadan bilimsel açıklama yapmak çok zordur.
- Bilimsel açıklamanın amacı, bilimsel yöntem kullanarak tek tek olaylardan hareketle tümevarımsal olarak genel yasalara varmaktır.
- Bilim, birikerek (kümülatif) sürekli ilerleyen bir sürece sahiptir. Bu süreçte yanlış bilgiler atılır, kalan doğru bilgilerle daha kapsamlı açıklamalar yapılır (Yani sonraki bilgiler, öncekileri kapsayan özelliktedir).
- Birikerek sürekli ilerleyen bu süreçte bilimin açıklayamayacağı hiçbir şey yoktur.

2. Bilimsel Bilginin Özellikleri

- Bilim **olgusaldır**; nesnel gerçekliğe dayanır.
- Bilim **objektiftir** (nesneldir).
- Bilim **akıl ilkelerine ve mantığa** dayalıdır.
- Bilim **birleştiricidir**; yani bilimsel yöntem ile farklı bilimlerin farklı alanlarda ulaştığı sonuçları belli kurallara indirgeyerek **birleştirmeye** çalışır.
- Bilim **birikimli bir süreçtir**; yani yeni bilgiler daha önceki bilgiler üzerine inşa edilir.
- Bilim **evrenselidir**; yani insanlığın ortak mirasıdır. Herkes ve her toplum bilime katkıda bulunabilir. Bu nedenle bilim herhangi bir bireyin veya toplumun tekelinde değildir.
- Bilim **eleştireldir**; yani kuramlar ne kadar doğru görünse bile, karşıt görüşleri her zaman imkân dâhilindedir. Kendi içinde de eleştirel olmalıdır. Her zaman yanılma payı olduğu düşünülmelidir.
- Bilim **seçicidir**; yani sonsuz sayıdaki olgular içinde kendi amacına uygun olanları belirler ve açıklar.
- Bilim **genelleyicidir**; yani elde ettiği sonuçlar genel bir biçimde ifade edilir.

3. Bilimsel Yöntemin Özellikleri

- Problem tanımlanır.
- Probleme sebep olan nedenler bulunarak neden sonuç ilişkisi araştırılır. Yani gözlem yapılarak problemle ilgili bilgiler toplanır.

- Hipotezler (varsayımlar) kurulur.
- Hipotezlerden (varsayımlar) t mdengelimler yapılır ve bunlar deney ve gözlemlerle test edilir.
- Hipotezler kesin doğruluğa sahipse (matematiksel olarak) genel yasalara ulaşılır.

4. Bilimsel Kuramın Özellikleri

Kuram bir ölçüde doğrulanmış, ama henüz bütünüyle kesinleşmemiş genel bir açıklamadır.

- Bilimsel kuram, bilimsel genellemeler ve açıklamalar ile bir sistem kurmaya çalışır.
- Kuramın önermeleri her zaman deney ve gözlemlerle denetlenebilir.
- Bilimsel kuramlar kesin değildirler. Yani zamanla değişebilirler. Örneğin, Batlamyus'un kuramının yerini Kopernik'in kuramına bırakması gibi.
- Kuramlar evrensel değildirler, sınırlı varlık alanı ile ilgili genel açıklamalardır.

5. Klasik Görüşe Yapılan Eleştiriler

Bilimi ürün olarak ele alan (klasik görüş) görüşe göre, bilimde daha önceden yapılan çalışmalar yok olmazlar.

Bugünün çalışmaları daha öncesinden yapılan çalışmalar üstüne kurulmuştur. Bu süreçte yanlış bilgiler atılır. Kalan bilgilerle daha kapsamlı (tümevarım metoduyla) açıklamalar yapılır. Bu anlayışta model alınacak bilim sosyal fiziktir. Metodu tümevarımdır. Çünkü olaylar karşısında genellemeler ve yasalar yapmak yalnızca tümevarımla mümkündür. Bu anlayışa göre bilim doğruların birikmesiyle oluşur. Bilimi etkinlik olarak gören görüşe (Çağdaş bilim anlayışı) göre ise, bilim doğruların birikmesiyle değil yanlışların ayıklanmasıyla oluşur. Karl Popper'e göre; bilimin yöntemi tümevarım değil de tümdengelim olmalıdır.

Eleştiri-1: Klâsik görüş, bilime "birikimsel bir süreç" olarak bakar. Yani bilim sürekli bir ilerleme çizgisine sahiptir. Oysa Thomas Kuhn'a göre "bilim kesintisiz akıp giden birikimsel bir süreç değildir" Tam aksine bilim bir takım kesintilere, devrimci dönüşümlere uğrayarak gelişen bir alandır. Yani bilimin inşili-çıkışlı bir seyir izlediğini savunur.

Eleştiri-2: Klasik görüşün tüm bilimlerini sosyal fiziğe indirgemesi anlayışı, bilimin gelişiminde engelleyici bir mantık oluşturması sebebiyle çağdaş bilim anlayışçıları tarafından eleştirilmiştir. Tüm bilimlerin birbirleriyle ilişkilidir, ortak bir temelden hareket edilir, ama tüm bilimlerini tek bir bilime indirgemek mümkün değildir.

Eleştiri-3: Klâsik bilim anlayışında en güvenilir yöntemin "doğrulama yöntemi" olduğu kabul edilir. Çağdaş bilim anlayışında ise "yanırlama yöntemi"nin daha doğru sonuçlar vereceğini savunulur. Doğrulabilirlik ilkesi, çağdaş bilim anlayışının en önemli temsilcisi Karl Popper tarafından eleştirilmiştir. Ona göre, bir teorinin bilimsel sayılabilmesi için onun

deneyle doğrulanması yetmez. Çünkü bunlar tümel önermelerdir. Başka koşulların etkili olması hesaba katılmamıştır. Mesela "Bütün kuğular beyazdır." önermesi yanlış yani bilimsel olmayan önermedir. Bu önermeyi doğrulamak için dünyadaki tüm kuğuların beyaz olduğunu tek tek gözlemek gerekir. Bunu yapmak da imkânsız olduğu için, önermeyi doğrulamak da imkânsızdır.

Bu nedenle Karl Popper, genellemeye dayanan tümevarım metodu ve doğrulanabilirlik ilkesi yerine yanırlanabilirlik ilkesini savunmuştur. Yanırlanabilirlik, bir bilimsel bilginin sınanması ve sınırlandırılması demektir. Popper'e göre, bir bilgi, sınanmalardan sonra sınırlamayı getirdiği zaman bilimseldir. Mesela "Su 100 derecede kaynar." değil de "Şu koşullarda şu kadar tekrarlanan deneylere göre su 100 derecede kaynar." ifadesi doğrudur yani bilimsel bir önermedir. Ayrıca bu anlayışa göre, daha önceden yapılmış çalışmalar yok olabilirler. Çünkü bir kez yanlışlığı ortaya çıkarıldı mı, artık o anlayış itibar görmez terk edilir ve yanırlanabilirlik ilkesine göre hiçbir doğruluk değeri yoktur.

Eleştiri-4: Bilimsel çalışmalar ve bilim, onun oluşmasına katkıda bulunan bilim adamlarının varlığı görmezlikten gelinerek incelenemez. Çünkü bilimi asıl oluşturanlar, bu bilim adamlarıdır. Bu nedenle, öncelikle bu bilim adamları topluluğunun içyapısı, dünya görüşleri, koşulları, kültürleri vb. incelenmelidir. Oysa klâsik görüş bilimsel çalışmaları ve bilimi ele alırken bilim adamları topluluğunu görmezden gelir.

Eleştiri-5: Klasik anlayışın "birikerek sürekli ilerleyen bu süreçte bilimin açıklayamayacağı hiçbir şey yoktur." görüşü yanlıştır. Çünkü evren sınırsızdır, her şeyi bilmek imkânsızdır ve bilinemeyecek hiçbir şeyin kalmayacağı ancak bir ütopyadır.

Felsefe Tarihi

A) İLKÇAĞ FELSEFESİ

1) Doğa Felsefesi

2) İnsan Felsefesi (Sofistler)

3) Klasik Felsefe (Antik Yunan felsefesi)

a) Sokrates

b) Platon

c) Aristoteles

4) Helenistik Felsefe

a) Epikürcülük

b) Stoa Felsefesi

c) Septikler

5) Roma Felsefesi

B) ORTAÇAĞ FELSEFESİ

1) Hıristiyan Felsefesi

- Patristik Felsefe
- Skolâstik Felsefe

2) İslam Felsefesi

a) Kelamcılar

- Eşariye
- Mutezile

b) Tasavvufçular

c) Meşşai Felsefesi

d) Gazali Felsefesi

C) YENİÇAĞ FELSEFESİ

a) Rönesans Felsefesi ve 17. Yüzyıl Felsefesi

- Descartes, 2) Spinoza, 3) Leibniz, 4) Hobbes

b) 18. Yüzyıl Aydınlanma Felsefesi

- Locke, 2) Berkeley, 3) D. Hume, 4) La Mettrie, 5) Condillac, 6) Kant, 7) Hegel

c) 19. Yüzyıl Felsefesi

- İdealizm, 2) Pozitivizm, 3) Romantizm
- Marx: Diyalektik Materyalizm
- Nietzsche: Nihilizm
- Godwin: Anarşizm

d) 20. Yüzyıl Felsefesi (Çağdaş Felsefe)

- Mantıkçı Pozitivizm, 2) Egzistansiyalizm, 3) Fenomenoloji, 4) Pragmatizm, 5) Entüsyonizm.

A) İLKÇAĞ FELSEFESİ: M.Ö. 700'lü yıllarda başlayıp, M.S. 300 yıllarına kadar devam eden bir dönemdir. İlkçağ felsefesi; kendinden sonraki dönemler için VARLIK, BİLGİ, AHLAK görüşü ile temel oluşturduğu için TEMEL FELSEFE adını da alır.

Gerek Batı dünyası, gerekse İslam dünyası İlkçağdaki filozofların görüşlerinden etkilenmişler, aynı zamanda bu görüşleri ve yaklaşımları felsefelerine temel/esas olarak kabul etmişlerdir.

1)Doğa Felsefesi: M.Ö. 7. yüzyılda başlayıp, M.S. 5. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Temel özellikleri:

- Evrenin oluş/ontoloji sorunuyla ilgilenmişler ve bu konuda çalışma yapmışlardır.
- Evrenin ilk unsuru, ilk ana maddesi (arkhe) nedir, sorusuna yanıt aramışlardır.
- Doğada meydana gelen çok ve çeşitli olayları tek bir temele bağlama denemesi yapmışlardır.
- Hepsinin ortak yönü; ilk öğeyi/unsuru/ana maddeyi aramış olmalarıdır.
- Araştırmalarında akıl, deney, gözleme dayanmışlar, gelenek ve göreneklerden bağımsız hareket etmişlerdir.
- Doğayı oluşturan ilk sebebi MADDİ UNSURLAR olarak göstermeleri nedeniyle yaklaşım biçimleri MATERYALİZM (maddecilik) olarak değerlendirilebilir.

g) Kısaca; akıl yoluyla doğaya yönelerek "ilk neden" sorunu üzerinde duran ve elde ettiği sonuçları deney ve gözlemlerle temellendirmeye çalışan düşünürlerin felsefesine DOĞA FELSEFESİ denir.

Bu farklı yaklaşımları maddeler halinde özetlersek;

- THALES (TALES):** Felsefenin kurucusu olarak gösterilebilir. Ona göre evreni oluşturan ilk unsur; **SU'** dur.
- ANAXİMENES:** Doğayı oluşturan ilk unsur; **HAVA'** dir.
- HERAKLİTOS:** İlk unsur; **Ateş'** tir. Evren sürekli bir değişim, akış, dönüşüm ve oluşum içerisindedir.
- PYTHAGORAS (PİSAGOR):** İlk unsur; **SAYI'** dir. Evrendeki uyumu ve düzeni sayılarla ifade etmeye, kanıtlamaya çalışmıştır.
- EMPEDOKLES:** İlk unsur sayısını çoğaltmıştır. Ona göre evren; **TOPRAK, HAVA, SU, ATEŞ'** ten oluşmuştur.
- DEMOKRİTOS:** ilk unsur; **ATOM'** dur. İnsanla ilgilenen tek doğa filozofu olarak da nitelenebilir.

2) İnsan Felsefesi (Sofistler): M.Ö. 5. yüzyılda ortaya çıkar. Doğa filozoflarının tabiatı oluşturan ilk unsur üzerinde anlaşamamaları sonucu varlık/ontoloji sorununu bir yana bırakıp tamamen **İNSAN'** la ilgilenmişlerdir. İnsanla ilgili çeşitli görüş ve yaklaşımlar sunan felsefe akımıdır. Bu dönemde, başarılı vatandaşlar yetiştirmek amacıyla çeşitli konularda dersler vermek için şehir şehir dolaşan ve para karşılığı ders veren bu düşünürlere **SOFİSTLER** denir. Önemli düşünürlerinden **Protagoras'** a göre: "**İnsan her şeyin ölçüsüdür**". O halde dünyada 7 milyar insan varsa 7 milyar doğru var demektir. Çünkü doğruluk; zamana, toplumlara ve kişilere göre değişebilir (**Rölativizm**).

Özetle; mutlak, herkesin üzerinde uzlaştığı ortak bir doğrudan söz etmek imkânsızdır.

Temel özellikleri:

- M.Ö. 5. yüzyılda Yunanistan/Atina'da ortaya çıkmıştır. Felsefelerinin ana konusu; **İNSAN'** dır. İnsanın psikolojik yapısıyla da ilgilenmişlerdir.
- Doğuşunda, Yunanistan'daki demokratikleşme/özgürleşme sürecinin önemli bir payı vardır.
- Bu dönemde, ekonomik ve siyasal kalkınmanın doğal sonucu, insana verilen değer ve önem artmıştır.
- Bu dönemde; **EĞİTİM, AHLAK, DOĞRULUK** gibi değerler geniş olarak ele alınmıştır.

e) Pragmatistlerdir. “Bilgi, günlük yaşamda insanın işine yarayan şeydir.” Görüşünü savunurlar. Aynı zamanda görecelidirler ve kuşkuculuğu savunurlar.

f) Zamanlarının toplumsal kurallarını ve anlayışlarını eleştirmişlerdir. Örneğin; hukuk anlayışı, yasalar, sosyal normlar v.b. konularda eleştiriler getirmişlerdir.

g) Başlıca önemli isimleri arasında;
PROTAGORAS, GORGİAS, HİPPİAS sayılabilir.

h) Bu dönemde temsil edilen başlıca felsefe akımları ise; **1)Rölativizm/ Görecelilik,**

2)Pragmatizm/Faydacılık,

3)Septisizm/Şüphecilik’tir.

3) Klasik Felsefe (Antik Yunan felsefesi):

Sokrates, Platon, Aristoteles’in düşüncelerinin hâkim olduğu dönemdir. Bu filozoflar, çoğu yerde birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak felsefenin hemen her alanına el atmaları; varlığı, insanı ve insanın değerlerini “bütüncül bir görüşle” açıklamaya çalışmaları, ortak özellikleridir. Aynı zamanda toplumu düzenlemeye, devleti onarmaya çalışmışlardır.

a) SOKRATES (Sokrat): M.Ö. 469-399

- 1) Bilimi devleti ayakta tutacak vatandaşlar yetiştirmek için kurmuştur.
- 2) Sofist filozoflardan hem etkilenmiş hem de onlara bazı noktalarda karşı çıkmıştır.
- 3) Felsefesinin çıkış noktası; sofistlere tepkidir. Sofistlerin para karşılığı ders vermelerine yani bilgiyi satmalarına şiddetle karşı çıkmıştır.
- 4) Sofistler gibi O da insanın sorunları ve pratik yaşamı konusunda düşüncüler üretmiştir.
- 5) Bilgi ve değerlerin zamana, toplumlara ve kişilere göre değişmediğini; yalnızca davranışların değiştiğini savunur.
- 6) Davranışlarla ilgili temel ilkeler sunmaya çalışması bakımından ahlak felsefesinin (ETHİK) kurucusu sayılır.
- 7) İnsan aklında doğuştan gelen temel bilgi ve değerlerin olduğunu kabul etmesi nedeniyle **RASYONALİZM/AKILCILIK** akımını kurmuştur.

b) PLATON (Eflatun): M.Ö. 427-347

- 1) Sokrat’ın öğrencisi ve hayranıdır. Uzun yıllar Sokrat’ın etkisiyle düşünmüş ve O’nun görüşlerini yazmıştır.
- 2) Hocası gibi toplumun değer yargılarına körü körüne bağlanmanın yanlışlığını ortaya koyma çalışmalarını sürdürmüş ve yaptığı diyalektiklerle yanlışları çürütmeyi amaçlamıştır.
- 3) O’na göre değişmeyen gerçek bilgiler; İDEA’lardır. Evreni 2 ana gruba ayırır:
a)İdealar/gerçekler dünyası, b)Görüntüler/gölgeler dünyası.

4) Her türlü yeniliğin toplum düzenini bozduğuna inandığı için yeniliklere karşı ve kapalıdır.

5) Metafizik bir yaklaşım sergileyen Platon’un bütün felsefesi ve görüşleri; İDEALİZM ve DÜALİZM/ikilemcilik kavramlarıyla ifade edilebilir.

6) Kurduğu yüksek okulun yani **AKADEMİA**’nın kapısına; “Geometri bilmeyen buradan içeri girmesin”, şeklinde yazı yazdırmış ve Geometrinin yahut Matematiğin önemini göstermişti. (Akademia; bir terim olarak M.Ö. 387 yılında Platon tarafından bir felsefe okulunun ismi olarak kullanılmıştır. Bu terim, günümüzdeki “*üniversite*” kavramını oluşturan bileşenlerden birisi olan “**akademi/fakülte**” terimine öncülük ve işaret etmektedir.)

c) ARİSTOTELES (Aristo): M.Ö. 384-322

- 1) Platon’un öğrencisi ve sistematik felsefenin zirvesinde bulunan düşünürdür.
 - 2) Felsefenin bütün alanlarıyla ilgilenmiş, başarısında uygun çalışma ortamının ve üstadların önemli etkisi olmuştur.
 - 3) Kendisinden önceki bütün bilgileri toplamış, sınıflandırmış, eleştirmiş ve bütünleştirmeye çalışmıştır.
 - 4) İnsanlığı 2000 yıl etkilemiştir. Tüm Ortaçağ boyunca **SKOLÂSTİK FELSEFE** ve **İSLAM FELSEFESİ** üzerinde derin etkiler bırakması, Aristo’yu felsefe tarihinin en büyük isimlerinden birisi yapmıştır.
 - 5) Sokrat ve Platon gibi akılcılığı ve aydınlanmacılığı savunur. Ancak Platon’un 2 ayrı evren/boyut anlayışına karşı çıkar. Bir varlıkta hem somut hem de soyut boyutun birlikte var olacağını savunur. Örneğin; insanda beden ve ruh varlığının birlikte bulunması, var olması gibi...
 - 6) Aristo’ya göre İNSAN; toplumsal bir varlıktır. Devletin en önemli görevi; vatandaşlarının töresel/geleneksel kişiliğini geliştirmektir.
 - 7) Çeşitli bilim dallarının kurulmasına öncülük etmiştir: **MANTIK** bilimini kurmuştur, **TÜMDENGELİM** metodunu kullanmıştır.
- 4) Helenistik Felsefe:** Yunan kültürü ile Doğu kültürlerinin kaynaşması sonucu ortaya çıkan ve Yunan felsefesinin sona erdiği, felsefenin Doğu Akdeniz ülkelerine yayıldığı bir dönemdir. Helenistik felsefenin en önemli özelliği; bu felsefenin konularını **MANTIK, FİZİK** ve **ETHİK** şeklinde düzenlemesidir. Felsefeye yeni bir boyut getirilmemiş, daha çok eski sorunlar ve kavramlar üzerine tartışmalar yapılmıştır. Felsefe, teorik konulardan çok pratik/güncel amaca yöneldiğinden, ortaya çıkan felsefe akımlarının temel sorunlarını da **AHLAK** oluşturmuştur.

a) Epikürçülük: Kurucusu olan Epiküros'un adıyla anılan felsefe disiplini ve temel sorunu AHLAK'tır. Epikür'e göre felsefe; insanın mutluluğunu sağlayacak imkânları ve araçları araştırmalıdır. Korkulardan kurtulmak için MATERYALİST/MADDECİ bir dünya görüşünü benimsemek gerekir.

Sağlam bilginin ölçütü nedir? Sorusuna yanıt aramıştır. O'na göre doğru bilginin kaynağı; duyu organlarının verileridir. VARLIK konusunda; Demokritos'un ATOMCU görüşünden hareket eder. AHLAK; insanın mutlu olabilmesi için TANRI, ÖLÜM, KADER gibi korkulardan kurtulması gerekir.

Hazcı ahlâkı savunan ve Tanrı'nın evrene müdahalesini reddeden varlık görüşüyle Epiküros felsefesi, bu süreçte daha ağır basan ve döneme çok büyük ölçüde damgasını vuran felsefe olmuştur.

b) Stoa Felsefesi: Kıbrıs'lı Zenon tarafından kurulan felsefe disiplini. Stoa felsefesi; MANTIK, METAFİZİK, ETHİK olmak üzere 3 dala ayrılır:

Temel konusunu AHLAK oluşturur. Felsefi çabaların temel amacı; insanın mutluluğunu aramak olmalıdır. Mutluluk ise; acıya dayanmak ve nefesine egemen olmakla mümkündür. Günümüzdeki tasavvufi/mistik anlayışı biraz da yansıtan bir yaklaşımdır.

Roma döneminde KADERCİ anlayışlarıyla tanınan filozofların meydana getirdiği ekoldür. Stoacılar Platon gibi İDEAL DEVLET düşüncesi vardır.

Onlara göre ideal devlet; zümre ve kavim ayrımı yapmayan ve tüm insanların kardeşliği temelinde dayanan, herkesin açıkça ve eşitçe yaşadığı, savaşların olmadığı devlet biçimidir.

Bu dönemde filozoflar, fizik ya da varlık alanında yeni teoriler geliştirmek yerine, Sokrates öncesi doğa filozoflarının görüşlerini aynen benimsemişlerdir. Bu bağlamda, Stoacıların Herakleitos'un fiziğini; Epiküros'un Demokritos'un atomcu görüşünü büyük bir değişiklik yapmadan benimsediğini söylemekte yarar vardır.

Nihayet dönemin sonlarına doğru Poseidinos, Panaetios ve Antiokhos; Stoa felsefesini "Platon ve Aristotelesçi" öğretilerle birleştirmeye çalışmışlardır.

c) Septikler (Şüpheciler): Önemli temsilcileri; PHYRRHON (Piron), TİMON ve KARNEADES'tir. Stoa felsefesine, DOGMATİK oldukları gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Şüphecilik; bilgilerimizin doğruluğu ve gerçekliğinden şüphe etmemiz gerektiğini bildiren ve savunan düşünce sistemidir. Bilgilerimizden şüphe etmemizin temel nedeni ise; duyu organlarımızın bizleri yanıltmasıdır. Septiklere göre insanın mutlak bilgiye ulaşması imkânsızdır. Bu

yüzden insanoğlu; "BİLGİ alanında DOĞRUYA", "VARLIK alanında GERÇEĞE", "AHLAK alanında ise İYİYE" ulaşamaz.

Şüpheyi bir sistem olarak ortaya koyan ilk filozof Phyrhon'dur. Bu yüzden Septisizme PHYRRHONİZM de denir. Ona göre varlıkların bizzat kendileri hiçbir zaman bilinemez. Biz, varlıkları yalnızca bize göründükleri şekliyle bilebiliriz ve bu görünüşlerin ötesine geçemeyiz. Varlıkların, nesnelere ne oldukları, insan için bilinmez bir konudur.

Pyrrhon'a göre; mevcut bilginin kaynağı duyumdur. Duyumlar ise; subjektif (özel) olup, kişiden kişiye farklılık gösterir. Dolayısıyla subjektif duyumlardan hareketle, objektif (nesnel) bir gerçekliğin bilgisine varılamaz.

5) Roma Felsefesi: Büyük İskender'in Asya seferleri ile başlayan felsefe dönemidir. Yunan felsefesinin Roma'ya uzanışı olarak da nitelendirilebilir. Yunanlı filozofların Romalı aydınlarla öğrettikleri felsefe disiplini. Özgün bir felsefe değil, taklitçidir. Felsefe adına ne varsa Yunanistan'dan ithal edildiği için Roma'da yenilik ve değişiklik göstermez. Helenistik dönemdeki Yunan felsefesinin Epikürçülük ve Stoacılık akımları Roma'da etkisini sürdürmüştür. Felsefenin temel sorunu; AHLAK olmuştur. Önemli isimleri arasında; EPİKTETOS, SENECA, ÇİCERO yer alır.

B) ORTAÇAĞ FELSEFESİ (M.Ö. 300- 1450)

1) Hristiyan Felsefesi:

Temel Özellikleri:

- Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından İstanbul'un Fethi'ne kadar süren yaklaşık 1000 yıllık bir süreyi kapsar.
- Bu felsefe; genellikle Hristiyan öğretisi üzerine kurulmuştur. Öğretmenleri, kilisenin (kutsal-ermiş) "aziz" diye tanıdığı din adamlarıdır.
- Kendine özgü bir düşünce yapısına sahiptir. Felsefe tarihinde özel bir yeri vardır. Asıl amacı; Hristiyanlığı korumak ve savunmaktır.
- Antik Yunan felsefesinin kavramlarını kullanmışlardır. Ortaçağın statik/durağan bir felsefe anlayışı vardır. Kilisenin doğruları her şeyi açıklamaya yetmektedir. Batı dünyası; bu dönemde tam bir bunalımın, sefaletin, fakirliğin ve cehaletin pençesi altında inlemektedir.
- Bu çağda görülen akım DOGMATİZM'dir. Bunun içindir ki; dinin ve kilisenin kurallarına eleştirmeden, sorgulamadan, yargılamadan olduğu gibi inanılmıştır. Felsefeyi araç olarak kullanmak isterler. DİN ile AKLI uzlaştırma çabasındadırlar.

A) Patristik Felsefe:

a) Hristiyanlığın 5. yüzyıla kadar süren ve Ortaçağ felsefesine hazırlık olan dönemidir. Felsefeciler tarafından Hristiyanlığa yapılan saldırılara karşı koyan bir SAVUNMA felsefesidir.

b) Kilise ve papazlar tarafından temsil edilmesi nedeniyle bu döneme “KİLİSE BABALARI” dönemi de denilir.

c) Yunan ve Roma çok tanrıcılığına karşı Hristiyanlığı korumaya çalışır. Tek tanrıcılığı savunduğu için çok tanrıcılığı savunan Roma devletiyle çatışmaya girmiştir. Önemli temsilcisi; AGUSTİNUS’tur.

B) Skolâstik Felsefe:

a) M.S. 5. yüzyılda başlayıp, 16. yüzyıla kadar süren dönemdir. Roma İmparatorluğu’nun Hristiyanlığı benimsemeleri ile yaygınlaşıp gelişen ve tüm ortaçağa damgasını vuran bir felsefedir.

b) Felsefe ve bilim adına her şeyin kilise okullarında yapılması nedeniyle SKOLÂSTİK FELSEFE (Okul Felsefesi) adını alır. Bir anlamda, Hristiyan inançlarını Aristo’nun görüşleri ile uzlaştırma çabasıdır.

c) Dogmatik bir felsefedir. Hristiyan dogmalarının kayıtsız şartsız benimsenmesi esastır. Bilim ve felsefeyle uğraşma hakkı yalnızca din adamlarına özgüdür. Asıl amacı; felsefeyi dinin hizmetine vermektir.

d) Eleştiriye karşıdırlar. Şüpheciliği ve göreceliliği kabul etmezler. Hristiyan dogmalarını akılla temellendirmeye çalışmışlardır.

e) Hristiyanlığa yönelen saldırıları ARİSTO mantığı ve KIYAS yöntemiyle karşılamaya çalışırlar. Bilim ve felsefede kullanılan tek yöntem Aristo’nun kıyas yöntemidir.

f) Bilim ve felsefe dili; LATİNCE’dir. Latince öğrenimi de yalnızca kiliselerde yapıldığı için halkın bilim ve felsefe ile bağı tamamen koparılmıştır. Felsefe yapmadaki metod ve uygulamalarda ANTİK FELSEFE dönemi aynen taklit edilmiştir. Önemli temsilcileri; ANSELMUS, THOMAS’tır.

2) İslam Felsefesi: İslam dünyasının fetihler sonucu karşılaştığı kültürlerle etkileşimi sonucu ortaya çıkmıştır. 2 nedeni vardır:

A) İç nedenler: O dönemin siyasal ortamı, Kuran-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerin buyrukları söz konusudur. Bilim ve felsefenin gelişebilmesi için en uygun ortam; eleştiri ve hoşgörü ortamıdır. İslamiyet’in yayılması ve Hristiyan Skolâstiğinin baskılarına karşı direnebilmesi için eleştiri ve hoşgörüyü temel alıyordu.

B) Dış nedenler:

a) İslamiyet’in doğuşu ve Arap yarımadasında başlayan “yeni bir kültür akımı”, Doğuda HİNT; Batıda YUNAN kültürü ile karşılaşmıştır. Ayrıca

İRAN ve HİNT medeniyetlerinden çeşitli eserlerin tercümeleleri de İslam felsefesinin oluşum ve doğuşunu etkilemiştir.

b) Eski YUNAN ve ROMA eserlerinin çeviri faaliyetleri etkili olmuştur. Kilise ile görüş ayrılığına düşen bazı Hristiyan mezhepleri mensupları, kilisenin zulmünden kaçarak Suriye, İran ve Irak ülkelerine yerleştiler.

c) İslam dünyası, kilise tarafından yasaklanan yahut değiştirilerek Hristiyanlıkla uzlaştırılan Yunan ve Roma felsefesine ait yapıtları, çeşitli çeviri merkezlerinde tanımıştır. Böylece Batı dillerinden Arapçaya çeviriler başlamış ve bu çeviriler, İslam dünyasının dikkatini Antik Döneme çekmiştir.

d) İslam dünyasında özellikle Platon ve Aristo’nun yoğun bir şekilde tartışıldığını görüyoruz. İslam dünyasında Yeniçağla birlikte Batıyı etkileyebilecek ünlü Aristocular yetişir.

Temel Özellikleri:

a) İslam kültürünün alan ve çerçevesi içinde ortaya çıkan felsefi çabaların hepsi bir bütün olarak İslam felsefesini oluşturur. Bu bakımdan İslam felsefesi; TÜRK, ARAP, HİNT ve PAKİSTAN gibi toplumların ortak felsefesidir.

b) Tartışmaya açık bir felsefe olması bakımından Ortaçağın DOGMATİK ve TAKLİTÇİ kilise felsefesinden ayrılır. Adeta karanlıklarla dolu 1000 yıllık Ortaçağ tarihinin içerisinde parlayan bir yıldız olmuştur.

c) Felsefe çalışmalarında ortak dil olarak ARAPÇA kullanılmıştır. İslam dininin bilme, anlama ve araştırma ile ilgili emirlerinin İslam felsefesinin doğuş sebeplerinin başında geldiği söylenebilir.

d) İslamiyet’in kısa zamanda geniş bir alana yayılması ve çeşitli kültür merkezleriyle karşılaşmış olması, İslam felsefesinin doğuşunu ve gelişimini hızlandırmıştır.

e) Akla önem ve değer verilmesi, tartışmaların hiçbir otoriteye dayanmadan akılla yapılması, insanların anlayabileceği şekilde dini anlatabilmek, felsefi akımların neden olduğu problemlere cevap vermek ve dini kuralları net olarak açıklamak, esas niteliklerindedir.

f) İslam’ı seçmiş ancak ilkel düşünce ve eski geleneklerin etkisinden henüz kurtulamayan insanlara gerçek İslam öğretisini açıklamak ve tanıtmak, temel özellikleri arasında yer alır.

İSLAM FELSEFESİNDE FARKLI EKOLLER:

1) Kelamcılar: Kelam, “Allah’ın Sözü” anlamına gelir. Kuran’a ve Hadislere dayanan felsefe türüdür. Antik dönem etkisiyle oluşan İslam felsefelerine tepkidir. İslam dininin ana ilkelerini “akıl yoluyla temellendirme” çabalarından doğar.

Kelam okullarının doğuşundaki diğer amaç; İslam dinine yönelebilecek yanlış görüşlere karşı çıkmak ve inanç esaslarını korumaktır.

Kelamın asıl amacına yönelik olarak çalışmalarını sürdüren kelam okulu EŞARİYE'dir.

a) **Eşariye:** Asıl İslam felsefesini temsil edenlerin kurdukları kelam okuludur. Amaç; İslam dinini her türlü saldırı karşısında akılla korumaktır. Aklın imkânları sınırlıdır ve tüm inanç konularını açıklamaya yetmez. Yani sadece akılla her şey açıklanamaz. İmanla çelişen ve çatışan hiçbir bilgi doğru olamaz. Bundan dolayı; önce iman, sonra akıl gelir.

b) **Mutezile:** Eşariye okuluna karşı çıkanların oluşturdukları felsefe okuludur. Kuran'ın akılla açıklanabileceğini yahut yorumlanabileceğini savunur. Akla aykırı olan tüm inançlara karşı çıkar. İnsan, eylemlerini kendisi yaratır, özgürdür ve kadere bağlı değildir.

Akılla açıklayamadıkları hiçbir şeye inanmazlar. İslam dininin bütün esaslarının akıl yoluyla kavranabileceğini savunurlar. Sınırsız özgürlük ve bireycilikten yanadırlar. İnsan aklının sınırsız olduğunu öne sürerler.

2) **Tasavvufçular:** Gerçeğe kelamcılarda olduğu gibi tartışma yoluyla değil, yaşayarak ulaşılabilir. İnsanın duygu ve sezgi yoluyla Allah'a ulaşmasını ve sevgisiyle bütünleşmesini mümkün gören düşünce sistemidir.

Evrende bulunan her şey, gerçek varlık olan Allah'ın varlığına işaret eder. Allah'ın yarattığı her şeyi yine Allah için sevmek gerekir. Tasavvuf; bir kişilik geliştirmesidir, bir yaşam felsefesidir. Önemli temsilcileri; Mevlana, Hacı Bektaş, Yunus Emre, İbn-i Arabî...

3) **Meşşai Felsefesi:** Aristo felsefesini benimseyip, İslam düşüncesi ile Aristo felsefesini uzlaştırmaya çalışırlar. Asıl çıkış noktası; Aristo felsefesidir. Meşşailer, akli esas alarak dinin inanç ile ilgili temel problemlerinin açıklamaya çalışmışlardır. Bu özellikleri sebebiyle eleştiriye uğramışlardır.

Evrenin Allah tarafından yaratılmasına dayanan İslam dini ile evrenin öncesiz ve sonsuz olduğunu savunan Antik Yunan düşüncesini uzlaştırmaya gayret ettiler. Bu yönüyle İslam dininin temel nitelikleriyle bazı yönlerden çeliştiklerini yahut çatıştıklarını ifade edebiliriz. Önemli temsilcileri; Farabi, İbn-i Sina, İbn-i Rüşd, El-Kindî...

4) **Gazali Felsefesi:** Mutezilenin görüşlerine karşı çıkar. İslam felsefesinde çığır açan isimlerden birisidir. Eşariye ve Tasavvuf ile uzlaşan yönleri vardır. Gazali'ye göre; akıl insanı yanıltabilir, bu nedenle gerçeğe ancak imanla, sezgiyle ulaşılır. Felsefede aklın rolünü kabul etmiş ancak akılla açıklanamayan bazı durumları iman ve sezgi yoluyla çözmeyi önermiştir.

Gazali; felsefe ile Kuran'ı bağdaştırmaya çalışan Meşşailerini eleştirmiş, onların İslam inancı ile bağdaşmayan fikirlerinden dolayı TEHAFÜT EL-

FELASİFE (Felsefecilerin Tutarsızlıkları/Hataları) adlı eserini yazmıştır. Eleştirilerini hiçbir otoriteye dayanmadan aklın ilkelerine göre yapmış ve orijinal bir İslam felsefesi oluşturmuştur.

C) YENİÇAĞ FELSEFESİ:

a) Rönesans Felsefesi ve 17. Yüzyıl Felsefesinin Karşılaştırılması:

1) 17. yüzyıl dönemi, bir durulma dönemidir. Rönesans ile Antikçağın eserleri yeniden incelenerek bir uyanış devresi olmuştu ve felsefede çok çeşitlilik vardı. 2) 17. yüzyıl; Rönesans'ın elde ettiği sonuçları derleyip düzenleyen, bunlarla bağlantılı yeni bir dünya görüşü sunmaya çalışan yüzyıldır. Rönesans ise; Avrupa'yı Ortaçağ karanlığından Yeniçağa ulaştıran önemli bir geçitti. 3) 17. yüzyıl felsefesi; formüllerinde tam bir sağlamlığa ve daha kesin bilimsel sonuçlara ulaşıldığı yüzyıldır. Rönesans'taki ana eğilim ise; kilise otoritesinden kurtularak yeni bir dünya görüşünü, farklı bir yaşam biçimini sunmaktır. 4- 17. yüzyıl felsefesinin ana dayanağı ve metodu; MATEMATİK FİZİĞİ'dir. Bu nedenle bu yüzyılda "Akılcılık/Rasyonalizm" akımı etkili olmuştur. Bu yüzyılda; artık inanç özgürlüğü sayesinde birçok kafadan ses çıkabilmiş, eleştiriler ve tartışmalar yaygınlaşmış, yeni MEZHEPLER ortaya çıkmış, bunlar aralarında bazen önemli sözlü ve fiili çatışmalar yaşanmıştır. Bu dönemde ayrıca otoriteden kurtulmanın verdiği özgür düşünce ortamıyla birlikte birtakım yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Gerek inanç özgürlüğü, gerekse özgür düşüncenin doğurduğu bu kuşkucu/şüpheli ortamda neyin doğru, neyin yanlış olduğu belirlenememiştir. İşte bu ortamda güvenilir bir bilgiye ulaştıracak bir yöntem arayışı ortaya çıkmıştır. Bu arayışlarda Descartes, güvenilir bilgi edebilmenin yegâne yolu olarak "MATEMATİK" yöntemini savunmuştur. **Bu dönemin bazı önemli düşünürleri şunlardır:**

1) **RENE DESCARTES (1596 – 1650):** 17. yüzyılın ilk büyük filozofudur. Felsefesini yöntem sorunları üzerine kurmuştur. Felsefenin bütün problemleri ile hesaplaşmış, kendi kuramını ve düşüncelerini son derece tutarlı ve "kapalı bir sistem" olacak şekilde geliştirmiştir. Kendi bilgi sistemini; açık, seçik ve sarsılmaz doğrulukla temellendirecek bir bilgi anlayışı arayışına çalışmıştır. Onun bu arayışı; **Metodik şüphe** diye adlandırılan yeni bir yöntem oluşturmasına neden olmuştur.

Descartes şüpheyi doğru bilgiye ulaşmada bir **araç** yahut **yöntem** olarak kullanmıştır. Amacı, hiçbir şekilde kuşku içermeyecek kesin bilgiye ulaşmaktır. Olguların bilgisini vermede duyuların etkin rol oynadığını ve bazen insanları yanıltabileceğini belirtir. Bu nedenle bilgi anlayışını oluşturmada, ilk adımı her şeyden şüphe ederek başlatır. Bu şüphe

deryasında Descartes öyle bir noktaya gelir ki, kendi varlığından asla kuşku edemeyeceğini anlar. Bunu şöyle açıklar:

“Mademki her şeyden şüpheleniyorum, o halde kesin olarak bir şey; benim şüphe duyuyor olduğumdur. Şüphe duyduğum ne ölçüde kesinse, düşünüyorum olduğum da o ölçüde kesindir. Çünkü **şüphe** duymak, **düşünmek** demektir. Düşünmeden şüphe duymak da imkânsızdır. Demek ki düşündüğüm kesinse, düşünen bir varlık olarak var olduğum da kesindir.”

2) SPİNOZA (1632 – 1677) : Felsefesini **töz** kavramı üstünde kurmuştur. Doğa ile özdeşleştirilen sonsuz töz; Tanrı veya doğanın kendisidir. Töz; kendi kendinin nedenidir, varlığı başka bir şeyin varlığına bağlı değildir. Tanrı, her şeyin ilk nedenidir. Tanrı, kendi özünden evreni zorunlu bir sonuç olarak yaratandır. Doğa, Tanrının kendisinden ayrı bir şey değildir. Bu yönüyle Spinoza, Panteisttir. Yani O’na göre var olan her şeyi Tanrı kendi özünden türetmiştir. Var olan her şey, Tanrısal özün çeşitli şekiller almasından başka bir şey değildir. Yani Spinoza Tanrı ile evren arasındaki farklılığı/başkalığı kaldırmıştır. Tanrı ile evren aynı şeylerdir. Tanrı kendi yapıtı olan evrenin içindedir, onun kendisidir; evren ise, Tanrısal özün kendisini geliştirmesidir.

3) LEİBNİZ (1644 – 1716): Alman felsefesinin kurucusudur. Yöntem anlayışı matematiğe dayanır. Ona göre 2 tür doğru bilgi vardır: Aklın doğrusu ve olgunun doğrusu. Ona göre birtakım bilgiler doğuştan vardır. Tanrı düşüncesi, bu bilgilerin başında gelir. Aklımızda ayrıca bir takım ilke ve doğrular da vardır: Özdeşlik ve Çelişmezlik ilkesi bunlardandır. Aklın kendisinde bulunan doğrulara “öncesiz, sonrasız zorunlu doğrular” adını verir. İkinci türden doğrular deneyden gelen olguların doğrularıdır. Bu yönüyle Leibniz Rasyonalizm ile Empirizmi uzlaştırmaya çalışır. Leibniz’e göre Tanrı, bütün varlıkları sürekli uyum içinde bulanacak şekilde düzenlemiştir. Evrende var olan her şeyin meydana gelişi ve akışlarında mekanik bir zorunluluk vardır. Bu nedenle Tanrı, evrenin düzenine müdahale etmek zorunda kalmaz. Bu yönüyle Leibniz, Deisttir.

4) THOMAS HOBBS (1588 – 1679): Hobbes’un ana felsefesi; MADDECİLİK yahut **materyalizmdir**. Bilgi felsefesi ise; Nominalizm/vasıfçılık/isimcilik ve Sansüalizme/duyumculuğa dayanır. Bütün bilgilerimiz, nesnelere duyu organlarımız üzerindeki etkilerinden oluşur. Bu etkiler, nesnelere kendisinden başka bir şeydir. Duyularımız, dış hareketler yüzünden oluşan subjektif olaylardır. Renk, ses, koku, sıcaklık dediğimiz şeyler subjektiftir. O’na göre; devlet bireylerin bir araya

gelmesiyle oluşmuş yapma/yapay/suni bir kurumdur. Devlette gerçek olan, bireylerdir. İnsan, her şeyden önce kendi varlığını ayakta tutmaya ve varlığını sürdürmeye çalışır. Bu da insanı doğadan daha fazla pay almaya sürükler. İnsanların sonsuz istekleri karşısında doğanın sınırlı kaynağı vardır. “Bu durumda insan, insanın düşmanı/kurdu kesilir.”

Bu da beraberinde birçok savaşları, çatışmaları getirilebilir. Bu durumdan insan, sözleşme yaparak uzaklaşır. Devlet bireylerin tek tek istekleri yerine; bütünlük teşkil eden tek isteği yani kendi isteklerini/direktiflerini yerine getirmektedir.

b) 18. Yüzyıl Aydınlanma Felsefesi:

17. yüzyıl göreceli olarak bir durulma/rahatlama dönemi idi. 18. yüzyıl ise yeniden hareketliliğin yaşandığı aydınlanma dönemidir. Bu dönemde insan, kendi aklıyla dine ve bağlı kalmadan kendi hayatını aydınlatmaya çalışmıştır. Bu anlayış, aslında Rönesans’ta başlamış fakat 17. yüzyılda duraklamaya uğramış ve 18. yüzyılda bu anlayış, doruk noktasına ulaşmıştır. Aydınlanma ile insan, kendi aklı ile düştüğü bu durumdan yine kendi aklı ile kurtulacaktır. Aydınlanma felsefesi, metafizik/soyut konularla şiddetle savaşır. Bu dönemde; akla aşırı bir güven beslenerek, geleneklerden ve dinden kurtulup, insanın kendi kaderini yine kendisinin belirleyeceğine inanılır. Akla beslenen aşırı güvenle devlet, toplum, din ve eğitim yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. **Kısaca özelliklerini belirtmek gerekirse;**

a) Akla aşırı bir güven duyulur. Bu nedenle tüm kurumlar, aklın eleştirisinden geçirilir. b) Akla duyulan güven, otoritelere karşı savaşımı gerekli kılmıştır. c) Doğa bilimlerinin yanında insan bilimlerine de önem verilir. d) Laik bir dünya görüşü benimsenir. e) Deneye ve gözleme önem verilmiştir. İnsan, merkeze alınmıştır. **Hümanizm**, bu dönemde yoğun bir şekilde egemen felsefe türüdür.

1) JOHN LOCKE (1632 – 1704): Locke’a göre; insanın doğuştan getirdiği bilgiler, idealar, düşünceler yoktur. Bilginin tek kaynağı; duyularımız (algılarımız) yahut deneyimlerimizdir. Bu anlayışı ile İngiltere’de Empirizm’in yerleşmesini sağlayacaktır. Locke göre; insan aklı doğuştan üzerine yazılmayı bekleyen “boş bir levhadır.” (Tabula Rasa) Akla yazılanlar, yerleşenler hep doğduktan sonra, duyuların sağladığı deneyimlerle birlikte var olurlar. Locke, doğuştan bir takım bilgilerin varlığını reddetmekle beraber doğuştan birtakım yetilerin, farklılıkların geldiğini de kabul eder. Ancak fikirlerin (ideaların/düşüncelerin) deneyden geldiğini savunmaktadır. İdeaların başlıca kaynağı olan deneyi 2’ye ayırır: 1) İç Deney (düşünce) 2) Dış Deney (duyumsama). Siyaset alanında da Locke;

demokrasi, liberalizm ve bireyin özgürlüğünü savunur.

2) GEORGE BERKELEY (1685 – 1753):

Berkeley, Locke'un düşüncelerini daha da ileriye götürmek istemiştir. Berkeley'e göre; bilincimizin dışında bağımsız bir varlığı kabul etmek bir çelişkidir. Çünkü kabul edildiği takdirde; objelerin tasarlanmadan, düşünülmeden de var olduklarını ileri sürmek, demektir. Dışarıdaki objelerin var oluşunu ne kadar uğraşırsak uğraşalım, incelediğimiz hep kendi idelerimizdir/fikirlerimizdir. Bundan dolayı varlık, algılamadır. Gerçek olan, algılardır. Algılanan şey, var olan şeydir. Dış dünyada var diye saydığımız şeyler tasarımların ürünüdür. Varlık duyumsanandan yahut algılanandan başka bir şey değildir.

3) DAVID HUME (1711 – 1776): Locke ve Berkeley gibi Hume'de; bilginin deneyden/ deneyimden kaynaklandığını ve duyularla algılama sonucunda elde edildiğini savunur. Algılamayı 2'ye ayırır: 1)İzlenimler, 2)Düşünceler. İzlenimler; doğrudan doğruya duyularımızın getirdikleridir, duyumsamalarımızdır. (Sevgi, nefret, acı, istek) Düşünceler ise; izlenimlerin bilince yerleşen anıları veya kopyalarıdır. Birinci aşama geçilmeden ikinci aşamaya geçilmez. İzlenimler olmadan, akılda ideler oluşmaz. İnsan izlenimlerden bahsederken; duyu ve duygulanımları anlar. İdeler ise hatırlama ve hayal gücü unsurlarıdır.

4) LA METTRİE (1709 – 1751): 18.yy Fransız materyalizminin kurucusudur. Descartes'in mekanist doğa felsefesini benimser. Descartes'in hayvanları otomat saymasını doğru bulur ve onun bu anlayışını insanlara da uygular. İnsan ve hayvan arasında derece farkının olduğunu ileri sürer. Ona göre Ruh da bulunan her şey, bir şekilde bedenden geçmiştir. Duyular bize canlı hareket halindeki maddeyi bildirir. Duyan, düşünen ruh da maddenin bir parçasıdır. Ruh, beden fonksiyonudur ve bu görevin organı da beyindir. İnsanın düşünebilmesi, onu hayvanlar arasında üstün kılmıştır. "Makine-insan" görüşü söz konusudur. Bu görüşüyle; insanı adeta bir yarı makine yahut robot olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla; bireyin duygusal, ahlaki, dini, psikolojik ve insani niteliklerini yok saymaktadır.

5) ETIENNE CONDILLAC (1715 – 1780):

Condillac'a göre; fikirlerimizin tek kaynağı duyumlardır. (Bu yönüyle Sensüalisttir yani duyumcudur). Madde; duyumsayamaz, düşünemez. Madde, bölünebilen ve yer kaplayan bir şeydir. Ruhun ise, bir birliği vardır. Duyumsayabilmek ve düşünebilmek için bu birlik şarttır. Duyumların işlenebileceği cevher; ruhtur, madde değildir. Condillac, bu düşüncelerini heykel örneğiyle açıklar: Heykelden koku engelini sağlayan unsurlar ortadan kaldırıldığında koku alma özelliği yeniden

başlar. Heykelin eline gül verildiğinde gülün kokusuyla ilgili bilgiyi elde edecektir. Aynı şekilde heykelin görme engelini ortadan kaldırdığımızda heykel, gülü görecektir ve gülün görüntü bilgisini elde edecektir. Gülü kaldırdığımızda duyumsanan kokunun ve görmenin izi kalır. Bu ise, hafızadır. İşte duyumların işlenip bilgiye dönüştüğü yer, ruhtur. Duyumlar ile biz bu bilgileri elde ederiz.

6) IMMANUEL KANT (1724 – 1804): Kant'ın felsefesi 2'ye ayrılır: "Kritik öncesi ve kritik sonrası." Felsefesine, bilgi konusunun incelenmesi ve eleştirilmesiyle başlar. Bu nedenle Kant'ın felsefesine eleştirici (kritik felsefe – **kritisizm**) felsefe denir. Kant, yalnız başına deneyin ve aklın bilgi edinmede yetersiz olduğunu söyler. Kendinden önceki rasyonalistleri ve empiristleri (David Hume hariç) eleştirmiştir. Çünkü bilgilerimiz 2 ayrı kaynaktan doğar. Suje ve obje. Suje bilgi edinen; obje ise bilgi edinilendir. Yani obje hammadde, suje hammaddeyi işleyendir. Öyleyse dış dünya olmasaydı, bilginin hammaddesi olmayacaktı. Akıl olmasaydı, dış dünyaya ait tüm algılarımız bilgi halini almayacaktı. Kant'a göre bilgi deneyle başlar. Ama deneyden doğmaz. Kant'a göre 2 tür bilgi vardır: 1- Deneye Dayalı Bilgi (**Aposteriori**) 2- Akla Dayalı Bilgi (**Apriori**). Kant'a göre 2 türlü yasa vardır. Biri doğa yasaları; diğeri de ahlak yasaları. Doğa yasaları zorunluluğu, ahlak yasaları ise gerekliliği ifade eder. Ahlak yasaları, apriori olarak birey tarafından konur, deneyle elde edilemez. Birey, pratik aklın koyduğu bu yasaları onaylar ve özgürce onlara uyar. Kant'a göre, ahlakın herkes için geçerli olması gerekir. Bunun için de ahlak, deney öncesi (apriori) temeller üzerine kurulmalıdır ve ahlaki yargılar koşulsuz olmalıdır. Kant'a göre; "öyle hareket edilmeli ki yapılan yasa niteliği taşınmalı, hiçbir çıkar gözetilmemelidir". Kant, buna "Ödev Ahlakı" der. Ödev ahlakı; bireyin hiçbir koşula bağlanmadan sadece iyiyi istemesidir. Kişi; ahlaki eylemlerinde bulunurken hiçbir çıkar gözetmeksizin sırf İYİ veya KÖTÜ olduğuna inandığı için yapıyor veya yapmıyorsa yaptığı eylem; ahlakidir. Çıkar gözeterek yapıyorsa eylem; ahlaki değildir.

7) HEGEL (1770 – 1831): Hegel; rasyonel olanın gerçek, gerçek olanın da rasyonel olduğunu söyleyerek her şeyin bilinebilir olduğunu savunmuştur. Onda aklın yasalarıyla varlığın yasaları bir ve aynıdır. Bilginin formları/biçimleri kadar içeriklerinin de zihnin bir ürünü olduğunu savunur. Bilginin tüm öğeleri, tümüyle zihnin eseridir.

Ona göre doğal dünya, tamamen zihnin eseridir. Fakat biz insan zihinlerinin eseri değildir. Bilgimizin nesnelere, bizim zihinlerimiz tarafından yaratılmamıştır. Bütün her şey, mutlak öznenin veya

mutlak zihnin ürünüdür. Hegel bu mutlak zihne **GEİST** adını verir. Mutlak zihin, kendini doğada ve insan aklında ifade eder. Düşünce ile varlık, mantık ile metafizik bir ve gerçekliğin iki farklı yüzüdür. Hegel'e göre mutlak zihin, diyalektik adımı verdiği 3'lü adımdan oluşan hareketlerle değişir ve gelişir. Her şey mutlak zihnin **3 ADIM (Tez - Antitez - Sentez)** şeklinde olan diyalektik hareketlerinden oluşur.

c) 19. Yüzyıl Felsefesi:

19. yüzyılın en belirgin özelliği; **SİYASİ İDEOLOJİLER** çağı olmasıdır. Bu duruma; Fransız devriminin beklenen sonuçları vermemesi, endüstrinin gelişmesiyle oluşan ekonomik dengesizlikler, haksızlıklar, zulümler, çelişkiler ve çatışmalar sebep olmuştur. 18. yüzyılda sadece dine, geleneğe baş kaldırma olmamış, aynı zamanda siyasi otoriteye de baş kaldırma gerçekleştirilerek devletin gücünü azaltıp, bireyin gücünü arttırmak amaçlanmıştır.

Bu nedenle 18. yüzyılda **LİBERALİZM** ortaya çıkmış, fakat istenen eşitlik, özgürlük, adalet kesinlikle sağlanamamış, hatta tam tersi eşitsizlikler ve haksızlıklar tam anlamıyla daha yaygın hale gelmiştir. Bu nedenle liberalizme tepki olarak 19. yüzyılda **SOSYALİZM** ortaya çıkmış ve eşitlik kavramına önem verilmiştir. Bu nedenle 19. yüzyılı biz "Liberalizm ile Sosyalizm" in çekiştiği **ideolojiler çağı** olarak görebiliriz.

Bu dönemde, Sosyalizm'in temsilci olarak Saint Simon'u görürüz. Bilimsel gelişmeler; 18. yüzyılın ortalarından sonra ve 19. yüzyılın ilk çeyreğinde hızla devam etmiştir. Daha sonraki zamanda yapılanlar, bir önceki yapılanların geliştirilmesi şeklinde olmuştur. Bu dönemde yaşama uygulanabilir çeşitli teknolojilerle yeni bir takım buluşlar ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılda Buhar enerjisi ile çalışan Buhar makinesi bulunmuş, daha sonra Lokomotif ve Telgraf icat edilmiştir. Deney ve gözleme dayalı "**olguşallık**" ön plana çıkmıştır.

1) İDEALİZM (Fichte – Hegel): İdealizmin kurucusu Platon'dur. İdealizm, düşünceyi esas alır. Felsefi problemleri düşünceyle açıklarlar. Metafiziğe/soyutluğa yer verirler. Empirizm ve Pozitivizm'e yani deneycilik ile olguculuğa karşıdır. Gerçek varlıklar; ideallerdir. Hegel'e göre; akıl dışında herhangi bir bilgi edinme yetisi yoktur. Duyu organlarıyla algılananlar gerçek varlıklar değildir. İdealizmin 19. yüzyıldaki önemli temsilcileri; Fichte ve Hegel'dir.

DÜALİZM: İdealizmin doğal sonucu olarak; **DÜALİZM/İKİLEMCİLİK** akımı ortaya çıkmıştır. Düalizm; 2 türlü bilgi, 2 türlü varlık, 2 türlü değer kabul etmektedir. Kısaca; her alanda 2 türlü varlığın olacağını savunur. Örneğin; Descartes'in insanın hem RUH hem de BEDEN varlığını kabul etmesi,

Platon'un hem **İDEALAR** hem de **GÖRÜNTÜLER** dünyasını kabul etmesi. Düalizme göre **İKİLİK**; birbirinin yanında, karşısında ya da ayrı ayrı yerlerde bulunabilir.

2) POZİTİVİZM (Auguste Comte): Çıkış noktası Kant'ın "Metafizik, bilim olamaz" düşüncesidir. Buna bağlı olarak Comte, felsefenin metafiziği bırakıp olgulara dayanmasını savunur. Felsefenin alanı; gözlenebilen ve ölçülebilen somut varlıklarla sınırlıdır. Deneye ve gözleme dayanan gerçekleri kabul eder, metafiziği tamamen reddeder. Her şeyi maddesel olarak görür. Pozitivizm bilimlerin gelişmesiyle beraber ortaya çıkmıştır. Kurucusu; Auguste Comte'dur.

3) ROMANTİZM (Schelling - Hegel): Çıkış noktası Kant'tır. Varlık, insan aklının ve duygularının dışarı vurumudur. Duyguların önem kazandığı, duygusallığın belirleyici ve her şeyin önüne geçtiği bu akımda; doğal olarak deney, gözlem, akıl v.b. nitelikler geri planda yer alırlar. Çünkü Romantizm; "Aydınlanma Dönemi" olan 18. yüzyılın salt akılcı görüşlerine karşı tepki olarak doğmuştur. Bilimin insan ruhunu sınırladığını ve daralttığını söylerler. Önemli temsilcileri; Schelling, Hegel ve Musset'tir.

4) KARL MARX (1818 – 1883) ve DİYALEKTİK MATERYALİZM: Karl Marx'ın diyalektik materyalizmi, tarihin ekonomik yorumuna dayanır. Onun bu yorumuna **determinizm** (sebeup-sonuç ilişkisi) denir. Marx'ın determinizmi **maddecidir**, metafiziği kabul etmez. Bu yorumunda, tarihin seyrini belirleyen **ekonomik olaylar**, değişimler ve dönüşümler olduğunu söyler. Bu yorumunu da Marx, Hegel'in metafizik/soyut diyalektiğini maddeciliğe/somutluğa dönüştürerek yapar. Tarihi; işçi ve işveren (**burjuva-proletarya**) çatışması olarak görür. Marx'a göre, varlık bilincin dışında ve bilinçten bağımsız bir gerçeklik olarak vardır. Bize düşünceyi veren, maddedir. Düşünce, beynin bir ürünüdür. Madde değiştiği için düşünceler de değişir. Maddenin var oluşu, harekettir. Hareket olmadan madde olamaz. Madde olmadan da hareket düşünülemez. Evrenin gelişmesinin de diyalektik biçimde olduğunu söyler. Bunu Tez-antitez-Sentez ile açıklar. Fakat bu gelişmeler Hegel'in söylediği gibi; "**ruhta değil, madde**" de oluşur. Evren olmuş bitmiş bir şey değildir. Diyalektik biçimde sürekli ilerleyen bir süreçtir. Olaylar arasındaki bağlantılar zorunlu yasalardır ve özü hareket olan, maddenin zorunlu değişim yarasını kurar. Değişme her zaman karşıtlıkların çatışmasından doğar. Karşıtlar bir arada bulunur ve birbirlerine dönüşürler. Diyalektik materyalizm evrenin ve onun yasalarının bilinebileceğini savunur. Evrende bilinmeyecek bir şey yoktur. Yalnızca henüz bilinmeyen şeyler vardır. Bunlar da bilim ve teknik ile bilinebilecektir. Bu

görüş ile idealizme karşı bir görüş sergilemiştir. İdealizm; evren ve yasalarının bilinemeyeceğini söyler.

5) NİETZSCHE (1844 – 1900) ve NİHİLİZM: Nietzsche felsefesi; kendi çağına egemen olan tarih anlayışına ve bütün değerlere karşı bir çıkışı ifade eder. Onun amacı; bütün insanlığı kurtarmak, insanları akılcı uygarlıktan uzaklaştırıp, kendisinin ne olduğu üzerinde düşündürmektir. Örnek alınması gereken; Sokrates'ten önceki Yunan felsefesi ve kültürüdür. Özellikle; Sokrates'in akılcılığına ve Hıristiyanlığın bütün değerlerine karşı çıkar. Bu karşı çıkmayı erdemli insanın vasfı olarak görür. İnsanlığın amacının; gücünün sonuna varmak değil, daha yüksek değerlere erişmek olduğunu söyler. Ulaşılmaması gereken en yüksek değer de yaşamsal değerlerdir. Büyük insan bu değerleri yaratandır. İnsan kendisini yok ederek bu değerleri yaratabilir. Her varlık kendisinden üstün bir şey yaratacaktır. Fakat insanın “**üstün insan**”a ulaşabilmesi için kendisini yok etmesi gerekir.

Kısaca NİHİLİZM; varlık, bilgi, değer olarak ne varsa hepsini reddeden ve tüm görüşleri “**Hiçbir şey yoktur**”, şeklinde özetlenebilen felsefe akımıdır.

6) ANARŞİZM VE GODWIN (1756 – 1836): Anarşizm; her türlü toplumsal düzeni reddeden, kurumları (devleti, aileyi, dini, ahlakı, gelenekleri v.b bütün kutsalları) dışlayan veya yok sayan görüştür. Bireysel iradeye önem verir ve bireyin dışında hiçbir otorite tanımaz. Godwin bir eserinde; "Yasaların atalarımıza ait bilgeliğin ürünleri olmadığını ancak; tutkularının, korkaklıklarının, kıskançlıklarının ve hırslarının ürünleri olduğunu" belirtmişti. Diğer pek çok önerisinin yanı sıra devletin de ortadan kaldırılmasını dile getirdi. Mülkiyet hakkındaki görüşleriyle birlikte bütün bu fikirlerin vardığı nokta **Komünizm**'di. Ancak Godwin'in bu düşüncelerini sürdürme cesareti yoktu. 1796'da Political Justice'nin ikinci baskısında; mülkiyet hakkındaki bölümü tamamen yeniden yazmış ve komünist görüşlerini yumuşatmıştır.

d) 20. Yüzyıl Felsefesi:

1) Bu yüzyıl felsefesinin çıkış noktası; Kant'tır. 20. yüzyıl felsefelerinin çoğu Kant'la hesaplaşmaya girer. Kant'ın gerçekliğin bilgisiyle ilgili görüşleri ve yalnızca akla dayanan metafiziğinin eleştirisi bu yüzyılın dönüm noktası olmuştur. 2) Deneyciliğin etkili olduğu dönemdir. Bu anlayışa göre, gerçekliğin ancak deney yoluyla bir bilgisi olur ve bilgiyi de doğa bilimleri sağlar. Bu nedenle, felsefenin araştırmaları ve konusu; “**mantık ve bilim kuramı**” ile sınırlanmalıdır. 3) Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkar. Kültür bunalımı denen sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle din, ahlak, sanat, toplum gibi kültür alanlarını temellendirme çalışmalarına gidilmiştir. 4)

20. yüzyıl felsefesi, ayrımlaşma ve uzmanlaşmayı beraberinde getirmiştir. Geçmişte felsefe, tüm alanları kuşatırken; 20. yüzyılda bu alanlar tek tek bilimlerin bağımsızlığını kazanmasıyla ayrımlaşmıştır. (Siyaset felsefesi, varlık felsefesi, ahlak felsefesi v.b.) 5) 20. yüzyılda insanın, varlığı doğru kavrayabilme yeterliliğine ve gücünün olduğuna inanılmaktadır. Nesnel gerçeklik yaygınlık kazanmıştır. 20. yüzyılda ilgi, insanın varlığı üzerine çevrilmiştir. Çağdaş felsefe, insanın gerçek varlığına kendinden önce gelen felsefelerden daha çok yakındır.

1) MANTIKÇI POZİTİVİZM (Analitik Felsefe) ve WITTENGENSTEİN (1889 – 1951): Mantıkçı pozitivistlere göre; **matematik** ve **mantık** ile doğru olarak tanımlanamayan, **deney** ve **gözlem** ile doğrulanamayan her bilgi değersiz, boş laftan başka bir şey değildir. Bilim sadece açık, mantıklı veya akılsal değil; duyu deneyimi ile de incelenebilir ve kanıtlanabilir olandır. Metafizik, bilimin ve felsefenin konusu olamaz. Çünkü metafizik; açık ve mantıklı değildir. **Bu akımın başlıca özelliklerine gelince;** - Deney ve gözleme öncelik verilir - Metafiziğe karşıdır. Metafiziksel şeyleri gereksiz ve yararsız sayarlar. - Dış dünyanın deneyle tanınabileceğini savunurlar. Bilgiyi de akılla analiz ederiz.

En önemli temsilcisi Wittgenstein'dir. Bütün felsefe problemlerini bir **dil problemine** indirger. Ona göre gerçeklik; dil ve düşünce arasında birebir uygunluktur. Düşünce dediğimiz şey, anlamlı cümledir. Deney, dil olarak ortaya konur. Bu nedenle dil, hem düşüncenin hem dış dünyanın ortak görüntüsüdür. Dil dünyayı resimleyerek açıklar. Önergeler; olguların resimleri ve tasvirleridir. Yani cümle, şeyi/durumu ifade eder. Her resim, mantıklı resimdir. Resmin anlamı ve göndermesi/algısı arasında uyum varsa resmedilen şey yani cümle doğru olur. Mesela “Türkiye'nin başkenti Ankara'dır.” cümlesinde anlam ve onun algısı uyumlu olduğu için bu cümle doğrudur. Eğer “Türkiye'nin başkenti İstanbul'dur.” deseydik, cümlede ANLAM ile ALGI uyuşmadığı için yanlıştır diyecektik. Bu nedenle cümle; şey yahut durumların var olması veya var olmamasını tasvir eder. Cümle doğruysa vardır, değilse şey/durum yoktur. Önergelerin doğrulanmaları, duyu gözlemi ve gözleme dayalı olarak üretilen bilgilerle olur. Doğa bilimlerine ait önergeler dışındaki önergelerin doğrulanması imkânsızdır. Mesela matematik, mantık, din, ahlak ve metafiziğe ait önergelerin olgulara dayalı olmadıklarından doğrulanamayacaklarını söylerler. Mesela “Çalmak kötüdür”, “Tanrı vardır” gibi önergeler bir şeyin veya durumun görüntüsünü veremezler yani olgulara dayalı değildir. Bu nedenle doğrulanamazlar.

2) EGZİSTANSİYALİZM (Varoluşçuluk) ve SARTRE (1905 – 1980): 20. yüzyılda gelişen ve gençlik üzerinde oldukça etkili olan bir akımdır. Geleneksel inanç ve değerlerin yitilmesiyle insanlar kendilerini boşlukta hissetmeye başlamıştır. Bu durum; yitirilmiş ve boşlukta bırakılmış gördüğü her şey karşısında, bireyin kendi içine dönmesi ve onu boşluktan kurtaracak değerleri kendinde arama düşüncesine itmiştir. Bu yaklaşıma göre; var oluş, özden önce gelir. İnsan, kendisini ne yaparsa o olur. İşte Varoluşçuluk, bu duygular içinde olan insanın, yeni değerler bulma zorunluluğunu görmesiyle başlamıştır. Varoluşçuluk; bu duygular içinde olan insanın, birey olarak kenara itilmişliğine tepkiyi, bilim ve teknolojinin insanın özgürlüğüne tehlike oluşturduğuna dair bir başkaldırışı ifade eder. Varoluşçuluk akımının başlıca özelliklerini saymak gerekirse; — Hiçbir gelişme ve değişme, insanın özgürlüğünü engellememelidir. — Hayata anlam veren insandır ve kendisine yol gösterecek başka kimse yoktur. — İnsan kendi bilinciyle, kendi davranışlarını yönlendirebilecek, irade ve karar gücüne sahip özgür bir varlıktır. — İnsan, kendi varlığını kendisi yaratmıştır. — Yaptığı işin şu veya bu olması onu ahlaksız yapmaz. Ancak bu işi özgür yaptıktan sonra pişmanlık duyarsa ahlaksız olur. Çünkü o zaman kendi özüne ihanet etmiş olur. Bu akımın ilk temsilcisi **Kierkegaard** (dindar varoluşçudur), en önemli temsilcisi ise **J.P.Sartre**'dir. **Karl Jaspers**, varoluşçuluğu daha sistematik hale getirmiştir.

3) FENOMENOLOJİ (Görünen Özbilim) ve E. HUSSERL (1859 -1938): Fenomen, kelime anlamı olarak "Görünen" demektir. Kurucusu Edmund Husserl'dir, Kant'tan etkilenmiştir. Diğer temsilcisi Max Scheler'dir. Husserl, felsefeyi kesin bilim haline getirmek istemiştir. Ona göre felsefenin görevi; özlerin niteliğini ve işlevlerini araştırmaktır. Bu öze ulaşmak için yapılan çalışmalara "fenomenoloji" adını verir. Ona göre fenomenoloji; "bir felsefi sistemi değil, olayın özüne ulaşmak için kullanılan bir yöntemdir.

Bu akım, fenomenleri ve bilincin verilerini inceleyerek fenomenin içindeki özü yakalamaya çalışır. Bu anlayışa göre; öz fenomenin içindedir ve bilinç, bu özü sezgi yoluyla kavrayabilir. Yani fenomenoloji varlıkların özlerine ulaşmayı ve söz konusu özleri tasvir etmeyi amaçlar. Bu inanç; bilginin ve doğrunun nesnel olduğu yani insanın dışında bulunan bir gerçeğe dayandırmaktadır. İşte bu nedenlerden dolayı 20. yüzyılda ortaya çıkan fenomenoloji; empirizm ve pozitivizme karşıdır. Husserl' göre; bir nesnenin özelliklerini kavrayabilmek için; onun özüne ait olmayan tüm tesadüfi özelliklerin, ilgisiz görüşlerin ve önyargıların bir kenara bırakılması, parantez içine

alınması gerekir. Böylece insanın öze ulaşmasını engelleyen, öze ait olmayan öğeler, kısa bir süre için yok sayılır. Aslında varlıkları belirleyen, bir takım önemsiz özellikler değil de onları meydana getiren özelliklerdir. Bunları yalnızca bilinç ortaya çıkarabilir.

4) PRAGMATİZM (Faydacılık) ve W. JAMES (1842 – 1910): Pragmatizm, bir hayat felsefesidir. Çünkü pragmatizm; her şeyi insana göre değerlendirir. Bu nedenle bazıları pragmatizme hümanizm dahi demiştir. Pragmatizm'in Amerika da ortaya çıkması rastlantısal değildir. Çünkü Amerika'da teorik ve akademik araştırmalardan daha çok; her şeyde fayda ve işe yararlılık önemli yer tutar. Pragmatizm'in temel özelliklerini söylemek gerekirse; — Her düşünce, yaşantımız için elverişli olduğu sürece doğrudur.

— İnsan için tek gerçeklik, uygulama alanında, işe yarayan gerçekliktir.

— İnsan, hiçbir şey anlamaksızın bu dünyada çıkarlarına bakmalıdır.

— Doğru düşüncenin pratik değeri, bu düşünceye karşılık olan nesnelere pratik değerinden çıkmaktadır. Temsilcisi **W. James**'e göre; sonu yarar getirmeyen her eylem anlamsızdır. İnsan için tek gerçeklik; uygulama alanında işe yarayan gerçekliktir. Her düşünce, yaşantımız için elverişli olduğu sürece doğrudur. Doğru düşünceler, yararlı olmadıkça gerçek olamaz. Bir bilgi; bir sorunu pratikte çözüyorsa o bilgi doğrudur.

5) ENTÜİSYONİZM (Sezgililik) ve H. BERGSON (1859 -1941): Sezgi; (intuition) aklın doğrudan doğruya, yani araçsız olarak bir şeyin algısını elde etmesi manasına gelir. Aklın bir hamlede algılaması bir sezgidir. Biz sezgiyi, günlük dilde bir olayı olmadan önce sezme olarak biliriz. Bazı filozoflar, bilginin elde edilmesi ve kaynağı olarak, ne aklı ne de duyumu kabul etmezler. Yani sezgiciler akıl ve duyumu gerçeği bulma ve bilme aracı olarak kabul etmez. Çünkü bunlar, bulmak ve bilmek için araçlara muhtaçtırlar. Oysa gerçek bilis (zihin), öz bilis; hiçbir araç olmaksızın, doğrudan doğruya sezgi gücüyle bilmekle mümkündür. Sezgililiğin özelliklerine gelince;

— Sezgi, içgüdüye benzeyen bir yaşantıyı kavramanın yoludur.

— Mantıkçı Empirizmin savunduğu; en doğru bilgi, bilimsel bilgidir görüşüne karşı çıkar

. — Asıl amacı, yaşamı anlamak ve kavramaktır.

— Gerçek bilgi, bilimlere aşan bir anlayışla elde edilebilir. Sezgililik, ilk kez sistematik şekilde Fransız Henry Bergson tarafından ortaya konulmuştur. Aklın gerçekliği kavramada yetersiz olduğunu söyler. Gerçeklik ancak sezgiyle kavranabilir. Ona göre yaşam, zaman içinde kavranan bir niteliktir. İçgüdüye benzeyen yaşamı kavramanın yolu ise; sezgidir.